

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

1990 SONRASI ÇİN-ABD İLİŞKİLERİNİN “GÜÇ GEÇİŞLERİ YAKLAŞIMI”
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Duygu ÇALIŞIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

1990 SONRASI ÇİN-ABD İLİŞKİLERİNİN “GÜÇ GEÇİŞLERİ YAKLAŞIMI”
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Duygu ÇALIŞIR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Özden Selcen ÖZMELEK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun ARIKAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Fazlı DOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2023

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİşKİLER Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Özden Selcen ÖZMELEK

(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Harun ARIKAN

Üye: Doç. Dr. Fazlı DOĞAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../20... (Noktalı kısımları BOş bırakınız! Noktalı kısımlara, tez işlemlerinden sorumlu enstitü memurları tarafından, tezinizi enstitüye teslim ettiğiniz tarih yazılacaktır.)

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 20.... (Buraya tezi enstitüye teslim ettiğiniz tarihi yazıp, belgeyi imzalayınız.)

Duygu ÇALIŞIR

ÖZET

1990 SONRASI ÇİN-ABD İLİŞKİLERİNİN “GÜÇ GEÇİŞLERİ YAKLAŞIMI” BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Duygu ÇALIŞIR

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Özden Selcen ÖZMELEK

Nisan 2023, 106 sayfa

Bu tez çalışmasında, Soğuk Savaş sonrası Çin-ABD ilişkileri güç geçişi teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Çin-ABD ilişkisi iki büyük gücün ilişkisi olarak görülmektedir. Hegemon güç olarak kabul edilen ABD ve onun en önemli rakibi olarak kabul edilen Çin ilişkilerinin analizi için Organski'nin güç geçişi teorisi kullanışlı bir teori olarak görülmektedir. Çin yükselişi endüstriyel gelişimiyle ilgilidir. ABD ve Batı bloğu ülkeleriyle Çin'in uluslararası sistemde yükselmesi sebebiyle ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Uluslararası sistemde gelişmekte olan ülkeler arasında açık ara farkla ekonomik bazında en önemli ülke Çin'dir. Çin bu nedenle uluslararası sistemde yeni dünyanın taşıyıcısı ve yönlendiricisi konumuna gelmiştir. Küresel ve bölgesel ticarete Çin'in rekabet yeteneklerini sürekli olarak arttırması, eğitilmiş insan gücü, teknolojik ve alt yapı yatırımları ile dünya ticaretinden aldığı pay gibi avantajlar sayesinde hızla yükselmektedir. Çin'in yükselişi, uluslararası sistemde hegemon olan ABD tarafından tehdit olarak algılanması ve bunun sonucunda çeşitli yaptırımlar uyguladığı tarihsel verilerden anlaşılmaktadır. Bu çalışmada ABD'den Çin'e bir güç geçişinin olup olmayacağı ve bu geçişinin savaş ya da barış yoluyla mı olacağı konusu ele alınmıştır. Sonuç olarak, ilerleyen yıllarda Çin'in bu yükselişinin devam etmesi durumunda ABD'den Çin'e bir güç geçişinin gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Güç, Güç geçişi teorisi, Yumuşak güç, Çin-ABD ilişkileri, Çin'in yükselişi.

ABSTRACT**AN ANALYSIS OF THE CHINESE-AMERICAN RELATIONS AFTER 1990
ACCORDING TO THE “POWER TRANSITION” APPROACH****Duygu ÇALIŞIR****Master Thesis, Department Of International Relations****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Özden Selcen ÖZMELEK****Nisan 2023, 106 pages**

In this thesis, post-cold war China-USA relations are discussed within the framework of power transition theory. The China-USA relationship is perceived as the relationship between two great powers. Organski's power transition theory enables analyzing relations between the USA, considered the hegemonic power, and China, its most important rival. The rise of China is related to its industrial development. Due to the rise of China in the international system, there have been problems in relations with the USA and Western countries. Among the developing countries in the international system, China is by far the most important country in terms of economy.

For this reason, China has become the carrier and guide of the new world in the international system. China's global and regional trade competitiveness is increasing thanks to advantages such as its educated workforce, technological and infrastructure investments, and its share in world trade rapidly. It is understood from historical data that this rise of China is perceived as a threat by the USA, which is the hegemon in the international system, and various sanctions are imposed as a result. This study discusses whether there will be a power transition from the USA to China and whether this transition will be through war or peace. As a result, if this advancement in China continues, a power transition from the USA to China will likely occur.

Keywords: Power, Power transition theory, soft power, China-USA relations, China rising

ÖNSÖZ

Çin, hızlı ve istikrarlı bir şekilde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahiptir. Çin, bu ivme ile büyümesini sürdürdüğü takdirde 10-15 yıl içinde süper güç olacağı düşünülmektedir. Çin ekonomisinin, ABD'nin ekonomisine eşitlenmesi ya da onu geçeceği beklenmektedir. Barışçıl yükselme stratejisi ile Çin gücünü artırma eğilimindedir. Çin, ABD hegemonyasının en önemli rakibi olarak görülmüştür. Bu bakımdan Çin ve ABD'nin ilişkilerinin analizi, uluslararası ilişkiler disiplini için önem arz etmektedir. İkili ilişkilerin analizi için kullanılan Güç Geçişi Teorisi (GGT) teorik zemin olarak kullanılmıştır. ABD'nin güç kaybı tartışması, hegemonik dönüşüm üzerinde yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Çin, uyguladığı ekonomik açılım politikası ile ekonomik ve askeri kapasitesinin güçlenmesi devletlerin dikkatini çekerek ABD hegemonyasında bir dönüşüm neden olup olmayacağı tartışmalarına sebebiyet vermiştir. GGT'ye göre, devletler endüstriyel gelişmeyi, gücün kaynağı ve uluslararası değişimin tetikleyicisi olarak kabul etmektedir. İkili ilişkilere bu açıdan bakıldığında Çin'in büyümesi ya da yükselmesi hegemonya rekabet söylemini desteklemektedir. ABD Hegemonyası karşısında Çin'in Yükselişi ve Barışçıl Dış Politika Söylemi GGT'ye göre, birbirine yaklaşan güçler arasında bir güç geçişi olacağı ama bu güç geçişinin savaşarak ya da barışçıl bir değişim olup olmayacağına bakmak gereklidir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını ve desteğini hiç eksik etmeyen çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Özden Selcen ÖZMELEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte bana desteğini hiç esirgemeyen, her zaman yanımda olan, olumsuz düşünmeme asla fırsat vermeyen sevgili Dr. Gönül AKÇA'ya ve tez çalışması sürecimde desteğini hep hissettiğim Doç.Dr. Fazlı DOĞAN'a teşekkür ederim. Son olarak her zaman yanımda olan ve yoğun desteklerini sunan başta annem, babam ve kız kardeşim olmak üzere aileme teşekkür ederim.

Duygu ÇALIŞIR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Problemi ve Gerekçesi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Varsayımlar	3
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları	4
1.5. Araştırmanın Yöntemi	4
1.6. Çalışmanın Planı	4

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Güç ve Büyük Güçler	9
2.2. Yumuşak Güç	18
2.3. Hegemonya	24
2.4. Uluslararası Sistem ve Değişim	28

BÖLÜM III

KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Güç Geçişi Kuramı	31
3.2. Güç Geçişi Kuramının Ortaya Çıkışı ve Temel Sorunsalı	32

3.3. Temsilcileri ve Varsayımları.....	41
3.4. Güç Geçiş Kuramında Düzen, Sistem ve Değişim	46
3.4.1. Hegemonya, Hiyerarşik Düzen	46
3.4.2. Memnun Güçler ve Memnun Olmayan Güçler.....	47

BÖLÜM IV

ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ

4.1. Çin-ABD İlişkilerin Tarihçesi.....	56
4.2. ABD'nin Yükselişi ve Olgun Güç Dönemi	67
4.3. Çin'in Yükselişi ve Olgun Güç Dönemi	73
4.4. Yükselen Güç Çin'in ABD Hegemonyasındaki Yeri.....	83

BÖLÜM V

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	99
---------------	----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GDT	: Güç Dengesi Teorisi
GGT	: Güç Geçiş Teorisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İş birliği Örgütü
UHK	: Ulusal Halk Kongresi
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
UİT	: Uluslararası İlişkiler Teorisi
GSYİH	: Gayrisafı Yurtiçi Hâsıla
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
UHK	: Ulusal Halk Kongresi

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 4.1. ABD ve Çin'in sahip oldukları güç unsurlarını karşılaştırılması.	88
---	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Organski'nin ilk güç geçişi piramidi	16
Şekil 2.2. Uluslararası güç geçişi piramidi.....	17
Şekil 3.1. İçsel büyüme teorisi	35
Şekil 3.2. Uluslararası çatışmaların açıklanması.....	51
Şekil 3.3. Memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumu.	52
Şekil 4.1. GSYİH Grafiği.....	75

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Problemi ve Gerekçesi

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası Çin-ABD ilişkileri tartışılmaktadır. Bu iki ülkenin ilişkisi iki büyük gücün ilişkisi olarak görülmektedir. İki büyük gücün ilişkisi güç geçişi teorisi (GGT)¹ (power transition theory) bağlamında tartışılabilir. Bu bağlamda hegemon güç olarak kabul edilen ABD ve onun en önemli rakibi olarak kabul edilen Çin ilişkilerinin analizi için GGT kullanışlı bir teori olarak görülmektedir. Bu çalışmada Çin-ABD ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemine ağırlık verilmektedir. Çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hegemon güç olan ABD'nin en önemli rakibi olarak Çin öne çıkmaktadır. Çin'in 1980 sonrası hızlı yükselişi aynı zamanda ABD'ye karşı bir meydan okuma olarak da değerlendirilmektedir.

Son dönemlerde Çin'in yükselişi üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmında ABD hegemonyasının gerilemesi üzerine odaklanılmıştır. Bu çalışmada hegemonya kavramı GGT'ne göre kabul edilen başat güç tanımıyla eş anlamlı olarak ele alınmaktadır. Öncelikle, ABD bu tanıma uygun olarak uluslararası düzene liderlik etmektedir. Çin'in yükselişi ise ABD'nin liderlik ettiği uluslararası düzende gerçekleşmektedir. Dolayısıyla iki ülkenin doğrudan rekabet ettiğini söylemek eksik bir iddia olabilir. Çünkü Çin uluslararası sistemde kendisini geliştirmekte olan bir ülke olarak konumlandırmaktadır. Bu yüzden ABD düzenini yıkmak veya hegemonya rolünü ABD'den almak gibi bir girişimi yoktur.

GGT iki önemli çıkış noktasıyla alternatiflerinden farklı bir tasarı ortaya koymaktadır. Kurucusu olan Organski'ye (Organski, 1958, ss. 9-11) göre, uluslararası değişimin temel kaynağı devletlerin iç gelişmeleridir. Gücün kaynağı ise devletlerin endüstriyel kapasitesidir. Yine Organski'ye göre GGT'nin geçerli sayılabilmesi için zaman olarak endüstri devrimi sonrası coğrafi ve nüfus kapasitesi olan devletler üzerinden analizler yapılmalıdır. Bu çalışmada Çin-ABD ilişkilerinin ele alınan dönem bahsedilen geçerlilik için anlamlı bir dönemdir. İkinci olarak Çin-ABD ilişkileri

¹ Power transition theory Türkçeye güç geçişi olarak çevrilmektedir. Bu çalışmada güç geçiş teorisi olarak kullanılmaktadır.

Mao'nun ölümünden sonra gelişmeye başlasa da tamamen normalleşmeye başlaması 1990'lara kadar sürmüştür. Dolayısıyla, 1990 sonrası dönemin analizi ikili ilişkilerdeki gelişmelere bağlı olarak anlamlı görülmektedir. Özellikle, ABD tarafından Çin'e en çok kayırlan ulus statüsünün verilmesi bu döneme denk gelmektedir (Doğan, 2016, ss. 172-180). Ayrıca, 1972 sonrası dönemde ABD Çin'in Dünya'ya entegrasyonu için desteklerde bulunmuştur. Bu sürecin başlangıcı olarak Çin'in daimî üye statüsüyle Birleşmiş Milletler (BM)'e üye olması ve yavaş yavaş diğer uluslararası örgütlere entegre olması konusunda ABD'nin desteği önemli olmuştur. 1972 öncesinde BM'nin daimî üyesi olan Tayvan'ın ABD'nin Çin ile ilişkilerini geliştirebilmek için BM'nin dışına çıkarılmasını istemiş ve Tek Çin politikası olarak kabul edilen anlayışına uygun olarak Çin'in tezlerini belli oranda kabul etmiştir. Tayvan konusu hem ikili ilişkilerin başlamasında hem de gelecekte olası çatışmaların başlamasında kilit roledir. Tayvan meselesi ABD-Çin ilişkilerinde en belirleyici unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Çin yükselişi büyük oranda Organski'nin de GGT'de vurguladığı gibi Çin'in endüstriyel gelişimiyle ilgilidir. Ancak bu gelişmedeki kritik nokta Çin'in neomerkantalist diyebileceğimiz ekonomik ve ticari modeline bağlanmaktadır. Çin'de dış ticarette artı vermek üzere kurulu bu modelde ABD kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olması da ABD desteği olarak görülmektedir. DTÖ'ye üye olduktan sonra ikili anlaşmaların maliyetini üstlenmeden Çin'in ekonomik yükselişi hızlanmıştır. ABD-Çin ilişkilerinde, Çin'in göreceli kazancının yüksek seyretmesi ticaret savaşları diye adlandırılan sürecin yaşanmasına da sebep olmuştur. Bu bağlamda aynı Tayvan meselesinde olduğu gibi ABD sayesinde elde edilmiş Çin'kazanımları ikili ilişkilerde zaman zaman gerginleşmelerin yaşanmasına sebebiyet verdiği bilinmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, 1990 sonrası Çin-ABD ilişkilerini GGT üzerinden test etmektir. Ülkelerin gücünü oluşturan iç kapasiteleri durağan olmayıp ve sürekli gelişim içindedir. Devletlerin askeri ve ekonomik büyümelerinin getirdiği yükseliş eğilimi, bu devletlerin güçlerinin birbirlerine yaklaşmasına ve bunun sonucu olarak uluslararası sistemde istikrarsızlaşmaların baş göstermesine neden olmaktadır. Uluslararası sistemden memnun olmayan devletlerin uluslararası sistem hiyerarşisinde bir revizyon

yaratma girişimi, küresel sistemi savaşa sürükleyebilmesi söz konusudur. Bu çalışmada, uluslararası sistemdeki kırılmaları nitel ve nicel yöntemlerle ortaya koyan Organski'nin GGT ile 1990 sonrası Çin-ABD ilişkileri analiz edilmiştir. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri GGT'nin temel varsayımlarını açıklayarak ekonomik ve politik anlamda başat güç olan ABD'den Çin'e bir güç geçişinin yaşanmakta olduğunu tartışmaktır. Elde edilen bilgiler ile ABD-Çin ilişkileri GGT ile açıklanarak Türkçe literatüre katkıda bulunmak çalışmanın diğer bir önemli amacıdır. Ayrıca, ABD ve Çin'in potansiyel, yükseliş ve olgun güç dönemlerinin karşılaştırmalı olarak incelemesine imkân sunacaktır. Ayrıca, ABD-Çin ilişkilerini GGT'nin büyük güçler bağlamında incelenmesi kapsamında yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Diğer bir katkısı ise, ABD-Çin ilişkileri hakkında katkı sunulacağından uluslararası sistem ve bölgesel konularda çıkarım yapmamızı sağlaması açısından önemlidir.

1.3. Varsayımlar

Bu çalışmanın ana varsayımı Çin'in yükselişinin bir güç geçişi olarak görülüp ABD-Çin ilişkilerinin GGT üzerinden analiz edilebileceğidir. Bu ana iddiayı desteklemek üzere giriş hariç üç ayrı bölümde yardımcı iddialar da kullanılmaktadır. Bu yardımcı iddialardan ilki kavramsal çerçevede ele alınan konulara ilişkilidir. Bu bakımdan devletlerin güç statülerine göre sınıflandırılması üzerinden Çin ve ABD'nin büyük güç olduğu ileri sürülmektedir. GGT'deki geçiş aşamaları bağlamında ise ABD'nin olgun güç ve Çin'in ise geçişken süreçte olduğu henüz olgun güç aşamasına gelmediği iddia edilmektedir. ABD genel olarak kabul edildiği üzere günümüzün hegemon gücüdür. Günümüz hegemon gücünün en önemli meydan okuyanı ise Çin'dir. GGT, güç ve sistem değişimlerini açıklamak için verimli bir yaklaşımdır. Son dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalar artış göstermektedir. GGT sayesinde büyük güçler arasındaki potansiyel çatışma durumları analiz edilebilir bir durumdadır. ABD-Çin ilişkileri hala gelişmekte olan ilişkilerdendir. Çin, ABD hegemonyasından fayda görmektedir. Bu fayda devam ettiği sürece de Çin ilişkileri bozan tarafta olmayacaktır. Tayvan meselesi ABD-Çin ikili ilişkilerinde çatışma riskinin en yüksek olduğu alandır. ABD, Çin iddiası olan "Tek Çin" politikasını kabul etse de Tayvan'ın Anakara ile birleşmesi konusunda kontrolün kendisinde olmasını istemektedir. Ayrıca, Çin'in en hassas olduğu konuda belirleyici rolünü kaybetmek istememektedir. Çin'in toplumsal dönüşümü konusunda ABD etkili olmak istemektedir. Dışardan gelen baskılar ise

Çin'in politikalarını daha da sertleştirmektedir. Bu yardımcı iddialara küresel ekonomik krizlerden Çin'in faydalandığı ancak ABD'nin zarar gördüğü gibi birçok yenisini eklemek mümkündür. Bölümlerin alt başlıkları büyük oranda bu bağlamda oluşturulmuştur.

1.4.Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, uluslararası ilişkiler sisteminde güç geçişi kuramına alternatif olarak öngörülebilir Güç Dengesi Teorisi, Hegemonik İstikrar Teorisi (HİT), Rejim Teorileri ve Dünya Sistemi Teorisi gibi teorilere yer verilmemiştir. Çok geniş literatürü olsa da çalışmanın hacmi ana iddia ve yardımcı iddialar kapsamında görece olarak sınırlı bir kısımdan yararlanılmıştır. Yine Çin-ABD ilişkilerinde bir zaman sınırlamasına gidilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan dönem 1990 sonrası olsa da Çin-ABD ilişkilerinin tarihçesine de değinilmesi tezin ilerleyişi bakımından önem arz etmektedir. GGT'ye göre, birçok değişkenin analize dâhil edilmesi gerekirken ABD- Çin ilişkileri üzerinden inceleme yapılmıştır. Ayrıca, çalışmanın odak noktası Çin-ABD ilişkileri olduğundan güç geçişine etki eden Rusya, BM, NATO ve AB'ye ayrıntılı bir şekilde değinilmemiştir. Tez kapsamında ele alınan konunun Türkçe literatüründe henüz çok yeni olması ve başvuru yapılacak referansların yeterli olmaması çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada büyük oranda literatür taraması üzerinden betimleyici bir yöntem kullanılmıştır. Ana yöntem betimleyici yorum olsa da karşılaştırmalı tarihsel analizlere de yer verilmektedir. Araştırmada tarihsel dönemlere bağlı olarak güç göstergeleri olarak kullanılabilecek tablolar ve grafikler aracılığı ile verilerden faydalanılmıştır.

1.6. Çalışmanın Planı

Bu çalışma ana iddia ve yardımcı iddialar ortaya koymak üzere giriş ve sonuç hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler kavramsal çerçeve, teorik çerçeve ve Çin-ABD ilişkileri şeklindedir. Kavramsal çerçeve kapsamında güç ve büyük güçler, yumuşak güç hegemonya, uluslararası sistem ve değişim konuları ele alınmaktadır. Bu çalışmada gücü tanımlamak üzere geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Güç konusu hala tartışmalı kavram olarak görülse de çalışmanın iddiası için ciddi bir teorik

tartışmaya girmeden gücün diğerlerini etkileme niteliğine ve diğerleriyle belli ölçüde bir kıyaslama içerdiği kabul edilmektedir.

Büyük güç kavramının açıklanması konusunda Mersheimer'ın (2001) tanımı esas alınmaktadır. Buna göre, büyük güçler uluslararası sistemi değiştirme ve dönüştürme yeteneğinde olan güç kapasiteleri daha büyük olan devletlerdir. Çalışma kapsamında ayrıca başat güç ayrımı da yapılmıştır. Başat güç büyük güçlerden biri olup, güç hiyerarşisinde en tepede bulunan ve uluslararası düzenin işleyişinde daha belirleyici olan devlettir. Kavramlarda yer alan yumuşak güç kavramı bir güç türü olarak değil gücün bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan yumuşak güç başat gücün ya da başka bir başka deyişle hegemon gücün ürettiği cazibe olarak görülebilir. Zira askeri ve ekonomik gücü olmayan ve gerektiğinde bu iki sert güç unsurunu kullanabileceğini göstermemiş bir devletin yumuşak gücünden bahsedilemez. Böylece, günümüz hegemon gücü ABD'nin yumuşak gücü bütün güç unsurlarının bir fonksiyonu olarak görülmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan önemli kavramlardan biri olan hegemonya konusunda, öncelikle kavramsal analiz yapılmıştır. Yani ilk olarak "hegemonya nedir?" sorusunun cevabı ve ikinci olarak ise hegemon kimdir?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu bakımdan hegemonya uluslararası düzene liderlik edecek devletin kapasitesine işaret etmektedir. Dolayısıyla bencil ya da değil bir aktörün düzenin işleyişini sağlamak üzere uluslararası sistemin kurallarını işleten mekanizmadır. Hegemon güç GGT'de başat güç olarak kabul edilen devlettir. Bu çalışmada bahsedilen iki soru tek cevaba yönelmektedir. Hegemonya ve hegemon güç birlikte değerlendirilerek sistemdeki en belirleyici büyük güce denmektedir. Örnek olay olarak işlenen Çin ve ABD ilişkisinde ABD hegemon olan güçtür.

Kavramsal çerçeve kapsamında uluslararası sistem ve değişim konusunda kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre uluslararası sistem aktörlerinin, yapının ve değerlerinin işlevsel olduğu kuruma denmektedir. Değişim ise GGT bağlamında bir devletin potansiyel durumundan olgun güç pozisyonuna geçişi ve bir büyük gücün sistemde başat konuma gelmesi gibi durumları anlatmaktadır. Bu bakımdan değişimin kaynağı devletlerin güç kapasitelerinin değişimiyle ilişkilendirilmektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi başlığında GGT ele alınmaktadır. GGT içinde de teoremin ortaya çıktığı dönem, temel gündemi, temsilcileri ve varsayımları öncelikle tartışılmıştır. Bu varsayımlar üzerinden üretilen hiyerarşik düzenden memnun güçler ve memnun olmayan güçler ayrımı da yapılarak çalışmada yer verilmiştir. Bu bakımdan

GGT'nin kurucusu ve en önemli temsilcisi Organski'dir. Organski'nin yolundan giden çok sayıda teorisyen de genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Teorinin ortaya çıktığı dönem ve temel sorunsalı Uluslararası ilişkiler (UI) disiplininde davranışçıların etkili olduğu dönem ve alanlardır. Bu kapsamda GGT orijinal olarak büyük savaşların neden çıktığı sorunsalıyla öncelikle ilgilenmiştir. Ancak zamanla hegenomik düşüş ya da gerileme tartışmalarının olduğu özellikle de Çin özelinde Batı dışı dünyanın yükselişi gibi çalışmaların artışıyla düzen ve değişim hegemonya konusunda GGT'nin temel sorunsallarına kapsamına girmektedir. Dolayısıyla Çin-ABD ilişkileri Çin'de önemli bir teorik zemin sunmaktadır.

GGT'nin temel varsayımları altı maddede özetlenmektedir. Bunlar: uluslararası ilişkilerin temel aktörleri devletlerdir; devletler rasyonel aktörlerdir, uluslararası sistem hiyerarşik yapıdadır; uluslararası sistemde aktörlerin davranışları iç politikadaki rekabet eden aktörlerin davranışına benzer; ittifaklar güç artışı sağlamazlar ve esnek değildir; uluslararası değişimin temel kaynağı aktörlerin endüstriyel kapasitelerinin değişimidir. Bu altı varsayıma ek olarak, istikrar ve değişim konusunda GGT önemli veriler sunmaktadır. Buna göre, istikrar başat gücün asimetrik olarak ne kadar üstün olduğuna bağlıdır. Güç dengesi yaklaşımının aksine güçlerin birbirine yaklaşması çatışma riskini arttırmaktadır (Organski, 1958, ss. 15-27). Dolayısıyla başat gücün kurduğu düzende ne kadar çok memnun güç varsa o kadar güçlü istikrar vardır. Memnuniyetsiz güçler artarsa ve kapasiteleri başat güce meydan okuyacak duruma gelirse, bir savaş ya da çatışma yani değişim olasılığı artacaktır. Son dönemde GGT içinde savaşız değişimin olasılığı konusunda da çalışmalar görülmektedir.

Çalışmanın Çin-ABD ilişkilerinin ele alındığı bölümde öncelikle Çin-ABD ilişkilerinin tarihsel gelişimi ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu dönem büyük oranda İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi temel almaktadır. Tarihsel dönemde ağırlıklı olarak 1990 sonrası dönem ele alınmaktadır. Ayrıca ikili ilişkiler tarihsel bağlamda dikkate alınarak genel hatlarıyla değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ABD'nin bölgeye yönelik genel politikası ve Çin'in bu politikadaki yeri incelenmektedir. ABD'nin Çin'i kısıtlayıcı bir politika izlediğine yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Çin'in tek Çin politikası yani Tayvan meselesi ve ABD'nin bu meseledeki ağırlıklı rolü ikili ilişkilerin tarihi ve geleceği anlamında önemli bir rol oynamaktadır. Çin ve ABD arasında bir çatışma olacaksa bunun Tayvan meselesinden kaynaklanacağına dair tahmin yapılmaktadır (Lemke, 2002). 1990 sonrasında Çin, Şangay İş Birliği Örgütü gibi bölgesel örgütler de önemli roller oynamaktadır. Benzer şekilde ABD'de özellikle Çin'e

karşı olmak üzere bölgesel örgütleri desteklemektedir. Çin-ABD ilişkilerinin tartışıldığı bölümde ikili ilişkiler, siyasi ve askeri, ekonomik ve kültürel ilişkiler bakımından ele alınmaktadır. Bu bağlamda Çin'in ABD tarafından diplomatik tanınması, ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ve Çin'in askeri olarak güçlenmesinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Böylece bölgede Çin lehine güç dengesinde bir değişim olduğu kabul edilmektedir. Çin-ABD ilişkilerinin en parlak olduğu alan ekonomik ilişkilerdir. İkili ilişkilerin başladığı günden beri ekonomik anlamda da Çin lehine olacak gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Özellikle bu asimetrik gelişim yani Çin'in sürekli kazandığı ilişkide ABD durumu tersine çevirebilmek adına ticaret savaşlarını başlatmıştır. Kültürel ilişkiler kapsamında ise Çin'in iç politika olarak gördüğü insan haklarından internet kullanımına kadar otoriter uygulamaları; bu uygulamalara karşı ABD tepkisi ve Çin'in bu tepkilere karşı reaksiyonları tartışılmaktadır. Kısaca Çin, dışarıdan gelen tepkilere karşı daha radikal davranışlar sergilemektedir.

İkinci başlıkta ise, ABD'nin konumu GGT'de belirttiği üzere üç aşamada değerlendirilmiştir. ABD'nin kurulmasından iç savaşına kadar süreç potansiyel dönem olarak alınmıştır. 1860 Amerika iç savaşıyla başlayan 1939 yılları arasındaki süreç yükseliş aşaması olarak ele alınmıştır. Bu dönem aralığında ABD bir büyük güç konumuna gelmiş, askeri ve ekonomik olarak dünyanın en güçlü devleti olmuştur. ABD, ilk iki aşamada yalnızcılık (*Isolationism*) (Kissinger, 1995, ss. 40-47) olarak adlandırılan dış politikasını bırakıp küresel bir dış politika ile uluslararası sistemde kendi hegemonyasını kurmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, Batı bloğu tarafından kabul edilmiş ve bunun beraberinde Batı bloğundaki kurumsallaşmasını da sağlamıştır. II. Dünya Savaşı ve 1990 arası dönemde SSCB ile kıyasıya bir rekabete girişmiştir. 1990'dan sonra ABD'nin hegemonyası, uluslararası sistemde yeni küresel düzenleyici olmuştur (Mearsheimer, 2001, ss. 91-103). Bu yükseliş aşamasında özellikle son dönemlerde birçok sorunla da karşılaşmıştır. Ekonomik krizler, terör, etnik savaşlar, Çin ve Hindistan'ın yükselişi gibi sorunlar ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyası zayıflıyor mu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Üçüncü başlığında ise, uluslararası sistemde ABD hegemonyasının düşüşe geçtiği ile ilgili tartışmaların yükseldiği bir dönem ve ABD karşısında yükselişe geçen Çin, GGT'nin öngördüğü aşamalar ışığında ele alınmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) sahip olduğu nüfus, endüstrileşme çabası ve siyasal etkinliğe sahip olduğu potansiyel vardır (Organski & Kugler, 1980, s. 142). 1912 devrimi ve 1949 yılında Mao'nun yönetimi ele geçirmesi ve 1970'ler arası dönem potansiyel güç aşaması olarak

değerlendirilmiştir. Deng'nin Çin yönetimini devralmasıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden süreç Çin'in yükseliş aşaması olarak tanımlanmıştır. Yükseliş dönemi, sahip olduğu nüfus, endüstrileşmenin artmasıyla birlikte ekonomik kalkınması ve dış politika süreçleri bağlamında ele alınmıştır. Çin'in Afrika politikası, Tek Çin politikası ve dünya ile entegrasyon politikası üzerinden bir genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Dördüncü başlıkta ise, ABD hegemonyası içinde yükselen Çin'in pozisyonu tartışılmaktadır. Bu başlık büyük oranda bu çalışmanın da genel bir değerlendirilmesi olarak görülebilir. Dolayısıyla kavramsal ve teorik çerçevede ele alınan konular ikili ilişkiler bağlamında yeniden tartışılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, öncelikle bütün çalışmanın bütüncül bir özeti verilmiştir. Daha sonra ana iddialar ve yardımcı iddialara ilişkin elde edilen bulgular ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Güç ve Büyük Güçler

Güç kelimesi, hayatımızın her alanında sıklıkla kullanılan ve çeşitli anlamları bulunan bir kavramdır. Ekonomik güç, iş gücü, savunma gücü, ödeme gücü vb. ifadeler güç kavramının bunun bir göstergesidir. Fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar birçok alanda farklı tanımlamalara sahip olsa da güç kavramı hemen hemen tüm bilim dallarında aynı öneme sahiptir. Türk Dil Kurumu (TDK), uluslararası ilişkilerde güç kavramını siyasi, ekonomik, askeri vb. açıdan etki ve önemi büyük olan devlet ve/veya devletler topluluğu olarak tanımlamaktadır (TDK, 1932). Ancak, güç kavramının uluslararası ilişkiler disiplininde tanımlanması konusunda teorisyenler arasında tam bir uzlaşa sağlanamamış olsa da bu kavram bazı temel konuların hem açıklayıcı hem de açıklananı olarak kullanılmaktadır. Gücün tanımı konusunda bir fikir birliği sağlanamaması, kavramın karmaşık yapısını teorik olarak basitleştirme çabasının bir ikilem yaratmasından kaynaklanmaktadır. Bu kavramı basitleştirmek, anlamını kaybetmesine sebep teşkil etmesinden dolayı yapılan tanımlar eksik kalmaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe, net bir tanımı bulunmamasına rağmen, güç kavramının bu alanın merkezi konumunda olduğunu savunan birçok akademisyen vardır. Örneğin, Mearsheimer, “ekonomide *para ne ise, uluslararası ilişkilerde de güç* (Mearsheimer, 2001, ss. 28-35) *o’dur*” şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca, gücü büyük güç politikalarının geçer akçesi olarak görmek ve devletlerin kendi aralarında gücü elde etmek için uluslararası sistemde kıyasıya mücadele içinde olduğunu savunmaktadır. Ona göre, devletler anarşik uluslararası sistemin bir getirisi olarak güçlerini maksimize etmeye çalışmaktadır. Büyük güçler uluslararası politikada en büyük etkiye sahip olan devletlerdir. Büyük güç olmanın esas ölçütü, devletlerin sahip olduğu mutlak askeri gücü değil birbirlerine karşı göreceli askeri gücüdür (Mearsheimer, 2001, ss. 38-43). Bir başka görüşe sahip olan Nye, gücü hava durumuna benzetmektedir. Ona göre, hava durumu hakkında herkes ortalama bir bilgiye sahip olurken; hava durumunu oluşturan temel bileşenleri hakkındaki bilgiyi çok az kişi yorumlayabilmektedir (Nye , 2003, ss. 27-30). Morgenthau, uluslararası siyasetin bir güç mücadelesi olduğunu savunmaktadır. Devletlerin iç siyasete olduğu gibi uluslararası arenada da amaçları sadece gücü kazanmaktır (Morgenthau, 1959, ss. 17-19). Bir

devleti büyük güç kılan şey, sistemdeki en büyük güçle savaşabilme kapasitesine (yenebilme değil) sahip olmasıdır. Büyük güçler, yalnızca büyük güçlerin en güçlüsü olmak için çaba göstermezler. Asıl amaçları, sistemdeki tek büyük güç olan hegemon olmaktır (Mearsheimer, 2001, ss. 23-25). Özetle, Morgenthau ve Mersheimer'e göre devlet için güç bir amaçtır. Waltz ise gücü, başta güvenlik olmak üzere devletin başka önemli amaçlarını gerçekleştirmesini sağlamasına yarayan önemli bir araç olduğunu savunmaktadır (Waltz, 1979, ss. 102-110).

Güç kavramı, sadece idealizm ve realizm açısından değil diğer uluslararası ilişkileri açıklayan teoriler açısından da çok önemlidir. Ancak, gücü tanımlamadan önce anarşinin tanımına girmek çok önemlidir. Kelime anlamı olarak karışıklık ve düzensizliği ifade eden anarşi uluslararası sistemde devletlerin üzerinde düzenleyici bir otoritenin olmaması anlamına gelmektedir. Sistemin anarşik olmasından dolayı büyük güçler birbirlerinden korkmaktadırlar. Bu korkunun kaynağı, diğer güçlerin kapasitelerini bilseler dahi asıl niyetlerinin ne olduğu konusunda asla emin olamamalarıdır. Ayrıca, uluslararası sistemde bir otoritenin bulunmayışı devletlerin başları sıkıştığında başvurabilecekleri bir acil durum hattının olmadığına göstergesidir. Bu durum onları kendi kendine yardım veya kendi başının çaresine bakmak şeklinde yorumlanabilen *self-help* ilkesine götürmektedir. Self-help ilkesinden kısaca bahsetmek konunun akışı için doğru olacaktır. Realizm'e göre, uluslararası sistem anarşiktir. Devletler rasyonel aktörler olduğundan her zaman kendi çıkarlarını gözetmektedirler. Devletin tek amacı uluslararası sistemde toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını, iç ve dış tehditlere karşı anayasal düzenini koruması yolu ile varlığını devam ettirmesidir. Ahlaki ilkeleri temel alarak hareket etmek ulusal çıkarlara ters düşebilmektedir (Arı , 2013, ss. 131-132). Realizme göre, kendi başının çaresine bakmak (self-help) şu şekilde gerçekleştirilebilir: Devletler kendi gücünü ve kapasitesini arttırmalı ve diğer devletlerin sahip olduğu gücü dikkate almak zorundadır. Buradaki amaç devletin kendi gücünü karşı devletin sahip olduğundan daha fazla arttırarak anarşik olan düzende kendi güvenliğini arttırmasını sağlayacaktır. Anarşik olan düzende kendi gücünü istediği seviyeye yükseltmiş olan devlet bu durumda, kendini daha güvende hissedecektir. Ancak, devletlerin bu gücünü arttırmasının şöyle bir handikapı vardır. Bir devlet gücünü maksimize etmesinden dolayı diğer devletler bunu bir tehdit unsuru olarak algılayabilir ve bu durum ona karşı bir ittifak kurulmasına neden olabilir. Bundan dolayı uluslararası sistemde uzun süre devam edecek güvensizlik ve rekabet ortamının oluşumunu tetikleyecektir. Bu nedenlerden ötürü, korkunun egemen olduğu ve devletler üstü

otoritenin bulunmadığı bir sistemde devletlerin hayatta kalmasının en iyi yolu güçlü olmaktan geçmektedir (Mearsheimer, 2001, ss. 43-49).

Uluslararası ilişkiler literatüründen elde edilen bilgiler ışığında, bu alanda gücün tanımı konusunda hala tam bir fikir birliğinin sağlanmadığını anlaşılmaktadır. Buna rağmen, yaşanan olaylar ve bu olayların sonucunda devletlerin oluştukları politikalar ile gücün içeriğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Devletlerin özgül politikalarına göre; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, nüfus, ulusal karakter, diplomasinin ve hükûmetin kalitesi gibi sahip olunan unsurlar güç olarak yorumlanabilir. Sahip olunan unsurların devletlerarası ilişkilerde davranışsal olarak nelerin tetikleyici olduğunun anlaşılmasına olanak sağlayacağı beklenmektedir. Ancak, gücü açıklamada teorik anlamda bunun gerçek bir katkısının olmayacağı açıktır (Akgül, 2019, s. 817-819). Bu, geçmişe dayalı varsayımlar yapmaktan öteye gitmeyecektir. Ayrıca, gücün unsurlarına ya da sahip olunan unsurlara göre güç kavramını analiz etmekte doğru bir yaklaşım olmayacaktır ve siyasi olarak her zaman bir sonuç vermeyecektir. Yani, başkalarının sahip oldukları unsurlarla karşılaştırıldığında güç kavramı ancak anlam kazanabilir. Kısaca, güç kavramı her zaman göreceli bir kavramdır (Keohane & Nye, 2011, ss. 13-15).

Politik amaçlara hizmet etmeyen sahip olunan kaynak ya da unsurların güç olarak tanımlanması konusunda da bir sorun yaşanmaktadır. Kullanılmayan ancak sahip olunan unsurlar gücün varlığına işaret etse bile bu gücün varlığından bahsedebilmek için yeterli değildir (Akgül, 2019, s. 817). Bir unsurun güç olarak kabul edilmesi politik amaca hizmet etmesine bağlıdır (Nye, 2017, ss. 27-53). Yani, bu unsurların kullanılıp bir politika aracı olarak amaca uygun hizmet ettirebilmesi devletlerin gücü dönüştürme ("*power conversion*") yeteneğine sahip olduğunun göstergesidir (Nye, 2003, ss. 43-48). Gücün, potansiyel güce dönüştürülmesi kurumsal yapılar, ikna etme yeteneği ve tercihler ile şekillendirilmesi durumunda ancak gerçekleştirilebilir. Belirli bir politik amaç için kullanılmayan kaynak ve unsurlar güç olarak nitelendirilemez. Yani, bu durumda güç oluşturan unsurların varlığından bahsedilebilir ama güç olarak tanımlanamaz (Şahin, 2020, ss. 5-9). Güç unsurlarının uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişim ve dönüşümlerden etkilendiği bilinmektedir.

Farklı felsefi akımları temel alarak güç kavramını açıklamak için uluslararası ilişkileri sisteminde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar arasında güce en çok yatırım yapan yaklaşımlardan biri realizmdir. Realizmin güce olan bakışını anlatmadan önce uluslararası sistemde güce nasıl baktığına bakmak gereklidir. Realizm'e göre gücü

tek olarak ele almak gücün anlamını yetersiz bırakabilir. Bu nedenle, güç ve çıkar birlikte ele alınmalıdır. Realizm'e göre çıkarlar daha nesneldir. Güç ise daha çok kazanca giden amaç ya da araçtır. Realizm genel olarak kendi içinde üç temel gruba ayrılır. Bunlar, Klasik Realizm, Yapısalcı Realizm ve Neoklasik Realizmdir. Temel olarak üç guba ayrılrsa da hepsinin ortak olarak kabul ettiği görüşler vardır. Hepsi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul eder. Devletler açısından uluslararası sistemin tanımlayıcı unsurunun *güç* olduğunu savunurlar. Temel aktörler devletlerdir ve devletleri de rasyonel aktör olarak görürler. Kısacası Devlet (*state*), kendini koruma (*self-help*) ve beka (*survival*) ortak bakış açılarını yansıtmaktadır (Elman, 1995, s.187).

Güç kavramı realizmin alt gruplarına göre ele alındığında neorealizm gücü araç olarak klasik realizmde amaç olarak değerlendirmektedir. Neoklasik realizm ise uluslararası politikayı bir güç mücadelesi olarak görmektedir. Neorealizm'e göre uluslararası sistemin anarşik olması aktörler arasında korku ve güvensizliğe neden olmaktadır (Doğan, 2016, ss. 12-15) . Devletlerin böyle bir ortamda güçlerini arttırmaya yönelik davranışları, karşı devlet tarafından her zaman tehdit olarak algılamaktadır (güvenlik ikilemi) (Hugill, 2018, ss. 24–31). Neorealizm ve klasik realizm gibi devletlerin güç arayışlarını sadece sahip olduğu kapasite ve anarşiye bağlamamaktadır. Devletlerin içyapısı yani sahip oldukları iktidarda güç arayışını etkilemektedir. Liderlerin genel tutumu, devletlerin sahip oldukları sistem ve devletlerin sahip olabileceği farklı çıkarlarda devletlerin güç arayışlarını etkileyen önemli unsurlar olarak ele alınmaktadır (Schmidt, 2007, ss. 56-61).

Güç kavramı, çoğunlukla yüzeysel bir şekilde realizm teorisi ile özdeşleştirilse de bu kavram idealizm teorisinde de en az realizm kadar önem teşkil etmektedir. İdealizm uluslararası ilişkilerde gücün önemli bir rolünün olduğunu kabul eder ve gücün ekonominin baskın yönüyle yürütülebileceğini savunur. Ancak, güç mücadelelerini savaşa indirgemez (Akgül, 2019, ss. 827-830). Marksizm ve feminizm analizlerinin odak noktalarını, güç ve güç ilişkileri oluşturur. Ancak, gücü yorumlama şekilleri farklılık göstermektedir. Liberalizm'e göre güç, sıfır toplamı bir oyun yerine kazan kazan anlayışa sahiptir. Kazan kazan anlayışına göre, uluslararası iş birliğini sağlamak, ortak çıkarları korumak, barış ve huzurlu bir ortam yaratılmasında devletlerin büyük bir etkisi bulunur. Bu noktada, neoliberalistler her aktörün kazançlı çıkabileceğine vurgu yapar. Devletin çıkarları konusunda bir karar vermesi gerektiğinde, verdiği bir kararın bütün etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Ortak çıkarları elde etmek adına devletler bir araya gelir ve ancak bu şekilde menfaatlerini maksimum seviye de elde

edebilirler. Ayrıca bu anlayışa göre, devletler tek aktör olarak görülmezler. Kişiler, kurumlar, kuruluşlar, kurallar ve normlarda mutlak kazançta önemli bir rol oynar. Sadece kendi çıkarlarını, güvenliklerini, güçlerini maksimize etmeyi devletler düşünmek yerine, ortak çıkarların korunmasını sağlamak adına diğer devletlerle iş birliği yaparlar ve birlikte güçlenmeyi de düşünürler.

Devletlerin sadece askeri güce dayanmadan diğer kolektif ilişkilerinde gücün pozitif yönlü etkisinin olduğunu kabul edilir. Liberalizm gücü, kolektif hareketleri içinde bulunduran pozitif eylemli bir kavram olarak görür (Doğan, 2016, ss. 24-27). Temel olarak, mücadelenin savaş dışı; özellikle de ekonomik ilişkilerle yürütülebileceğini savunur. Özetle, bütün uluslararası ilişkiler teorileri açıklamalarında güce ayrı bir önem atfeder. Sadece güç kavramına verdikleri anlam farklıdır (Güner, 2020, ss. 179-181).

Uluslararası ilişkiler disiplininde de gücün tanımı, sınıflandırması hala tartışmalı bir konudur. Cerbaro, uluslararası ilişkilerde güç konusunun tanımı konusunda uzlaşa sağlanamadığından kıyaslama yoluna başvurarak bu karmaşanın önüne geçilebileceğini savunur. Cerbaro'ya göre güç kavramı kendi içinde gizli bir kıyaslama barındırır (Cerbaro, 2011, ss. 141-153). Gücü sınırlayan ve içinde kıyas bulunduran somut ve soyut unsurlar vardır. Somut unsurlara örnek olarak coğrafya, ekonomik kaynaklar (doğal kaynak ve endüstriyel kapasite), askeri kapasite ve nüfus verilebilir. Soyut unsurlar ise ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi ve hükümetin niteliğidir (Cerbaro, 2011, ss. 142-145). Örneğin; gücü, askeri kapasite olarak kabul edenler en güçlü kapasiteye sahip olma, nüfus olarak kabul edenler daha fazla nüfusa sahip olma vb. kıyaslarla güce kazandırdıkları anlama göre bir kıyaslama mekanizması geliştirmektedir. Kısaca, güç kavramı ve kıyas arasında bağımlı bir ilişki vardır.

Devletler uluslararası sistemde var olabilmek için güçlü olmak zorundadır. Güçlü olup olmadıklarını anlaşılabilmesi için kıyas yapılmasına ihtiyaç vardır. Doğru bir kıyaslamanın yolu da ölçülebilir olmasından geçer. Kısacası tarafların sahip oldukları güç unsurlarının verileri ışığında kıyaslanmalıdır. Günümüzde uluslararası sistemde devletler arasında güçlü ve güçsüz şeklinde değerlendirmeler yapılır. Bu, gücün kıyas yoluyla bir değerlendirmeye tabi tutulduğunu gösterir. Bu şekilde yapılan bir karşılaştırmanın bizi her zaman sağlıklı sonuçlara götürmeyeceği de açıktır. Devletlerin taşıdığı güç unsurlarını kıyaslamak önemli veriler sunsa da alınan sonuçlar her zaman gerçeği yansıtmayabilir (Kissinger, 1995, s. 250-261). Örneğin; 1990 sonrası

döneminde ABD-Kuzey Vietnam arasındaki savaşta ABD'nin güç unsurlarının Kuzey Vietnam'dan daha yüksek olmasına rağmen savaşın kazananı olmamıştır.

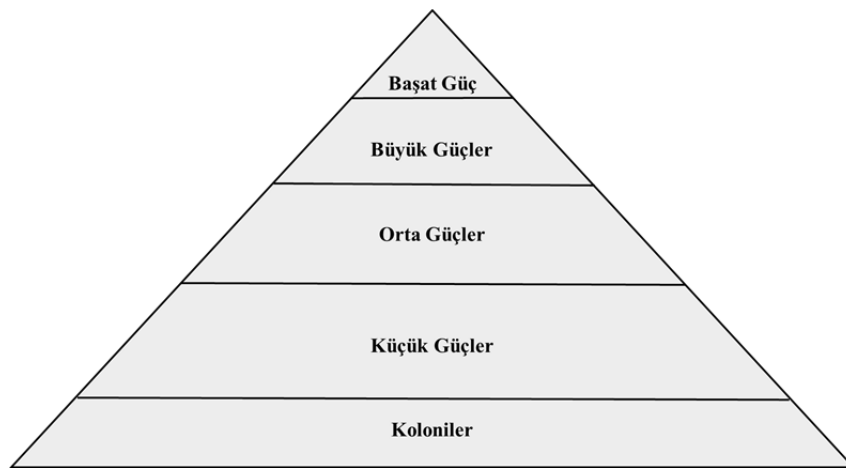
Mersheimer bir ülkenin büyük güç, süper güç ya da buna benzer bir sınıflandırılmasının yapılmasının, o ülkenin sahip olduğu ulusal güç unsurların değerlendirmesiyle mümkün olacağını savunur (Mearsheimer, 2001, ss. 108-131). Geleneksel güç anlayışına göre bir ülkenin büyük güç olup olmayışı; ülkenin sahip olduğu askeri kapasitesinden anlaşılabilir. Ancak, gelişen teknoloji ile birlikte yeni güç unsurlarının ortaya çıkışı beraberinde güç hiyerarşisinde birçok değişikliğe yol açmıştır (Arı , 2013, ss. 308-321). Organski'ye göre gücün belirleyiciliği devletlerin sahip olduğu kapasiteleridir. Eğer devlet güç için yeterli kapasiteye sahip değilse ittifak yoluyla bu eksikliklerini kapatmaya çalışmalıdır. Organski, ayrıca, bir devletin güçlü olabilmesini, başka ulus/devletlerin davranışlarını etkileyebilme potansiyeline sahip olmasına bağlayarak ve bunun farklı yöntemler ile gerçekleştirileceğini söylemektedir. Bu yöntemleri: ikna etme, ödüllendirme, cezalandırma ve askeri kuvvet kullanımı olacak şekilde dört gruba ayırmıştır (Kugler, 1989, ss. 177-181).

Ulusal gücün kaynağını oluşturan ve bu unsurların düzeyini belirleyen en zorunlu unsurlar; nüfus, ekonomide devamlılık ve gelişim, sahip olunan beşerî ve doğal kaynaklar olduğunu savunan Organski aynı zamanda bu kaynakları kullanarak başka ulusların davranışını etkileyebilme sanatına sahip olmasını da temel almaktadır (Organski & Kugler, 1980, ss. 144-148). Nüfus, ulusal gücü belirleyen en temel unsurdur. Organski, büyük bir nüfusa sahip olmayan hiçbir devletin büyük güç (great power) olamayacağını savunur. Ancak, sadece nüfus büyüklüğü, büyük devlet olmak için yeterli bir ölçüt değildir. Bununla birlikte siyasal etkinlik ve ekonomik üretkenlik de olmalıdır. Organski bu durumu “büyük nüfus, ekonomik üretkenlik ve siyasal etkinlikle birlikte ulusal gücü arttırmak mümkündür, ancak büyük nüfusa sahip olunmadan iki güç bileşenine sahip olmak büyük güç olabilmek için yeterli değildir” şeklinde özetler (Organski, 1958, ss. 1-7). Ona göre büyük nüfus; kalabalık bir iş gücü ve büyük kapasiteye sahip ekonomik pazarlardır (Organski & Kugler, 1980, ss. 150-156).

Nüfus, ekonomik üretkenlik ve ulusun sahip olduğu doğal kaynaklar ulusal gücün kaynağını belirleyen en önemli unsurlar arasında yer alır. Devletin sahip olduğu bu unsurlar, diğer devletler üzerinde ekonomi aracılığıyla ulusal güç kullanma imkânı sağlar (Doğan, 2017, ss.13-15). Devletlerin sahip olduğu büyük nüfusu Organski kalabalık bir iş gücü ve geniş ekonomik pazar olarak değerlendirir. Organski'ye göre,

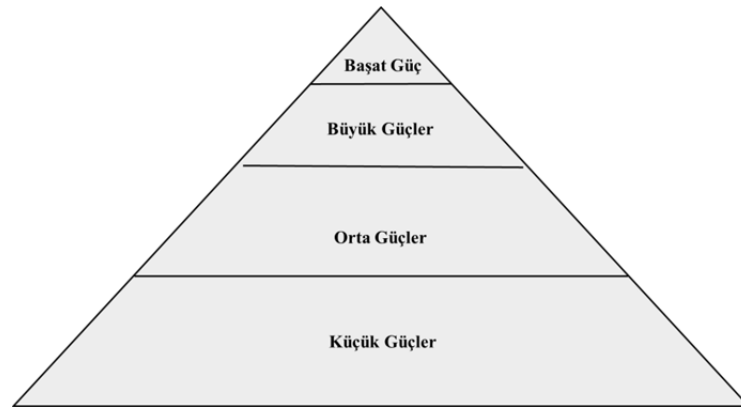
uluslararası politikanın temel aktörü ulus-devlettir. Bir devletin ulus-devlet olarak tanımlanması devletin sahip oldukları iç politika dinamikleri ile bir güç oluşturarak ve oluşturdukları bu güçle ulusal çıkar bir elde edebilmesine bağlıdır. Ulus-devletlerin çıkarlarına ulaşmasının yolu diğer devletleri etkileyebilme gücü ile ilişkilidir (Okur, 2016, ss. 143-144). Devletler ulusal güce sahipse gerektiğinde siyasal baskınlığını da kullanarak diğer devletleri etkileyebilir (Organski, 1958, ss. 15-16). Devletlerin sahip olduğu iç kapasite güç geçişi kuramına göre, devletin uluslararası sistemdeki konumunu belirler. Devletlerin uluslararası sistemdeki konumu devletin potansiyel güç olma, güçte geçişken ve olgun güç olma şeklinde üç farklı aşamada ele alınmaktadır (Organski, 1958, ss. 5-15). Ulusal birliğin sağlandığı ilk aşamada mevcut potansiyellere sahip olunduğu ancak yönetsel anlamda sorunsuz bir işleyişe sahip olunmaması temel olarak vurgulanan konudur. Bu aşamada ulus-devletler ekonomik kalkınma ve siyasal modernleşme çabasına girerler ve bu aşamanın temel sorunu yönetim sıkıntısı ve endüstrileşmedir. Güçte geçişken aşamasında, ulus-devletler tarım toplumundan sanayi toplumuna hızlı bir şekilde geçtiğinden, diğer endüstrileşme öncesinde olan devletlere göre, gücü ve kapasitesi arttırmaktadır. Bu aşamadaki devletler hızlı bir büyüme sağlayarak endüstrileşmiş devletleri yakalamaya başlamışlardır. Bu aşamada devletin güçlü bir merkezi yönetim vardır, bununla beraber politik sistemi ve aile yapısı değişmiştir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler hız kazanmıştır. Son olarak, olgun güç olma aşamasındaki devletlerde ekonomik büyüme devam etme eğiliminde olsa da alt aşamaya kıyasla büyüme hızı yavaştır ve ulusal gelir artış göstermektedir (Organski, 1958, ss. 17-23). Merkezi yönetim güçlüdür, din ve aile yapısı değişmekte ve sosyal yaşamda sağlıklı bir ilişki söz konusudur ve bireylerin sahip oldukları yüksek yaşam standartlarında artmaya devam etmektedir. Özellikle, hiyerarşi primadinde olan büyük devletlerin göreceli olarak daha hızlı büyümeleri ve olgun güç aşamasında olan başat gücün kendini yenileme konusundaki kısıtlamalarının etkisi ile güçte düşüşlere neden olabilmektedir (Doğan, 2017, ss. 64-65). Son aşamada bulunan devletlerin, uluslararası düzenini güce dayalı hiyerarşik yapı ile belirlemektedir. Piramit şeklinde betimlenen hiyerarşik yapının mimarı Organski'dir. Organski'nin güç geçişi piramidi *Şekil 2.*'de verilmiştir. Şekilden görüldüğü gibi piramidin en tepesinde başat güç (tek devlet) vardır. Başat güç, uluslararası sistemi kuran ve düzenleyen olup kurduğu düzen içinde en avantajlı devlet konumuna gelmektedir. Ayrıca, sistemin getirisi olan kaynakları da büyük oranda kontrol etmektedir (Tammen & Kugler, 2006, ss. 36-43). Başat gücün bir alt basamağında büyük güçler bulunur ve uluslararası sistemde barış ve istikrarı

sağlamak adına başat güç büyük güçlerin desteğine ihtiyaç duyabilmektedir. Büyük güçler uluslararası düzen ve istikrarın korunması konusunda başat güç ile uluslararası sistemde sorumluluk paylaşabilmektedir. Ancak, başat gücün isteği doğrultusunda oluşturulan sistemden memnun kalmayan büyük güçler de bulunabilir. Başat güç ve müttefikleri uluslararası sistemin getirisi olan avantajları yeni yükselen güçlerle paylaşmak istemeyebilir. Bu durumdan memnun olmayan yükselen güç başat güç tarafından oluşturulan sisteme karşı tehdit oluşturabilir. Aynı durum, orta güç ve piramidin alt kısımlarında kalan küçük güçler içinde geçerli olabilir. Organski'nin hiyerarşik yapı piramidinin ilk basamağında ABD, ikinci basamağında Britanya, Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Japonya yer almaktadır. Piramit aşağı doğru genişlemekle birlikte devlet sayısı da artmaktadır. Ancak, bu devletler arasında güç dağılımı eşit değildir. Hiyerarşik yapı piramidinin basamaklarında zamanla bir değişim görülmüştür. 21. yüzyılda Hindistan büyük güç basamağına yükselirken Fransa ve İtalya orta güç basamağına geçmiştir. Ancak, başat gücün yerini koruduğu ve alt basamaklar arasında ise güç geçişi görülmüştür (Kugler & Organski, 2000, ss. 11-18). Organski, büyük güçlerin çoğunun başat gücün yanında yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca, orta ölçekli güçlerde başat gücün yanında olabilmektedir. Sonuç olarak, uluslararası sistemde barış ve istikrarın devamlılığı için başat gücün etrafında yer alan devletlerin başat güce meydan okuyan büyük güce karşı ortak hareket etmeleri gereklidir. Aksi durumda, sistem düzeyinde savaş görölme olasılığı artış gösterebilir (Organski, 1958, ss. 25-27). Avrupa ve dünya tarihine bakıldığında ortaya çıkan savaşlar güç geçişi kuramının varsayımlarını destekler niteliktedir.

Şekil 2.1. Organski'nin ilk güç geçişi piramidi

Organski, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra dünyada en büyük güç yani başat olarak gördüğü ABD'nin üçüncü aşama olan olgun güç aşamasında olduğunu savunur iken SSCB ve Çin'in ise geçişsel büyüme aşamasında olduğunu iddia etmektedir. SSCB ve Çin sahip olduğu nüfusu ve gelişmiş ekonomik pazarını avantaja çevirerek ulusal güçlerini etkin kullanmaktadırlar. GGT'ye göre, başat güç olan ABD ve yükselen büyük güçlerden olan SSCB ile Çin arasında bir güç geçişinin yaşanmasının mümkün olacağından bahsetmektedir. Organski, güç geçişi kuramının oluşturduğu güce dayalı hiyerarşik yapıyı uluslararası düzeni açıklamada da kullanmıştır. Bu, hiyerarşi piramidinin en tepesinde başat güç bulunmaktadır. Aşağıya doğru inildikçe büyük güçler, orta güçler ve küçük güçler gelmektedir (Organski, 1961, ss. 3-8). Küçük güçler, sistemin sahip olduğu kaynaklar üzerinde en düşük oranda kontrol gücüne sahip olan ve sayıca en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Organski'nin güç geçişi piramidinde yer alan koloniler uluslararası güç geçişleri piramidinde küçük güçler ile birlikte verilmektedir. *Şekil 2.2'* de verilen uluslararası güç geçişi piramidinde aşağıya doğru gidildikçe bir genişlemenin olduğu, sistem içi güç dağılımında eşitsizliklerin meydana geldiği ve devletlerin sayısının artış gösterdiği bilinmektedir. Başat güç ve diğer güçlerin uluslararası sistemdeki konumları hem Organski'nin güç geçişi piramidinde hem de uluslararası güç piramidinde de geçerli olmaktadır (Güneylioğlu, 2015, ss. 662-664). Bu piramidin en üstünde başat güç vardır ve aşağı doğru gidildikçe oluşan genişlemekte ve sistem içi güç dağılımında eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2.2. Uluslararası güç geçişi piramidi

Başat güç sistemin devamını sorunsuz sürdürebilmesi için büyük güçlerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Büyük güçler, uluslararası sistemin düzen ve istikrar içinde sürdürülebilmesi için sorumluluk almaktadırlar. Ancak, bazı büyük güçler

uluslararası sistemin işleyişi hakkında memnun olmayabilmektedir. Organski, bu devletleri güçlü (powerful) ve statükodan memnun olmayan (dissatisfied states) olarak tanımlamaktadır (Kugler, 1989, ss. 175-181). Tarihte olan savaş ve çatışmalardan başat güce sahip olan devlet uluslararası sistemin vadettiği avantajları paylaşmaktan pek hoşnut olmadığını söylemek mümkündür. Bu hoşnutsuzluk, mevcut statükodan memnun kalmayan devlet istediği yapabilecek güce ve konuma sahip olduğunda uluslararası düzenin istikrarı açısından büyük bir tehdit oluşturabilir (Organski & Kugler, 1980, ss. 169-180). Bu devlet meydan okuyucu (*Challenger*) devlet olarak tanımlanır. Eğer meydan okuyucu devlet, uluslararası sistemde yeni başat güç olmak ve uluslararası sistem düzenini değiştirmek isterse sistemde büyük bir savaşın ortaya çıkma olasılığı artacaktır. 21. yüzyılda Almanya'nın bunu iki kez denemesi ve sonucu olarak yirmi yıl arayla iki dünya savaşına sebep olması bu duruma örnek teşkil etmektedir (Kugler & Organski, 2008, ss. 118-120). Büyük güçlerden sonra, piramidin devamında orta güç ve küçük güçler yer almaktadır. Bu güçler, genelde uluslararası sistemin düzen ve getirilerinden memnun olsalarda aralarında memnun olmayanlar da bulunmaktadır. Zayıf (weak) ve statükodan memnun (satisfied states) olan devletlerin uluslararası sistemin düzen ve kurallarına uyum sağlayarak sistemin getirdiği avantajlardan faydalanmaya çalışmaktadırlar (Organski, 1961, ss. 97-103). Orta güce sahip memnun olmayan devletler uluslararası sistem için bir tehdit oluşturmamaktadırlar. Yani, dünya barışına bir tehdit olarak görülmezler. Ancak, sahip oldukları güçlerini kendi bölgelerinde saldırgan bir tutum sergileyerek kendileri gibi zayıf olan devlete saldırarak küçük ölçekli bölgesel bir savaşa neden olabilmektedirler.

2.2. Yumuşak Güç

Uluslararası ilişkileri anlaşılır bir şekilde anlama ve açıklamada önemli bir role sahip olan güç kavramı, uluslararası ilişkiler teorileri ile ayrı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. 1990 sonrası Joseph S. Nye dış politika literatürüne yeni bir kavram sunmuştur. 1990 sonrası dönemi tanımlayabilmek adına bu kavramı “yumuşak güç” olarak isimlendirilmiştir. Yumuşak güç kavramı, politik değer (ideoloji), kültür ve dış politika (kurumsal) olarak üç boyutta ele almıştır. Nye'ye göre, eğer bir devlet uluslararası sistemde başarılı olmak istiyorsa, sert gücü ve yumuşak gücü bir arada bulundurmaktır zorundadır. Devletler, sert güç unsurlarını kullanarak diğer devletlere karşı askeri başarılar sağlayabileceğini ancak bu durum geçici olduğundan

bahsetmektedir. Çünkü devlet kendi yapısı içinde bulunan şirketleri, dini kurumları, vakıfları, üniversiteleri ve diğer sivil toplum kuruluşlarını istediği ölçüde cezbedememektedir. Eğer devlet, yukarıda bahsedilen kurumları etkileme kabiliyetine sahip olabilirse ancak o zaman başarılı olabilir (Sancak, 2016, ss. 25-29). Yumuşak güce sahip olan ülkeler, uluslararası sistemde daha geniş alanlara nüfuz etme etkisini tanıırken aynı zamanda uzun vadede diğer devletlerin tutumları kendi lehlerine dönüştürebilmesini sağlamaktadır.

Yumuşak güç kavramının ayrıntılarına değinmeden yaratıcısı olan Nye'nin güç kavramını nasıl ele aldığına bakmak gerekmektedir. Nye, ilk olarak "güç nedir?" sorusuna cevap vermektedir. Ona göre güç, hava durumuna benzer. Hava durumu hakkında herkesin bir bilgisi vardır ve hava durumuna bakarak ne yapabileceklerine karar vermektedirler (Yatağan, 2018, s. 71). Nye, bu benzetmeyi yaparken kavramın sözlük anlamına da değinmiştir. Sözlük anlamına göre güç: bir amaca ulaşmak için başkalarının davranışlarını değiştirebilme kapasitesine sahip olmaktır (Nye, 2005, ss. 20-21). Ona göre, güç sadece bir şeyleri zorla yaptırarak ikna etme yolu olmadığından bahseder. Bu gerçek bir çıkarım olmayacaktır. Bunun nedeni ise, karşı tarafa zorla bir şeyleri dikte edersen ve istediğini elde ettiğini sanırsın ancak bu karşı taraf için aynı şeyi ifade etmeyebilir. Örnek verecek olursak sert gücü kullanarak bir ülkenin önemli bir liderini hapse atabilirsin veya idam da ettirebilirsin, ancak onun yolundan giden ve onu seven kişiler bunu şehitlikle özdeşleştirebilirler. Bu olaydan dolayı, savundukları şeylere bağlı kalıp dini bir boyutla birleştirirler. Bu da ileri ki zamanlarda sert gücü kullanan ülkeye, kötü anlamda ciddi bir dönüşü olabilir. Ona göre, hedeflenen isteklerinizin meşru bir alt yapısının olması çok önemlidir. Eğer istediklerinizin meşru olduğundan emin iseniz kaba kuvvet kullanmanıza gerek yoktur. Sadece ikna yoluyla da bunu başarabilirsiniz (Nye, 2005, s. 21). Yazar aynı zamanda sahip olunan güç kaynaklarının bazen işe yaramayacağı görüşünün doğru olduğunu, bir ülkede kullanılan güç kaynağının başka ülkede farklı bir sonucu olabileceğini söylemektedir. Uluslararası sistemde güç kaynaklarını gerçek bir güce dönüştürüp kullanabilmek için mahir bir lider ve iyi strateji hamleleri gerekmektedir. Ancak bunları başarılabilirdiğinde istenilen hedefe ulaşılabilir. Geriye dönük yıllara bakıldığında güç sadece savaşla ölçülebilirdi. Ancak teknolojinin gelişimiyle birlikte küresel sistemin sınırları kaldırdığından dolayı savaşın tek kriter güç olma niteliği ortadan kalkmıştır. Çünkü modern çağla birlikte birçok güç unsuru da ortaya çıkmıştır. (Nye, 2003, ss. 48-51). Özetle, 1990 sonrası dönemde, çift kutupluluktan tek kutupluluğa evrilen uluslararası sistemin getirdiği değişimlere ek

olarak güç kavramı ve onu tamamlayan unsurlarda dönüşüme uğramıştır. Globalleşme ile beraber ekonominin gücü artmıştır. Bundan dolayı askeri gücün önemi geçmişe oranla azalmıştır. Daha önceki süreçte Nye, askeri ve ekonomik gücün kullanımını sert güç olarak nitelendirirken, zamanla yumuşak gücün kapsamı da genişlemiştir. Ona göre, yaşam tarzı, evrensel ve kültürel değerler, siyasal-demokratik normlar ile liberal kurum ve kuralları yumuşak güç kapsamında değerlendirmiştir (Nye, 2005, ss. 24-32). Nye'ye göre, sert güç ve yumuşak gücün birbiri ile bağlantısının olduğunu her ikisinin de ortak amaca göre hareket ettiğini savunmaktadır. Ortak amacın ise, karşı tarafı etkilemek olduğunu söylemektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda ikisinin birbirini destekleyici nitelikte kullanılabilir olduğundan da bahsetmektedir. Ancak bazı durumlarda birbirlerini engelleyebildikleri durumlarda ortaya çıkabilir (Nye, 2005, ss. 41-58). Bazı hükümetlere göre, uluslararası sistemde yumuşak gücün kullanımı zor ve gereksizdir. Ancak böyle düşünen hükümetlerin varlığı yumuşak gücün önemini azaltmadığından bahseder. Eğer bir devlet uluslararası politikadaki amacına ulaşmak istiyorsa yumuşak güç unsurlarını etkili kullanarak istediklerine kolayca ulaşabilir. Ayrıca, hükümetler yumuşak gücün etkisini arttırmak isterse, kurumlar oluşturarak amaçlarına daha kolay ulaşabilirler. Çünkü kurumlar etki alanlarını genişletmektedir. Bu sayede, daha geniş alana nüfuz edebilmeleri mümkün olacaktır. Örneğin uluslararası kurum ve onların kuralları, ABD'nin ekonomi politikasına uygun liberal ve demokratik kuruluşların oluşumunu sağlaması ABD'nin uluslararası sistemdeki etki gücünü arttırmasını sağlamıştır. Devletin gücünü oluşturan unsurlar dış politika yapım sürecinde kullanılan yumuşak gücün etkisini belirlemektedir. Örneğin, devlet ikili ilişkilerde ulusal menfaatini öne sürerek saldırgan politikayı amaç haline getirip, dış politikada saldırgan tavırlar sergilerse bunun yumuşak gücüne çok zarar vereceğini ve etki alanının zayıflayacağını söylemektedir (Nye, 2003, ss. 23-27).

Yumuşak gücü, arzu ettiklerini şiddet ya da cezalandırma yolu ile değil yerine karşı tarafı ikna ederek istediklerini alma yeteneği olarak tanımlamaktadır. Yumuşak gücün amacının sadece karşı tarafı söz yoluyla harekete geçirmek değil, aynı zamanda karşı tarafı etkileme becerisine de sahip olmak olarak kabul edilir (Nye, 2003, ss. 53-55). Bu etkileme kabiliyetini elinde bulundurmak ve amaçlarımızı karşı tarafın kendi arzusuyla kabullenmesine imkân sağladığını söylemektedir (Çağlar, 2013, ss. 1-4). Yumuşak güç kavramına göre, devletler sert güç (ekonomi ve askeri) unsurlarını kullanmadan sahip olduğu diğer araçları kullanarak istediği alma konusunda istediği devleti etkileyebilme gücüne sahip olmalıdır (Nye, 2003). Yumuşak gücün devletlerin

kullanım hedefine göre uzun vadeli ya da kısa vadeli olabileceğini, belki ilk adımda istenilen cazibeye ulaşamamaları da ilerleyen dönemlerde beklentilerini karşılayabileceklerini vurgulamaktadır (Gallarotti, 2011, ss. 7-9). Devletler, yumuşak gücün cazip gelme özelliğini kullanarak demokrasi, insan hakları ve serbest pazarların geliştirilmesi konusunda önemli bir rol oynayabilmektedir. Nye, bir ülkeyi demokratik yönetme konusunda zorlamak yerine, demokrasinin etkileyici yanlarını göstererek yönetiminde değişiklikler sağlanılabileceği görüşüne sahiptir. Kısacası, rol model olarak etkileyebilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır (Nye, 2005, s. 39). Devletin bünyesinde olan şirketlerin, üniversitelerin, vakıfların, dini kurumların ve sivil toplumların kendilerine göre bir yumuşak güce sahip olabileceğinden bahsetmektedir. Gerektiğinde bu kurumlar, hükümet politikalarıyla çatışma ihtimali oluşturabilmektedir (Nye, 2005, s. 40). Örneğin, Çinli öğrenciler eğitim değişim programlarıyla Amerika’da eğitim almışlardır. Zamanla oradaki sistemden etkilenerek, ülkelerine döndüklerinde kurumlarındaki boşluklardan faydalanarak, o sistemi Çin sistemine uygulamaya çalışmışlardır. Bu da yumuşak gücün eğitim alanındaki etkilerinden birisidir. Ayrıca, DVD ve Hollywood filmlerinin sadece Çin toplumunu değil birçok Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alarak, içlerinde bulunan değişim arzusunu tetiklediği farkedilmiştir.

Uluslararası sistemde yumuşak gücünün önemine dair tartışmalar yapılırken, Nye yumuşak gücün öneminin iyi anlaşılabilmesi adına bir tarihçinin görüşüne başvurmuştur. Nye’ye göre, ABD’nin hem siyasi vaatlerinin güçlülüğü hem de askeri kapasitesinin büyüklüğü, Avrupa’da 1990 sonrası dönemde başarılı olmasını sağlamıştır. Ancak, asıl başarısı ABD’nin Ekonomik ve Kültür cazibesini kullanarak toplumun kalbini ve zihnini derinden etkilediğinden sert gücün yapamayacağı kalıcılığın başarısını elde etmiş olacaktır. ABD, SSCB arasındaki Soğuk Savaş, sadece sert güçle kazanmamıştır. ABD, o süreçte hem yumuşak güç unsurlarını hem de sert güç unsurlarını birlikte etkili kullanabilme becerisine sahip olmasından dolayı bu başarıyı elde edebilmiştir. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası döneminde Hollywood’ta nükleer silah kullanımının etkileriyle ilgili birçok film yapılmıştır. O dönem SSCB’de yayılan o DVD’lerin halkın bilinçlenmesine olanak sağlamıştır. Kullanılacak olan nükleer silahların, sadece ABD’yi değil kendilerini de etkileyebileceklerinin farkına varmışlardır. Buradan yola çıkarak, sadece liderlerin siyasi söylemleri ile geniş kitlelere ulaşılabilmenin sınırlılığı vardır. Ancak, eğitim değişim programları ve görsel medyayı etkin kullanarak geniş kitlelere ulaşılabilirliğinin kolaylığını göstermektedir (Nye, 2005, s. 82).

ABD'nin SSCB'nin askeri gücünü kullanarak çevrelemesine ek olarak içten de yumuşak gücü kullanması çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçmesini kolaylaştırmıştır. Yukarıda DVD örneğinden anlaşılabacağı üzere, SSCB'de yaşayan toplumları da yumuşak gücü kullanarak etkileyebilme gücüne sahip olmuştur. Nye'ye göre SSCB toplumunun içinde ABD'nin sahip olduğu değerlerin tam tersini düşünen olsa da bu küçük bir kısmını oluşturmuştur. Ancak karşı çıkanlarda azınlıktadır. Politikayı etkileyebilme kabiliyetleri zayıftır. Çin hükümeti, yumuşak gücün bu etkisini fark ederek birçok ABD'nin sahip olduğu popüler kültür kaynaklarına sansür uygulamıştır. Ancak, ABD haberleri, sosyal medya ve eğitim değişim programlarıyla orada eğitim gören Çinlilerin üzerindeki etkiyi engelleyememiştir. Örneğin, Çin'de yaşanan 1989' daki Tiananmen olayları buna örnektir (Nye, 2003, ss. 21-32). ABD'nin, Batı Avrupa'daki, siyasal hedeflerine ulaşabilmesinde popüler kültürün etkisi gözardı edilemez. Latin Amerika, Doğu Asya ülkeleri ve beraberinde birçok farklı ülkelerde demokrasi yönetimlerinin artması da yumuşak gücün etkisine örnektir. Güney Afrika'daki ırkçı ve otoriter rejimin gücünün zayıflaması, ABD'de eğitim gören gençlerin İran'da liberalleşme konusundaki baskısı buna örnektir. Benzer birçok örnekten anlaşılabacağı üzere; yumuşak güç, devletlerin siyasal hedeflere ulaşmasındaki önemli bir araçtır (Sancak, 2016, ss. 225-233). Kısacası, Nye'ye göre, popüler kültürden dolayı ülke içinde farklı düşüncelerinde oluşturabileceğinden bahsetmektedir. Örneğin, otoriter rejimli ülkelerde yaşayan gençlerin demokrasi odaklı filmlerden etkilenerek değişim talebinde bulunmaları gerçeği yumuşak gücün etkisini gözler önüne sermektedir. Yaşanan bir olaydan örnek vermek gerekirse, İran'da yaşayan gençlerin izledikleri filmler İranlı mollalar ve otoriter yanlısı kişiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu ve benzeri örneklerden de anlaşılabacağı üzerine Amerikan popüler kültürün etkisi uzun vadede gençler üzerinde değişim isteği oluşturmaya neden olabilmektedir. Ancak popüler kültürün bazı kesimlerce hoş karşılanmamasından dolayı ABD'nin beklediği siyasi etkiyi kısa vadede elde etmesini engelleyebilmektedir (Nye, 2005, ss. 73-86). Ona göre, bir ülkenin yumuşak gücünün etkisini arttırmak yönünde bir isteği varsa öncelikle yumuşak güç unsurları sadece söylemde değil uygulamada da karşı tarafı etkilemelidir. Örneğin, söylemsel olarak insan haklarının önemine vurgu yapan ABD'nin iç politikada siyahilere karşı yaklaşımı dış politikada diğer ülkelere uyguladığı yumuşak gücün etkisinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Yumuşak güç ceza-ödül yönteminden farklı olarak cezabetme yani etki yaratmaya bağlı olduğundan, bir bakıma dış politikadaki hedeflerimizi neye göre şekillendirdiğimize de bağlıdır.

Özetle, devletler ulaşamayacağı politikaları istemekten ziyade kendi ulusal hedeflerini çevreleyen politikalara göre hareket etmesi diğer hükümetler tarafından cezabetme yeteneğini de arttıracaktır. (Nye, 2005, ss. 94-108). Ona göre, bir devlet uluslararası sistemde küresel bir güç olmak istiyorsa, uluslararası sistemin bir gerekliliği olan yumuşak gücü, etkin kullanabilmesinden geçmekte olduğunu vurgulamaktadır. Askeri gücün zamanla değişime uğradığını ifade etmiştir. Değişime uğramasını hızlandıran durumları üç şekilde açıklamaktadır. Birincisi, 20. yüzyıldaki bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler gücün kapsam alanını genişletmesidir. 1990 sonrası dönemde ise, ABD'nin uluslararası sistemde hegemon olmasından dolayı birçok sorumluluğu beraberinde getirmiştir. Bir ülkeyi etkileyebilmenin hem sosyal maliyeti hem de siyasal maliyetlerinin varlığından bahsetmektedir (Nyadera, 2021, ss. 357-360). İkincisi ise modern iletişimin gelişimiyle birlikte milliyetçilik bilinci artmış ve yaygınlanmıştır. Sosyal bilinç algısı yüksek olan toplumlarda askeri veya ekonomik yaptırımlarla baskı kurma imkânını zorlaştırmıştır. Üçüncüsü, güçlü demokrasiye sahip olan ülkelerin, nükleer ve iletişim teknolojisindeki önemli gelişmelere sahip olmasından dolayı askeri güç kullanımlarının maliyetleri de yükselmiştir. Nye, teknolojideki ilerlemeler ve iletişim kanallarındaki gelişmeler terör örgütlerine birçok açıdan fayda sağladığından da bahsetmiştir. Örneğin, ucuz silah temini ve ulaşım kolaylıkları bu duruma örnek verilebilir. Sosyal medya ve haber sitelerine hızlı erişim örgütlerin kendilerine militan kazanmalarını kolaylaştırmaktadır (Nye, 2005, s. 45-49). Başka bir ifadeyle, yumuşak güç kanallarını kullanan terörist grupları bünyelerine yeni üyeler ve destek kazanmaktadırlar. Bundan dolayı devletler yumuşak güç kavramının gücünü ve kapasitesini bilerek stratejiler oluşturmalıdır (Kappel , 2015, ss. 5-7).

Yumuşak gücün unsurlarının birçoğunu hükümetler kontrol edememektedir. Yumuşak gücün neticesini almak bazen uzun zaman alabilmektedir. 1918 yılından sonra, yumuşak gücün etkisinin farkedilen birçok lider yumuşak gücün unsurlarını arttırmaya çalışmıştır (Keohane & Nye, 2011, ss. 13-18). Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, tarafların yapacakları savaşı meşru bir temele dayandırmak adına sürekli radyolarda konuşmalar yapmaya başlamaları ve aynı zamanda bu konuşmaları farklı dile çevirerek propagandalarını da radyolar aracılığıyla duyurmaya başladıkları görülmektedir (Akgül, 2019, ss. 817-818). Fakat 1990 sonrası döneme bakıldığında ABD'nin yumuşak güce yeteri kadar önem vermediği görülmüştür. Oysaki Japonya ve İngiltere gibi devletlere bakıldığında, yumuşak güç kaynaklarına ciddi bir oranda bütçe ayrılmıştır (Nye, 2005, ss. 148-150).

Yumuşak güç unsuruna sahip olan devletin, diğer devletler için bir cazibe merkezi haline gelmesinin yolu büyük güç yani hegemon olmaktan geçmektedir. Bu yüzden yumuşak gücü, hegemonya kavramıyla beraber ele almak gerekmektedir. Hegemon ve yumuşak gücün en önemli kriteri rızadır. Rıza da bir nevi etkileme gücüdür. Hegemonya kavramının değerlendirilmesi, gücün anlaşılabilirliğini kolaylaştırırken aynı zamanda da yumuşak gücün neden başat güçle ilişkilendirildiğinin anlaşılmasını sağlayacaktır (Nye, 2003, ss. 43-49).

2.3. Hegemonya

Hegemonya kavramı, Yunancada ‘hegemonia’ kelimesinden türemiştir. Hegemonya kavramının kullanımı Antik Yunan’a kadar dayansa da İtalyan düşünür Antonio Gramsci’nin kullanımıyla birlikte siyaset literatürüne önemli kavramlardan biri olarak girmiştir. Hegemonya kavramının yaygın bir şekilde kullanılmasına Gramsci sebep olsa da ondan önce Vladimir Lenin ve Georgi Plekhano gibi Rus sosyalistler tarafından da kullanılmıştır. Ernesto Laclau ve Chantal Moufee, “*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*” adlı eserlerinde hegemonya kavramını kullanmıştır. Bu kullanımın rastlantısal olmadığı ve bilinçli bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Onlara göre hegemonya, Rusya’daki burjuva sınıfının yönetimdeki eksiklik ve zayıflıklarının toplumda bir boşluk oluşturmaya sebep olmuştur. Bu boşluğu doldurmada sosyalistlere kalmıştır ve burjuvanın yönetimdeki görevlerini üstlenmek zorunda kalmışlardır. Burjuva sınıfının görevlerini yerine getirmemesinden kaynaklanan işçi hareketi ortaya çıkmıştır. Bu durum tarihsel olarak onlara sunulan bir şey olmayıp zorunluluktan kaynaklanmıştır (Candaş & Aksoy, 2016, ss. 63-64).

“1917 Bolşevik Devrimi neden Batı’ya sıçramadı?” sorusu Gramsci’nin hegemonya kavramına yönelmesine sebep olmuştur. Batı’nın, demokratik burjuvaya sahip olmasına rağmen ve kapitalizmle birlikte süreci nasıl sorunsuz bir şekilde yönetebilmektedir. Bunu şu şekilde açıklamaktadır. Doğu ülkeleri için devlet her şeydir ve devleti sınırlayan bir sivil toplum gelişmemiştir. Ancak, Batı devleti ve sivil toplum arasında güçlü bir bağ vardır. Eğer devlet; bir sorun neticesinde zayıflarsa sivil toplum onu güçlü tutmaktadır. Batı devletleri sivil toplumun gücünün farkına varıp onu geliştirmiştir. Eğer Batı’daki işçi sınıfı; burjuvanın hegemonyasına son vermek isterse, sivil toplumu sınırlayan ya da onları engelleyebilecek bir iktidar projesi geliştirmek zorundadır. Gramsci ekonomik sorunlardan daha çok ahlaka ve düşünsel bütünlüğe

önem vermektedir (Ransome, 2011, ss. 27-30). Ona göre burjuva hegemonyası sadece kamusal aygıtlarla kurulmaz, özel ideolojik aygıtlarla birlikte tesis edilebilmelidir. Burjuva hegemonyasının sahip olduğu özel ideolojik aygıtlar; gazete, yayınevleri, eğitim kurumları, sosyal birlikler ve spor kulüpleridir (Gitlin, 1979, ss. 255-257). Gramsci, Rus sosyalistlerinden etkilenecek aldığı hegemonya kavramını, sınıfsal egemenlik ve iktidar ilişkilerini detaylı açıklamak için kullanmıştır. Gramsci'nin hegemonya kavramına özellikle yönelmesindeki asıl amaç, proletarya ve burjuvaziyi bütünsel bir bakış açısıyla açıklamaktır.

Hegemonya kavramı hem ulusal hem de uluslararası detaylı siyasal analizlerinde temel kavramsal araç olarak kullanılmıştır. TDK'ya göre bu kavram, bir devletin başka bir devlet üzerine uygulayabildiği siyasi üstünlük veya baskıdır (TDK, 2012). Uluslararası ilişkiler literatüründe hegemonya kavramı farklı şekillerde tanımlansa da ortak anlam üzerinde durulmuştur. Hegemonya kavramı, bir devletin ya da liderin başka bir devlet ya da lider üzerinde kurduğu üstünlük olarak ta tanımlanmıştır (Şahin, 2020, ss. 9-11).

Hegemonya kavramının; uluslararası ilişkiler literatüründe kabul edilen üç anlamı vardır: Bunlardan biri iç politikayı açıklarken iken diğer ikisi de dış politikanın açıklanmasında kullanılan tanımlardır. İç politikayı açıklayan tanım daha çok Gramsci yaklaşımıyla açıklanmaktadır (Dural, 2012, ss. 313-317). Ona göre proletaryanın burjuvaların etkin olduğu devleti yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanına hizmetini sağlamaktır (Doğan, 2017, ss. 28-33). Bu hizmeti sağlayabilmek için gerekirse ittifaklar sistemi oluşturulmalıdır. Yani, proletaryanın bir devrimle gücü ele geçirebileceğini hegemonik sınıfın yerini bir başka hegemonik sınıfla yer değiştirebileceğini savunmaktadır (Walker, 2010). İkinci tanım ise, liberal teorilerden ortaya çıkan “Hegemonik İstikrar teorisidir”. Bu teoriye göre uluslararası sistemin istikrarlı kalabilmesi için tek egemen dünya gücü yani hegemon bir gücün olması gerekmektedir. Hegemon devlet uluslararası sistemde herkesin yararına olan kuralları koyar böylelikle sistemin ilerleyişi kolaylıkla sağlanabilir (Keohane & Nye, 2011, ss. 264-267). Üçüncü tanım ise bir devletin güç olarak baskın ve üstün olmasıdır. Başka bir deyişle baskın güce sahip olan devletin uluslararası sistemi domine etme kapasitesine sahip olma durumudur. Hegemon olan gücün uluslararası sistemde sahip olduğu gücüne karşı konulamaz. Ancak tarihten günümüze kadar meydana gelen olaylara baktığımızda hegemonik devlete karşı diğer büyük güçler tarafından ittifaklar oluşturarak dengeleme ya da karşı koymaya çalışmışlardır (Doğan, 2017, s. 56-58)

Bunlara örnek olarak, 1660 yılında Fransa, 1860'ta İngiltere; 1910'dan sonra Almanya, Japonya ve ABD'nin İngiltere'ye rakip olması (Cox, 2000, ss. 1207-1219) ve günümüzde ABD'ye Çin'in rakip olması verilebilir.

Hegemonya kavramıyla güç kavramı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Morgenthau'ya göre, uluslararası sistemde varlığını sürdürmenin ilk koşulu güce sahip olmaktır. Güce sahip olan devletin, uluslararası sistemde diğer devletlere oranla daha üstün bir konumda bulunduğunu ve bundan dolayı devletlerarasında sürekli bir güç mücadelesinin içinde olduğundan bahsetmektedir (Bektaş, 2014). Hegemonya için gücün anlamı, uluslararası sistemde bir devletin, hedeflerine ulaşmadaki aracıdır. Kısacası hegemon olan devlet var olan sistemde gücünü maksimize etmek için kullanmaktadır (Mearsheimer, 2001, s. 70-81). Hegemon uluslararası sistemde kural koyuculuk gücünü kullanarak, gücünü ekonomik kazanca çevirebilen bir siyasal aktördür. Ekonomik ve siyasi etkinliğe sahip olması diğer devletlerarasındaki ilişkileri belirlemede de elinde sıkı bir gücün oluşmasını sağlamıştır (Battır & Ateş, 2013, s. 33-38).

Robert Gilpin'e göre, büyük savaşların meydana gelmesinin sebebi hegemon olmaktır. Ortaya çıkan bu hegemonik savaşlar ise uluslararası ilişkilerin temel dinamiğidir. Hegemonik savaşlar sonucunda, uluslararası sistemde yeni bir güç dağılımı ve sistemin yeni kuralları ve sistemin temel bileşenleri yeniden oluşturulmaktadır. Özetle, hegemonik savaş uluslararası sistemin dinamiklerini ve oluşumunun tamamlanmasını sağlayan bir araçtır (Gilpin, 2016, ss. 18-23). Hegemonya diğer güç araçlarıyla yakından ilişkili olsa da kamu hizmetlerinin sağlanması konusunda farklılaşmaktadır. Hegemonya, kamu hizmetlerin sağlanmasında işlevini korurken diğer güç hiyerarşilerde bencilce kararlar söz konusudur. Başat güç gibi maddi kapasiteye sahip olmak hegemonya için öncelik değildir. Hegemon uluslararası sistemde sürdürülebilir bir kurulu düzen istemektedir (Gilpin, 1988, ss. 592-594). Tarihten günümüze bakıldığında 19. yy'de İngiltere, kısmen, iki savaş arası çoklu bir sistem, Soğuk Savaş döneminde ise ABD ve SSCB'nin kendi aralarında bir sistem kurmaları, daha sonra ABD'nin tek başat güç olarak uluslararası sistemde kalması gibi birçok örneği vardır. Buradan da anlaşıldığı üzere, hegemonyanın sadece tekli değil birçok devletle de düzenin oluşmasında olumlu etkileşim sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde tek hegemon olarak kalmayı başaran ABD, ideolojik ve ekonomik gücü elinde bulundurarak da yerini daha da sağlamlaştırmıştır.

Hegemonya kavramının bir anlam teşkil etmesi için; bir karşıt hegemon'a ihtiyaç vardır. Günümüzde ABD hegemonyasına karşı rakip güç olarak Avrupa Birliği ve Çin gösterilmektedir. Ancak, Joseph Nye'e göre ABD'nin askeri, ekonomi ve ideoloji olarak uluslararası sistemde yeri çok sağlamdır. Kısa zamanda uluslararası sistemde sahip olduğu bu durumunun değişmeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca ekonomik anlamda hala Çin ciddi oranda ABD'ye bağlıdır. Bu durum Çin için ciddi bir dezavantajdır. Yumuşak güç unsurları konusunda da zamana ihtiyacı vardır. AB ise hala ulusal kimliklerinin etkin olamama sorunsalı ve entegrasyonda derinleşme sorunları yaşamaktadır. Bu yüzden ABD için hala etkin bir rakip olarak görülmemektedir (Nye, 2003, s. 23-31).

Sonuç olarak hegemonya kavramı, genel anlamda bir üstünlüğe vurgu yapmaktadır. Bu üstünlüğün beraberinde getirdiği kitle üzerindeki etkiyi de düşünmek çok önemlidir. Bugün kavram üzerinde farklı felsefi temellere dayandırılrsa da hegemonya her zaman karşı bir hegemonya ya bağlı olduğu görüşü ortaktır. Karşı bir hegemon olmadan uluslararası sistemdeki değişim ve beraberinde getirdiği dönüşümleri açıklamada ciddi ölçüde yetersiz kalınacaktır. Dolayısıyla hegemonyayı karşı hegemonyadan ayrı düşünmek doğru bir tutum olmayacaktır. Birlikte bakılması ontolojik ve metodolojik olarak bir zorunluluk teşkil etmektedir.

2.4. Uluslararası Sistem ve Değişim

Uluslararası ilişkiler literatüründe sistem ve değişim kavramlarının açıklamasında da güç kavramı gibi net bir uzlaş sağlanamamıştır. Bu nedenle sistem, uluslararası sistem ve değişim kavramlarına ayrı ayrı bakmak gerekmektedir. Sistem kavramı hem günlük hayatta hem de akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Sistem, bir şeyin düzenliliğini ve bütünlüğünü ifade etmektedir (TDK, 2002). Uluslararası sistem ise, daha çok uluslararası alandaki devletlerin varlığını, devletlerin birbirleriyle olan ilişkiler ağını belirtmede kullanılan bir kavramdır (Buzan , 2015, s. 3).

Uluslararası ilişkiler alanında sistem analizi yapan birçok teorisyen, uluslararası sistem analizinde farklı görüşler ortaya atmışlardır. Holsti'ye göre, siyasal birimlerden bağımsız rastlantısal bir bütündür. Holsti tarihsel verileri kullanarak düzenli ve sınıflandırılmış bir çerçeve oluşturmuş ve bunu irdeleyerek çözümleme yoluna gitmiştir. Ona göre kabilelerden geçiş yapılan modern şehir devletlerine, kurulan imparatorlukların yerini alan ulus devletlere kadar meydana gelen bu süreçlerin hepsi ulus devlet sisteminin bütünüdür. Birbirlerini besleyen ve tamamlayan oluşumlardır (Holsti, 1994, ss. 94-97). Rosecrance ise uluslararası sistemi bir mekanizmaya benzetmiştir. Ona göre düzeni bozan girdiler, düzenleyici girdiler ve çevresel sınırlayıcılar uluslararası sistemin yapısını oluşturmaktadır. Örneğin, uluslararası sistemde düzeni bozan girdiler çoğunlukta olursa, istikrarsız ve dengesiz bir düzen meydana gelir. Düzenleyici girdilerin yani mekanizmaların çoğunlukta olması durumunda ise, istikrarlı ve değerli bir sistem oluşmaktadır (Emeklier, 2017, ss. 57-58). Uluslararası sistem teorisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Morton Kaplan'a göre, uluslararası sistemin kendine has özelliği ve tekerrür eden olayları vardır. Bu özelliğiyle uluslararası sistem, dış çevreden ayrılan fakat aralarında ilişkiler ağına sahip bir yapıdadır. M. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde bulundurarak uluslararası sistemi açıklayabilmek için altı sistem modelini geliştirmiştir. Bunlardan ikisinin çok önemli olduğunu, diğer dördünün ise bu ikisinin yansıması olduğunu savunmaktadır.

Birincisi, realizmin en önemli kavramlarından biri olan, güç dengesi sistemidir. 18. ve 19. yy 'da Avrupa sisteminden yola çıkarak geliştirdiği sistemdir. Sayıları en az beş ve üzeri olan, güçleri eşit ya da birbirine yakın ulus devletlerden oluşan ve sistemin yıkılmasına neden olacak bir üstünlüğe izin vermeyecek bir sistemdir. İkincisi ise, iki kutuplu uluslararası sistemdir (Kantarci, 2012, ss. 49-53). Burada güç dengesi

sisteminin dengeleyici rolü yerine, arabuluculuk rolü vardır. Bu sistem iki blok etrafında devletlerin yoğunlaşmasıdır. Fakat iki bloklardan birine katılmayıp; bağlantısızlar ya da tarafsız politikaları izleyebilen devletlerde vardır. İki kutuplu sistemde bloklardan birinin güçlenmesi uluslararası sistem için büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Bunu engelleyebilmek için arabuluculuk görevini bağlantısızlar, tarafsızlığı seçen devletler ya da evrensel örgütler üstlenmektedir. Üçüncüsü, sıkı iki kutuplu sistemdir. Pek çok yönüyle iki kutuplu sisteme benzemektedir. Sıkı iki kutuplu sistemde aktör sayısı daha azdır ve yalnızca bloklardan birine üyelerdir (Kantarıcı, 2012, ss. 55-57). Burada bloksuz aktör ya da tarafsız devletler yoktur. Dördüncüsü, evrensel sistem teorisi. Konfederal siyasal sistem yapısına benzemektedir ve siyasal, ekonomik, idari ve yargısal işlevlerin uygulanabileceği bütünleştirici bir yapıya sahiptir. Kısacası sistem bütünleştirici ve istikrarı sürdürebilecek bir yapıya sahiptir. Beşincisi, hiyerarşik sistemdir. Demokrasiye sahip veya otoriteye sahip yapılardan oluşmaktadır. Bu sistem imparatorluk ya da dünya devleti görünümüne sahip olabilmektedir. Coğrafi örgütlenmenin ötesinde fonksiyonel örgütlenme yapısına sahiptirler. Hiyerarşik sistem oldukça istikrarlı ve bütünleşmiş bir yapıya sahiptir. Altıncısı birim veto sistemidir. Bu sistem uluslararası arena da nükleer silahların artışıyla ortaya çıkabilecek bir sistemdir. Nükleer güce sahip olmak uluslararası sistemi bozacak devlete karşı caydırıcı olacağından, sistemin uluslararası arenada istikrarı sağlamada yararlı olacağını savunmaktadır (Kaplan, 2005, ss. 43-55).

Neorealizm'e göre sistem içinde yapıyı bulundurur. Uluslararası yapının, uluslararası sistemin nasıl olduğunu ve bu düzen içinde bulunan devletlerin bu yapıdan nasıl etkilendiğini ve aktörler üzerinde neden bir etkisinin bulunduğunu açıklamaktadır (Doğan, 2016, ss. 25-32). Uluslararası düzeni anlamada ve açıklamada el feneri niteliğindedir. Buzan'a göre sistem kavramı, uluslararası ilişkileri anlama ve açıklamada anahtar konumundadır (Buzan, 2015, ss. 21-27). Buzan sistemi üç şekilde açıklamıştır. Birinci, sistem içindeki etkileşimdir. Uluslararası düzendeki devletlerin birbirleriyle olan etkileşimleridir. İkinci, sistem eşittir yapıdır. Ona göre uluslararası sistemde görünmez bir el vardır. Bu el uluslararası düzeni ve istikrarı aktörlerden bağımsız olarak sağlamaktadır (Ateş, 2014, s. 287). Buzan bu durumu açıklamak adına Kenneth Waltz'ın bir yorumunu örnek vererek bu durumu desteklemeye çalışmıştır. Waltz uluslararası sistemdeki devletlerin konumlarını, serbest piyasa ekonomisinde bulunan firmalara benzetmiştir. Serbest piyasa yapısına göre, firmaların pazardaki kârını belirleyen ya da sınırlayan bir otorite bulunmamaktadır. Uluslararası sistemde de

devletlerin güç ve güvenlik arayışını belirleyen bir otorite yoktur (Gökçe, 2021, ss. 8-9). Kısacası, sistem ve yapı özdeştir. Üçüncüsü ise, sistem sürecidir. Uluslararası arenada birbirleriyle bağlantı halinde devam olaylar silsilesidir. Sistem içinde birimlerin nasıl etkileşime girdiklerine, devletlerarasındaki ilişkilerin düzenine işlem akışlarına, davranışlarına, sınırlarına ve zamanla meydana gelen süreçlerine işaret etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde değişim, uluslararası sistemde devletlerin yükselişini, düşüşünü ve geçmişten günümüze olan bağlantılarını kopartan süreçlerden bahsetmektedir. Uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğu değişim kavramıyla ilgilenmektedir. Realizm uluslararası sistemde anarşik bir yapının varlığını kabul ettiğinden değişimden ziyade sürekliliği savunmaktadır (Schmidt, 2007, ss. 43-47). Realizm, değişim kavramından daha çok aktörler arasındaki değişim ve uluslararası sistemdeki aktörler arasındaki kapasitenin dağılımıyla ilgili bağlantı kurmaktadır. Liberalizm ve inşacılık, realizm gibi uluslararası sistemde sürekliliğe vurgu yapsalar da güvenlik ikilemi gibi konularda değişimlerin yaşanabileceğini savunmaktadırlar. Holsti'ye göre değişim yedi türlü oluşmaktadır. Bunlar, yenisiyle değiştirme (*replacement*), ekleme (*addition*) ve çıkarma (*subtraction*), karmaşıklığın (*complexity*) artması/düşmesi, eski haline dönme (*reversion*), modası geçme (*obsolescence*) ve dönüşümdür (*transformation*). Düşük ihtimal de olsa bunların meydana gelebileceğini savunmaktadır. (Doğan, 2016, ss. 33–37)

Uluslararası sistemde meydana gelen değişim ve dönüşüm devletlerin dış politikaya karşı stratejilerini yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini göstermiştir. Bundan dolayı devletler uluslararası sistemdeki değişimler için yeni politikalar üretmeye başlamıştır. Günümüzde ABD ve Çin arasında özellikle Orta Asya ve Ortadoğu'da yaşadıkları gerilimler, uluslararası sistemdeki yer değişim teşebbüslerini açıklamada yeterli veri oluşturmaktadır. Kısacası, uluslararası sistemdeki yerini korumaya çalışan bir ABD (hegemon güç), sistemdeki yerinden memnun olmayan gücün bütün unsurlarını en iyi şekilde kullanmaya çalışan Çin (büyük güç) arasında gizli bir rekabetin kızışması beklenmektedir (Organski, 1958, ss. 15-19). Organski'ye göre, başat güç uluslararası sistemden kazandığı yüksek kazancı paylaşmak istemez bundan memnun olmayan büyük güçler ise uluslararası sistemde istedikleri değişimleri yapmaya yetecek güce ulaştıklarında uluslararası düzen ve istikrara karşı büyük bir tehdit oluşturur. Örnek olarak Almanya'nın güçlendiğinde iki dünya savaşına neden olması bu durumu bize açıkça göstermektedir (Güneylioğlu, 2015, ss. 668-669).

BÖLÜM III

KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Güç Geçişi Kuramı

Güç geçişleri kuramının çerçevesini ve sınırlılıklarını belirtebilmek adına önceki bölümün son başlığın altında yer alan uluslararası sistem ve değişim konusu ele alınmıştır. GGT, uluslararası sistemde bulunan yani hiyerarşinin en tepesinde konumlanan başat ya da hegemon güç, uluslararası sistemde değişim koşulların oluşması için nelerin olması gerektiğini, meydana gelecek olan değişimin savaşı getirip getirmeyeceği ve savaşı bir değişimin mümkün olup olmadığını gibi konuları ele almaktadır.

GGT, uluslararası ilişkilerde değişim, savaşın dönüşümüyle ilgilenmektedir. GGT ilk kez Abramo Fimo Kenneth Organski'nin 1958 yılında kaleme almış olduğu World Politics adlı eserinde ele alınmıştır. Organski bu eserinde uluslararası ilişkilerde güç konusunu detaylı bir şekilde incelemiştir. Organski'ye göre uluslararası ilişkilerin yapısını güç belirlemektedir. GGT'nin temel varsayımlarını da bu çalışmasında detaylı bir şekilde ele almış ve daha önce uluslararası ilişkilerde güç teorisi çalışanların daha çok döngüsel tarih anlayışına sahip olduklarına değinmiştir (Akgül, 2019, ss. 825-831).

GGT temelde, uluslararası sistemde başat güç olarak nitelenen devletin sahip oldukları kapasite bakımından kendilerine eş görülebilecek kapasiteye sahip bir devlet çıktığı zaman güç geçişinin meydana gelebileceğini ve bu durumda savaş çıkma potansiyelinin yüksek olabileceğini iddia etmektedir (Doğan, 2016, ss. 34-38). Realizmin uluslararası sistemin anarşik olduğu varsayımına karşı çıkarak, sistem içinde hiyerarşik bir ilişkinin varlığından söz etmektedir. Organski, çalışmalarında sisteme etki eden çatışmaların hangi şartlar altında ortaya çıkabildiğine odaklanmıştır. Ayrıca, realizm ve neorealizmin gücü dengelemenin uluslararası sistemde oluşabilecek çatışmaları engellediğine dair varsayımların aksine, çatışmaların daha çok körüklenmesine neden olduğunu savunmaktadır.

Mevcut sistemde meydana gelen rekabet ve güç geçişleri, uluslararası sistemde meydana gelecek savaş veya barış durumuna doğrudan etki edebileceğinden güç geçişi kuramında, güç kavramını belirlemek çok önemlidir. Organski'ye göre bir ulusun sahip olduğu mevcut kaynakları ve kapasitesi, uluslararası sistemdeki varlığını belirlemektedir. Ülkelerin gücünü belirleyen iç kapasiteleri ekonomik üretkenlik,

demografi, topraksal ve teknolojik birçok değişkeni kapsamaktadır. Ulusal güce en çok etkisi bulunan demografidir. Kalabalık bir nüfusa sahip olan ülkenin, yoğun iş gücü potansiyeli ve geniş bir ekonomik pazara sahip olacağını iddia etmektedir. Yüksek potansiyel nüfusa sahip olmayan ülkeler Organski'nin bahsettiği bu üç bileşenden ikisine sahip olsa da başat güç (*great power*) olamaz. Büyük nüfusa sahip olan ülkelerin, aynı zamanda siyasal etkinlik ve ekonomik üretkenlik kapasiteleri de belli bir noktaya kadar gelişmiş olmaları gerekmektedir. Bunları sağlayabilen uluslar, uluslararası sistemde ya da bölgesel hiyerarşik sistemde başat güç konumuna gelebilme potansiyeline sahiptir (Kugler & Organski, 2000, ss. 23-29).

GGT'den kısaca bahsedildikten sonra çalışmanın bu bölümünde Organski'nin güç geçiş kuramına detaylı olarak bakılacaktır. Bazı uluslararası ilişkiler uzmanları ve akademisyenler, güç geçişi kuramını uluslararası politikada güç ve güç ilişkilerine odaklanmış olmasından dolayı teoriyi realizmle özdeşleştirmiştir. Bu doğrultuya dayanarak açıklamalarda ve çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ancak güç geçişi kuramının uluslararası politikaya bakışı realizmin bakışından farklıdır. Realizme göre uluslararası sistem anarşiktir (Akgül, 2019, ss. 816-820). Güç geçiş kuramı, uluslararası sistemin hiyerarşik olduğunu savunmaktadır. Çünkü uluslararası sistemde bulunan aktörlerin sahip olduğu güç unsurları bakımından kendi aralarında bir sıralama yapılmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı güç geçişi kuramını, teorilerin genel klasik sınıflandırması ile okunabileceğinin aksine geniş bir perspektiften rasyonalist teoriler kapsamında ele alınmalıdır. Özellikle, Organski tarafından ortaya atılan güç geçiş kuramını ondan sonra birçok akademisyen tarafından geliştirilen ve bölgesel alanda uygulaması olan çoklu hiyerarşik modeli tez kapsamında değerlendirilecektir.

3.2.Güç Geçiş Kuramının Ortaya Çıkışı ve Temel Sorunsalı

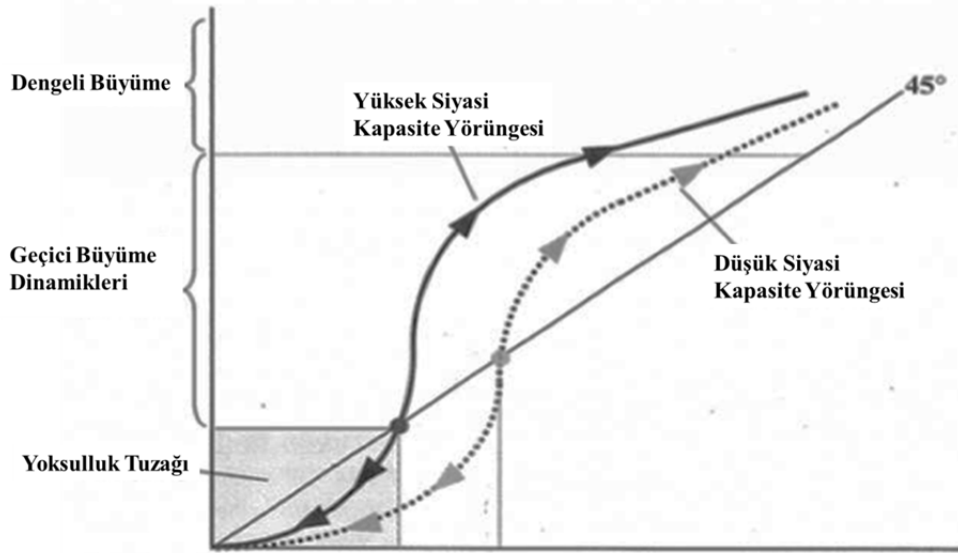
Güç geçiş kuramını tanımlamadan önce, sürecin başlangıç noktasıyla birlikte değerlendirmek tezin ilerleyişi bakımından daha sağlıklı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ve Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine kadar devam etmiş olan, ABD ve SSCB'nin liderliğinde kurulan Batı ve Doğu blokları arasında meydana gelen siyasi, askeri ve ekonomik boyutlu gerginlik şeklinde betimlediğimiz dönem Soğuk Savaş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Soğuk Savaş'ın ilk zamanları uluslararası ilişkiler disiplini açısından çok büyük önem ifade eden bir sürece işaret etmektedir. Çünkü iki kutuplu sistemde çatışmaya hazır iki blok bulunmaktadır. Önemli

olan bu iki kutuplu sistemde, uluslararası sistemin nasıl analiz edebileceği ve sistemin geleceği hangi aşamalarda evrilip şekilleneceği konusunda doğru tespitlerde bulunabileceğimize dair bir ortam yaratmıştır (Tokatlı, 2022, ss. 2155-2157). Uluslararası ilişkiler literatüründe bu dönem konusunda birçok akademisyen ve uzman tarafından sayısız akademik çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar ülkelerin dış politika süreçlerinde uygulayabilecekleri genel stratejilerin oluşturulması bakımından yardımcı rol üstlenmiştir. Soğuk Savaş diye adlandırılan bu dönemde Abramo Fimo Kenneth Organski tarafından kaleme alınan *World Politics* adlı çalışması tarihsel dönem içinde değerlendirilip önemli çıkarımlar elde edilebilecek bir kaynak niteliğinde olmuştur. Tarihsel sürece bakıldığında dönemsel bağlamda pek çok önemli sorunu çalışmasında ele alıp değerlendirmiştir. Organski'nin güç geçişi kuramı bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınıp açıklanmaya çalışılacaktır.

World Politics'e göre, uluslararası politikanın temel aktörü olan ulus devletler, uluslararası ilişkiler ve uluslararası kurumların detaylı bir şekilde ele alınan üç temel bölümden oluşmaktadır. Uluslararası ilişkilerin alt birimlerinden olan GGT, tarihsel bağlamda uluslararası hiyerarşik sistemlerin ortaya çıkışı ve durumdan meydana gelebilecek olan savaşları açıklamaya yönelik kuramsal bir çerçeve ortaya koymaktadır. Organski'ye göre, uluslararası politikanın temel aktörü olan ulus devlet yapıları varlıklarını gelecekte de güçlü bir şekilde sürdürebileceklerdir. Ulus devlet yapıları kendi iç politika kapasitelerine bağlı olarak şekillenen ekonomik refah, güç, barış ve savaş gibi konuları temel alarak ulusal çıkarlarını koruyup sürdürebilirliğini artırma hedefindedir (Kugler & Organski, 2000, ss. 15-19). Bir ulusun ulusal gücünün çıkarlarını kazanca çevirebilmesinin en önemli yolu, diğer uluslar üzerinde etki ve değişim yaratabilme yeteneğine sahip olmasından geçmektedir. Uluslararası sistem içerisinde olan diğer devletlere karşı sahip olunan ulusal gücün ikna etme, ödüllendirme, cezalandırma ve askeri kuvvet kullanımı şeklinde dört farklı yöntem doğrultusunda gösterilebildiğini iddia etmektedir (Güneylioğlu, 2015, ss. 672-675). Organski'ye göre, ulusal gücün kaynaklarını kapsayan ve bu kaynakların niteliğini belirleyen en önemli unsurlar nüfus, ekonomik üretkenlik ve siyasal yapının etkinliğidir. Bu unsurlara ek olarak uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan doğal kaynaklar, jeopolitik ve ulusal moral düzeyi de önem arz etse de nüfus, ekonomik üretkenlik ve siyasal yapının gerisinde kalmıştır. Doğal kaynaklar, jeopolitik ve ulusal moral düzeyi karşıdaki devletleri etkileyebilme konusunda önemli bir araç olsa da etki gücüne sahip olan devletin nüfus, ekonomik üretkenlik ve siyasi etkinliği güçlü olmadan bunu

başarmasının pek mümkün olmadığından bahsetmektedir. Ayrıca, coğrafya ve ulusal moral düzeyleri nicel metodlarla ölçülmesinde zorluk yaşanması da bu değişkenlerin asıl güç unsuru olarak nitelenen unsurların karşısında daha az dikkate alınışını etkilediği görülmektedir (Lemke, 2002, ss. 21-24).

Organski'ye göre ulusların sahip olduğu, ulusal güç unsurları olarak kabul gören nüfus, ekonomik üretkenlik seviyesi ve siyasal kapasite arasında en durağan olarak değerlendirilebilecek unsur nüfus değişkenidir. Çünkü ülkeler, ekonomik üretkenlik ve siyasal etkinlik düzeylerinde istedikleri seviyelerde olsa da nüfusu arttırma da sorun yaşamaktadırlar. Ancak ekonomik üretkenlikle nüfus arasında doğrudan bir bağlantı bulunmadığı da açıktır. Örneğin, kalabalık nüfusa sahip olmalarına rağmen ekonomik üretkenlik noktasında birinci aşamada olan ulusların üretilen kaynaklarının büyük bir çoğunluğunu sadece kendi ülkelerinin tüketimlerinde kullanılmaktadır. Bundan dolayı nüfusun ulusal güce yaptığı katkı sınırlıdır. Ulusal gücün ikinci unsuru olan ekonomik üretkenlik seviyesine baktığımızda, bu bileşende yaşanan gelişimin ise Gayri Safi Milli Hasıladaki (GSMH) değişim ile ölçülmekte olduğu bilinmektedir. Çünkü Organski, gücün ölçüm birimi olarak GSMH'yı dikkate almıştır (Organski, 1958, ss. 120-128). Güneylüoğlu'nun oluşturduğu *Şekil 3.1* bu durum daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Şekil yüksek nüfusa sahip olmasına rağmen ekonomik kapasite noktasında geri de kalmış ülkelerin yoksulluk tuzağına (*poverty trap*) düşebileceklerini göstermektedir. Hem siyasi kapasite hemde ekonomik üretkenliğe sahip gelişmekte olan ülkelerin grafiğe göre hızlı büyümesinin daha kolay gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 3.1. İçsel büyüme teorisi

Kaynak: (Güneylioğlu, 2015) .

Güç unsurunun son bileşeni olan siyasi kapasiteyi ise, ulusal çıkarın gözetilmesini sağlayan ekonomik etkinlik ile bireylerin katkılarının sistem içerisinde ulusal güce evrilmesine olanak sağlama yetenekleri olarak ifade etmek isabetli olacaktır. Eğer ulusal siyasi kapasiteleri ile birlikte sahip olunan nüfuslarını ekonomik üretkenlik noktasına ulaştırabilirlerse, uluslararası hiyerarşik sistemde ve bölgesel güç anlamında başat konuma gelebilmeleri mümkündür (Güneylioğlu, 2015, ss. 668-675). Örneğin, Hindistan ve Çin dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan devletlerdir. Bu devletler, ekonomik üretkenlik noktasında gelişim ve siyasi kapasite bakımından uluslararası sistemde yeterlilik sağlayacağı konuma geldiği takdirde hem bölgesel hem de küresel sistemde başat güce meydan okuyacak pozisyona gelmesi mümkün olabilecektir. Daha önce bahsedildiği üzere iki güç unsurunun ölçülebilirliği daha kolay olsa da siyasi kapasitenin ölçülebilirliği noktasında sürece bakıldığında bunun oldukça zor olduğu görülebilir (Efird, Kugler, & Genna, 2003, ss. 299-305). Ayrıca, Organski ve Kugler ekonomik kaynakları ulusal güce dönüştürmenin yolunun devletin mali yapılanmasından geçtiğini savunmaktadır. Bu nedenle, siyasi kapasitenin ölçülebilmesi vergi sistemince devlete sağlanan gelirler ile devletin iç ve dış harcamalarına bakılmasının yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Nesnel yaklaşım sergilemek adına GSMH, bir ulusal gücün ölçülebilmesinde kolaylık sağlamasından dolayı birçok çalışmada temel ölçüt olarak ele alınmaktadır (Organski & Kugler, 1980, ss. 141-143) Özellikle Small ve Singer' ın Bileşik Ulusal Yetenekler İndeksi (CINC- Composite

Index Of National Capabilities) skoru ile birlikte uluslararası ilişkilerde gücü ölçme daha da ilerlemiş ve uluslararası sistemde kabul görmeye başlamıştır. Tarihsel süreçte bakıldığında GGT'nin yöntemleri ve varsayımları arasında bir tutarsızlık olduğunu iddia eden bazı akademisyen ve uluslararası ilişkiler uzmanları vardır. Bu tutarsızlığı ispat etmek için alternatif yöntemler kullansalar da ortaya çıkan sonuçlar Organski'nin güç geçişleri kuramında ortaya attığı varsayımları ve yöntemi desteklediği görülmüştür (Lemke & Reed, 1998, ss. 511-516). GGT, doğrudan GSMH'yi dikkate aldığı durumda endüstriyel ekonomilerin aslında tarım ekonomilerine göre daha güçlü olduğunu varsaymaktadır. Organski'ye göre, uluslararası sistemde başat olan devlet ve ona meydan okuyabilecek olan büyük devletlerin, endüstriyel ekonomiye sahip olması beklenmektedir. Kalabalık nüfusa sahip olan endüstriyel ekonomilerin, savaş gereçlerini daha hızlı ürettiği ve tahribat gücünü oldukça iyi seviyeye getirdiği tarihsel süreçlerden anlaşılmaktadır. GSMH'yi dikkate almak ta bu anlamda oldukça gerçekçidir (Singer, Bremer, & Stuckey, 1972, ss. 23-28).

Tez kapsamında, Organski'ye göre ulusal gücü oluşturan en önemli kaynakların coğrafya, nitelikli nüfus, doğal kaynaklar olduğu daha önce birçok kez vurgulanmıştır. Bu kaynakları, ekonomik refah ve politik gelişim amaçları doğrultusunda etkin bir araç olarak kullanma yeteneğine sahip olmakta uluslararası sistemin hiyerarşik düzeninde devletlerin konumlarının belirlenmesinde önem arz etmektedir. Sahip olunan bu kaynaklar GGT'yi destekleyen araştırmacılara, ulusların gücünü hem tahmin etmede hem de bir devlet liderinin olası eylemlerini öngörmesinde yardımcı olabilmektedir (Akgül, 2019, ss. 819-823). İktidarın, uluslararası düzenin işleyişini şekillendiren kritik bir değişken olduğunu vurgulayarak; uluslararası siyasete gerçekçi bakış açısı ile güçlü bir bağlantı kurmaktadır (Kugler, 1989, s. 174).

GGT'de olduğu gibi uluslararası ilişkilerde güç geçişlerini, uluslararası sistemin iki aktörünün ele alınarak yorumlanması bu konunun basite indirgenerek basit bir teorik çerçeve kapsamında değerlendirildiği izlenimi oluşturabilir. Bu nedenle, GGT'nin Organski tarafından başlatılan bir araştırma programı olduğunu vurgulamak gereklidir. Organski'den sonra gelen güç geçiş teorisyenleri, uluslararası sistemin oluşum koşullarından başlayarak bir savaşın çıkabilme olasılığına kadar bu araştırma programını farklı modeller ile geliştirmiş ve genişletmişlerdir. Bunlara ek olarak, alt sistemlere ve bölgelere de uygulanabilir hale getirmişlerdir (Akgül, 2019, ss. 821-822).

Güç geçişi kuramı ilk sunulduğunda, "geçiş" kavramı, gelişmemiş durumdan gelişmiş duruma geçerken meydana gelen yerel değişimlere değinilmiştir (Kugler, 1989,

s. 179). Organski'ye göre güç geçiş süreci, üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla potansiyel güç, güçte geçişken ve olgun güç olma durumlarıdır. İlk aşamada devletler, güç unsurlarının birçoğuna sahip, fakat bu unsurları yönetme konusunda iyi bir konumda değildir. Bu aşamada bulunan ülkeler endüstrileşme noktasında ciddi sıkıntılar yaşamaktadır (Güneylioğlu, 2015, ss. 662-665). Güçte geçişken aşamasında, devletin güç unsurlarını avantaja çevirme kabiliyeti yüksektir. Devlet, hızlı bir büyüme ve değişimle birlikte endüstrileşme aşamasını tamamlayarak büyük güç aşamasında olan devletlere yaklaşmaya başlamıştır. Özetle, güçte geçişken aşamasında olan devlet, merkezi yönetimini güçlü bir şekilde kurmuş olup, politik ve yönetim sisteminde farklılıklar yaratarak yeni bir sistem oluşturmuştur. Son aşama olgun güç olma aşamasıdır. Bu aşamadaki devletlerin ekonomik olarak gelişimleri ve büyümeleri devam etmektedir. Merkezi yönetimleri gelişime açık ve eski yönetimine oranla daha güçlüdür (Organski, 1958). Bazı akademisyenler ve uluslararası ilişkiler uzmanlarına göre, güç geçişi kuramının tarihi gözardı edilmiştir. Fakat kuramın, sanayi devrimi ve sonrasındaki süreç içerisinde etkin bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Yukarıda detaylı bahsedilen üç temel aşama ve diğer varsayımlar, endüstrileşme sonrası süreç için önemli verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Güç geçişi kuramı, gücün oluşumu ve ortaya çıkan gücün uluslararası sistem hiyerarşisindeki aktörlere dağılımında sanayileşmenin temel alındığına dikkat çekmektedir (Okur, 2016, ss. 140-143).

Organski'nin güç geçişi kuramına göre güç geçişi sürecini şu şekilde özetleyebiliriz. Azgelişmiş bir ülke, potansiyel güç olma aşamasındadır. Hükümetinin modernleşmeden elde edebileceği gücün tamamı, gelecekte yatmaktadır. Ülke gelişmeye başladığında ekonomik değişikliklere, hükümetin nüfuzuna ve çıkarılmasına maruz kalan ulus ve maddi kaynak havuzunu büyük ölçüde artıran derin sosyal ve demografik değişiklikler eşlik etmektedir. Bunlar, bir ulusun güç geçiş aşamasından geçerken yaşadığı büyük güç değişikliklerinin kaynaklarıdır. Bir ülke tam olarak geliştiğinde, güç olgunluk aşamasına ulaşır ve sonrasında ise genel güç büyümesinde yavaşlama başlar. Organski *World Politics* adlı eserinde, uluslararası sisteme etki eden çatışmaların, hangi şartlar altında ortaya çıktığına dair neden-sonuç bağlamında nicel verilerle açıklamaya çalışmıştır. Waltz geliştirdiği güç dengesi teorisinin uluslararası sisteme bir istikrar ve barış getirdiğini savunmuştur. Güç dengesi teorisi, uluslararası ilişkiler teorisinde en eski ve en çok başvurulan temel teorilerden biridir. Güç kavramında olduğu gibi güç dengesinin de tanımında tam bir uzlaşma elde edilememiştir. Bu teori, devletlerarası ilişkiler realistlerin ele aldıkları sorunsalları açıklamada

kullandıkları teorik bir araç olarak düşünülebilir (Demirel, 2019, ss. 590-593). Organski, Waltz tarafından geliştirilen güç dengesi teorisine karşı çıkarak uluslararası sistemin düzeni ve istikrarı yalnızca sistem içerisindeki diğer aktörlerin mevcut konumlarından duydukları memnuniyet ile sağlanabileceğini öne sürmüştür. Endüstriyelleşme sürecinin başlangıcından bu zamana kadar uluslararası sistem hiyerarşisinde büyük güçler arasında yaşanan güç rekabetlerinin, uluslararası sistem üzerinde düzenin kurulması ve de savaşlar arasındaki bağlantı, güç geçişi kuramının temel çıkış noktası olmuştur (Kugler & Organski, 2000, ss. 21-27). Lemke, güç geçişi kuramının en güçlü olan devletlere odaklandığını savunan teorisyenlerden biridir.

Organski ve Kugler'in, *The War Ledger* adlı eserinde ilk davranısalcı metodla güç geçiş kuramına ilişkin detaylı çalışmaya yer verilmiştir. Güç geçişi kuramının varsayımları tarihsel verilerle test edilmiş ve elde edilen sonuçlar ile varsayımlar desteklemiştir (Güneylioğlu, 2015, ss. 672-676). Başat güç ve yükselen büyük güç arasında yaşanan güç geçişine ve bu güç geçişinin neden olduğu büyük savaşlara değinilmiştir. Bundan dolayı öncelikle büyük güçler olarak değerlendirilen unsurların neler olduğunun ve aktörlerinin belirlenmesinin öneminden ve gerekliliğinden bahsetmiştir. Nüfus, askeri kapasite ve ekonomik üretkenlik gibi unsurlara dayanarak sanayileşme sürecinin başlangıcı olan 19. yüzyıldan başlayarak büyük güç olarak nitelendirilen ve bu konumda olan devletlere bu çalışmada yer verilmiştir. Bu devletler, ABD, SSCB/Rusya, İngiltere, Japonya, Fransa, Almanya, Çin, İtalya ve Avusturya-Macaristan'dır. Çalışmanın devamında ise, kuramın varsayımları çerçevesi içinde ortaya çıkan büyük savaşlar için de önem atfedilen belirgin kriterler ortaya konulmuştur. 1975 yılına dek sürmüş olan, büyük güçler arasında meydana gelen çatışmaların, büyük savaşlar üzerinden kuramın varsayımlarını detaylı bir şekilde test etmeye çalışmışlardır (Güneylioğlu, 2015, ss. 672-679). Bu çalışmada ilk olarak büyük güçleri merkezi ve çevre güçler olmak üzere farklı iki gruba ayırmışlardır. Merkezi güçleri Avrupa devletleri ve çevre güçleri Japonya, ABD ve Çin olarak kategorize etmişlerdir. Daha sonra merkezi güçleri kendi arasında birbirine rakip olanlar ve olmayanlar şeklinde alt gruplara ayırmışlardır. Devletlerin güç kapasitesinin minimum başat gücün kapasitesinin %80'ine ulaşması durumunda rakip devlet olarak anılmasının mümkün olabileceği konusunda ortak görüşe sahiplerdir. Ulusal gücün belirleyicisi olarak Gayrisafi Yurtiçi Hasılayı (GSYİH) temel almışlardır. Belirli bir sürelik dönemde bir devletin bu kriterleri sağlaması durumunda hazırlanan sıralamada tespit edilen ilk üç ülke rakip olarak kabul edilmiştir. Değinilen bu süre zarfında belirli kriterleri içinde

barındıran dört büyük savaşın meydana geldiği de bilinmektedir. Bu kriterlere göre, savaşların her iki tarafında da büyük güçlerin yer alması, bu savaşın daha önceden yapılan savaşlara oranla çok daha yüksek savaş ölümlerini içermesi ve kaybeden devletin ise toprak ve nüfus kaybını da barındıran bir savaş olma özelliğini taşıması gerekmektedir. Bu kriterleri sağlayan savaşlara örnek olarak, Fransa-Prusya Savaşı, Rusya-Japonya Savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları verilebilir. Ancak, 1904 yılında Rusya ve Japonya arasında gerçekleşen savaşta Japonya rakip değil çevresel bir güç olduğundan, bu savaş rakip güçler arasında yaşanan bir savaş olarak tanımlanmamıştır (Organski & Kugler, 1981, ss. 24-29). Bundan ötürü, Organski ve Kugler'i karşı karşıya getiren toplamda beş savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşlar; Fransa-Prusya Savaşı, I. Dünya Savaşında Doğu ve Batı cepheleri, II. Dünya Savaşında Doğu ve Batı cepheleri arasında yaşanmıştır.

Güç geçiş kuramı, Realizmin üç temel varsayımına karşı çıkmaktadır. Morgenthau, Waltz ve diğer realistler göre uluslararası sistem anarşiktir. Anarşik bir uluslararası sistemin düzen ve istikrarını dengeye bağlamaktadırlar (Waltz, 1979, ss. 17-21). Ancak uluslararası sistemde devletlerarasındaki ilişkiler sahip oldukları göreceli güçlerini diğer devletlerin sahip olduğu güce oranla kurguladıkları hiyerarşiye bağlı olmaktadır. Burada hiyerarşi, anarşinin tam tersi olarak düşünülse de değinilmek istenen nokta hukuki bir örgüt hiyerarşisi değildir. Burada bahsedilen hiyerarşi, uluslararası sistemdeki devletlerarasında en güçlü devlet ile en zayıf arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı realist teorinin var saydığı anarşi bakışının tam tersi görüşü olduğu düşünülebilir. Bu devletler uluslararası sistemde güç dağılımındaki yerlerini kabul eder. Güç geçişi kuramına göre ise, uluslararası düzen anarşik değildir. Ona göre uluslararası sistem; iç siyasi sisteme benzer bir şekilde, hiyerarşik yapının organize edilmiş halidir. Aktörler, uluslararası düzendeki var olan konumlarını kabul eder ve uluslararası güç dağılımındaki etkiye dayalı olan farklılıkları tanır (Kugler, 1989, s. 172). Temel olarak uluslararası sistem ve yerel politik sistemin yönetilmesi güç geçişi kuramına göre benzerlik gösterir. Uluslar tıpkı iç sistemdeki politik gruplar gibi uluslararası düzende kaynaklar üzerinde sürekli olarak bir rekabet içindedir (Kugler, 1989, s. 172). Ayrıca, güç geçişi kuramına göre, ulusların amacı gücü maksimize etmek değildir. Maksimum çıkar elde etmek ve uluslararası iş birliğinden elde edilecek potansiyel net kazançları, uluslararası ortamda ortaya çıkacak olan rekabeti yönlendirmektir (Kugler, 1989, s. 173).

Uluslararası sistemde devletler konumlarını Organski'ye göre iki temel noktaya göre belirlemektedir. Birincisi, devletlerin sistemden memnun olma durumudur. İkincisi ise, devletin sahip olduğu güçtür. Uluslararası sistemin yapısını hiyerarşik olarak gördüğünden uluslararası düzeninin mevcut durumu güç geçiş teorisi için çok önemlidir (Kugler & Organski, 2008, ss. 115-117). Bu nedenle, hiyerarşik olarak düşündüğü uluslararası sistemin yapısını piramit olarak betimlemeye çalışmıştır.

GGT'nin anlaşılabilmesi için öncelikle uluslararası düzeni hiyerarşik perspektiften ele almak gerekir. Uluslararası hiyerarşiyi bir piramide benzeten Organski'nin güç geçişleri piramidi daha önceki bölümlerde yer yer ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Hiyerarşik piramidin tepesinde, görev süresinin çoğu için uluslararası düzendeki en büyük güce sahip olan egemen ulus vardır. Günümüzde bu ulus ABD'dir (Kugler, 1989, ss. 19-25). Başat gücün altında ise büyük güçler vardır. Piramidin ikinci sırasında bulunan büyük güçler, belirli bir zamanda başat gücün gücü ile birebir eşleşemeyen, ancak gelecekte bu potansiyele sahip olan çok güçlü ülkelerdir. Bu grubun altında ise orta güçler yer alırken daha aşağıda ise küçük güçler vardır. En aşağıda ise, günümüzde büyük bir çoğunluğu yok olan koloniler vardır (Kugler & Organski, 2000, ss. 7-15). Başat güç, uluslararası sistem ve düzeni kendi kurduğundan bu düzenin devamını aynı şekilde yönetebilmek amacıyla büyük güç ve orta güçlerden bazılarıyla işbirliği kurulmasına ihtiyaç duyabilmektedir. Bundan dolayı, uluslararası sistem içerisinde, büyük güçlerden bir kısmı başat güçle ittifak ilişkisi kurarak uluslararası düzenin işleyişi bakımından sorumluluk üstlendikleri görülmüştür (Doğan, 2017, ss. 23-27). Büyük güç sınıfında yer alan herhangi bir devlet ekonomik güç olarak başat güce yaklaşırsa, başat gücün oluşturduğu uluslararası sisteme bir tehdit teşkil etmektedir. Bu aşamada, yükselen büyük gücün başat güç tarafından oluşturulan düzendeki mevcut konumundan dolayı bir tatminsizliği ortaya çıkarsa, çatışma risklerinin önünün açıldığı görülebilmektedir. Organski'ye göre, uluslararası sistem hiyerarşisinde başat güce yaklaşan büyük güçler eğer sistem içindeki bulundukları konumdan memnun değillerse savaşların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Sistem içindeki mevcut konumlarından memnun olmayan küçük güçler, başat güç için bir tehdit oluşturmamaktadır (Kugler & Organski, 2000, ss. 45-47) Bundan dolayı uluslararası sistem hiyerarşisinde başat gücün üstünlük dönemlerinde barış ve istikrarın hâkim olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, uluslararası sistem düzeninin sorunsuz işleyişi ve barışı sağlamak amacıyla başat gücün büyük güçlerin çoğunun desteğini almak zorundadır. Tarihsel olarak elde edilen verilere dayanarak genel olarak uluslararası

sistem düzen ve işleyişinden büyük güçlerin genel olarak memnun olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası sistem içerisinde memnun olmayan güç, başat güçten daha hızlı bir şekilde yükselerek eşitliği sağlarsa, istikrarsızlık ve beraberinde çatışma olasılığı da getirecektir (Kugler, 1989, ss. 180-183). Bunun sonucu olarak bir güç boşluğunun oluşması ve bu boşluğun kapatılması başat gücün bu gücün kendisine meydan okuyucu olarak algılayarak kendisini geçeceği konusunda bir korkuya kapılmasına neden olabilir. Uluslararası düzen içerisinde bağlı tutulan konumu kabul etmeye dair isteksizliğin oluşmasına ve artmasına sebebiyetde verebilir. Ayrıca, uluslararası düzenin kurallarına ve liderliğine meydan okuyabilecek olunması meydan okuyan gücün gerçekleştirmesi mümkün bir durumdur. Böylece memnun olmayan gücün daha fazla çıkar elde etmek istemesi ve ayrıcalık beklentisine girdiği takdirde ve mevcut statükonun bu güç tarafından daha başarılı bir şekilde yürütülmesinden dolayı bir çatışmaya dönüşmesine neden olabilir. Bunun sonucunda uluslararası düzende güç geçişi için başat güç ve rakip büyük güç arasında bir rekabet durumunun ortaya çıkabileceği düşünülebilecektir. Aynı zamanda başat gücün değişen güç ilişkileri gerçeğini kabul etmesi değişime karşı direnci hazırlamaktadır. Yaşanan dünya savaşlarının tarihsel sürecinde bu ve benzeri şekilde ortaya çıkmış olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Kısaca, GGT'ye göre uluslararası sistemde belirtilen hiyerarşinin katmanları, o devletlerin iç kapasiteleri ile doğrudan bağlantılı olduğundan katmanlar arası ilişkilerin de öncelikle göreceli güç analizine tabi tutulması gerekmektedir. Bundan dolayı, hem gücün ölçülebilirliğine ilişkin çalışmaların sayısını artırarak nicel çalışmalara bir araştırma bölümü çıkarmış, hem de devletlerin ve sistemik koşullar altında deneysel çalışmalar yapılarak ispatlanabilirliği ölçülebilir öncü çalışmalardan biri olmasına vesile olmuştur.

3.3. Temsilcileri ve Varsayımları

Organski'nin teorisinde tarihsel süreç sanayi öncesi dönemi, sanayileşme dönemi ve tamamen sanayi dönemi olmak üzere sanayi odaklı olarak üç bölümde ele alınmıştır. Sanayileşme odaklı ele almak gelecekteki uluslararası sistemin teorisinin ilk kavramlarıyla açıklamasından kaynaklanabilecek hatalardan kaçınılmasıyla ancak mümkün olabileceğini ifade etmiştir. GGT gerek Organski tarafından gerekse başka teorisyenler tarafından zaman içinde pek çok kez yeniden ele alınarak farklı bakış açıları

ile en güncel halinin elde edilmesine çalışılmıştır. Bu kaynaklar: Organski ve Kugler'in 1980 ve 1989 'daki çalışmaları, Kugler ve Lemke'nin 1996'daki çalışmaları, DiCicco ve Levyin'in 1999'daki çalışması, Geller'in 2000'deki çalışması, Danilovic ve Clare'nin 2007'deki çalışmalarıdır. 21. yüzyılda bölgesel çatışmaların sıklığı araştırmacıları güç geçişi teorilerini bölgesel ölçekte test eden çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir.

GGT, yapısı ve varsayımları itibarıyla klasik bir teori sınıflamasından farklıdır. Kimi akademisyenler, teorinin uluslararası politikada güç ve güç ilişkilerine odaklanmış olmasından dolayı teoriyi realizmle özdeşirirler. GGT'ye detaylı bakıldığında, düşünülenin aksine, uluslararası sisteme olan yaklaşımı realizmden oldukça farklıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi, realizme göre uluslararası sistem anarşik bir yapıdan oluşmuştur. Ancak güç geçiş kuramına göre uluslararası sistem hiyerarşik yapıdadır. Bu hiyerarşik yapı sayesinde devletlerin sahip oldukları güçler bağlamında bize bir sıralama olanağı verilmiştir. Bundan dolayı güç geçiş teorisini, klasik teori sınıflandırmalarına bağlı olarak okunamayacağı, tam tersine daha geniş bir çerçevede rasyonalist teorileri de dahil ederek ele alınmalıdır.

Organski'nin kuramını ortaya koymasının ardından 1980 yılında yapılan *The War Ledger* adlı çalışmada, Organski ve Kugler güç geçiş teorisinin varsayımlarını ilk defa ampirik olarak değerlendirmişlerdir. GGT'nin temel varsayımlarının bulgular eşliğinde test edilebildiği bir çalışma olmuştur. *The War Ledger*, davranışsal bir yöntemle GGT'nin temel varsayımlarını tarihsel verilere dayanarak test edebilmiş, elde ettiği bulgularda teorinin varsayımlarını desteklediği görülmüştür.

GGT'yi yeniden ele alan Lemke, en güçlü devletleri temel alarak sadece ona odaklanmıştır. Lemke, güçlü devletlerin uluslararası sistemin yapısı üzerindeki değişiklikleri engelleme çabaları ve büyük güçlerin geçmişte yaşanan savaşlarla olan bağlantısı hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Kuramı, uluslararası ilişkilerin diğer sistemik teorileri ile özellikle Güç dengesi teorisi (GDT) ile benzeşim sergilemektedir. Organski'nin öncülük ettiği GGT ile benzerlik gösterse de temelinde belli farklı varsayımlara sahiptir (Kugler, 1989, ss. 172-174). GGT ile GDT arasındaki esas fark, iki devlet arasındaki güç denkliği anlayışından kaynaklanmaktadır. GDT'ye göre, iki devlet arasında güç dengesinin sağlanması ile uluslararası sistemde barışın ve düzenin sağlanması kolaylaştırmaktadır. GGT ise, güç dengesinin kurulması savaşın ortaya çıkmasına bir sebep olarak görmektedir. GDT'ye göre, devletler ittifaklar yaparak gücün eşit dağılımını sağlarlar (Pop & Brinza, 2017, s. 65). GGT'ye göre, barış sadece uluslararası sistemde tek güç olan hegemonik gücün varlığıyla sağlanabilir. Başka bir

deyişle barış bir güç hiyerarşisinin bulunduğu durumda ortaya çıkacaktır ve barış yalnızca güç dengesinin olmadığı durumda sağlanacaktır. GGT, uluslararası düzeni oluşturan ve şekillendiren başat gücün hâkim olduğu güç avantajı ile barışın korunmasını destekleyen hiyerarşik bir güç mekanizmasının bulunduğunu ve oluşturulan sistemden memnun olan ittifakların varlığını kabul etmektedir. Başat güç ve yükselen büyük güç arasındaki GDT ile öne sürülen barışın sürdürülebilir olduğu düşüncesinden farklı düşünmesine rağmen Pop ve Brinza bu durumun yalnızca çatışma arayışı içinde bulunmayan ve barış taraftarı hegemonik bir güçle iş birliği kurma amacındaki meydan okuyucu ile gerçekleştirebileceğine inandıklarını belirtmişlerdir (Pop & Brinza, 2017, ss. 66-67).

Bu iki teori kıyaslandığında göze çarpan diğer önemli bir fark, devlet gücünün analiz edilmesinde güç geçiş teorisyenlerinin ele aldıkları unsurlardır. Güç geçişini destekleyen teorisyenler bu değerlendirmede ekonomi, demografi ve iç politika gibi benzeri birçok unsuru ele alır (Kugler & Organski, 1989, ss. 181-184). Güç dengesi teorisyenlerinin büyük bir çoğunluğunun devlet gücünü analiz etmede dikkate aldığı tek unsur askeri güçtür. Bir devletin gücü, Pop ve Brinza tarafından sanayileşme aşamasında daha gelişmiş bir düzeye ulaştırma ve sanayileşme sonrası aşamasında aktif kalabilme durumunu ifade eden beş şekilli bir eğri olarak tanımlanmıştır (Pop & Brinza, 2017, ss. 63-65). Ancak, güce ulaşmada dikkate alınan tek unsur sanayileşme değildir. Demografik özelliklere de bu anlamda büyük roller yüklemişlerdir. Öte yandan, Organski'ye göre bir meydan okuyucunun gelişimini ve güç geçiş sürecini analiz edebilmek için farklı unsurlarında ele alınması gereklidir. Bunun için uygun model oluşturulmalı ve güçlerin ekonomik kalkınma seviyesine, nüfusuna ve iç politikayı yürütme becerisine bakmak gereklidir. Yani daha önce belirlenmiş olan faktörlerin toplamı ele alınmalıdır. Sonuç olarak, Güç = kişi başına düşen ekonomik üretim x nüfus x göreceli siyasi kapasite ile verilen bir dengenin varlığı ortaya çıkmaktadır (Kugler & Organski, 1989, ss. 174-176).

DiCicco ve Levy'e göre, başat gücün sanayileşme ile elde ettiği hızlı ekonomik büyüme süreci sayesinde uluslararası hiyerarşideki baskın konumuna ulaştığı varsayımını yapmıştır. Sanayileşme sürecinde elde edilen bu artış, başat güç içerisinde bir düşüş şeklinde vuku bulduğunda gözlenebilecek olası durumlar şu şekilde verilebilir. Diğer rakip devletler sanayileşme sürecine girerler ve hızlı bir büyüme elde edebilirler. Başat güce yakın bir düzeye gelebilirler. Bu durumda, mevcut uluslararası düzen içerisinde güç dağılımı orantısız hale gelebilir. Yükselen bu yeni güç uluslararası

hiyerarşik düzen içinde bulunduğu mevcut konumundan memnun olmadığında var olan uluslararası sisteme karşı bir meydan okuma girişiminde bulunabilir. Bunu gerçekleştirirken askeri gücüne başvurabilir. Bunun sonucu olarak yükselmekte olan meydan okuyucu güçler ile başat güç arasında savaş çıkma ihtimali ile aralarında güç geçişi gerçekleşebilir (Levy & Diccio, 1999, ss. 678-679).

GGT, barış ve savaş koşullarını açıklamada ve algılamada devletlerarası ilişkilerden ziyade iç mekanizmaya odaklanması ile realist yaklaşımdan farklıdır. Teorinin diğer güç odaklı teorilerden ayrıldığı bir diğer nokta ise gücü tanımlarken askeri yetkinlikten ziyade politik kapasiteye vurgu yapmasıdır. Lemke'ye göre, uluslararası sistemde olan herhangi bir aktörün statükodan tatminsizlik seviyesi güç eşitliğinin sağlanmasına gerek olmadan savaş için yeterli olabilecektir. Örneğin, güç olarak ABD'ye yakın olmayan Rusya'nın dış politikada saldırgan tavırlar sergilemesi bunun bir örneğidir (Lemke & Reed, 1998, ss. 511-513).

Daha önce vurgulandığı üzere güç dengesi teorisyenleri temel olarak askeri gücü ele alırken güç geçiş teorisyenleri nüfus, ekonomik üretkenlik ve politik kapasite unsurlarına odaklanmıştır. Bir devletin gücünün beş şekilli bir büyüme evresini takip ettiği, sanayileşme aşamasında gücün hızlı gelişim sergilediği ve devamında ise ortalama ve sürdürülebilir bir hızla büyümeye doğru ilerleme gösterdiği ifade edilmiştir. Güçte görülen bu büyüme dönüştürülemez ve geri alınamaz bir yapıdadır (Güneylioğlu, 2015, ss. 676-680). En nihayetinde ise güç geçişinin kaçınılmaz bir hal alması beklenmektedir. Bu noktada ise akıllara gelen soru, uluslararası düzenin yaşayacağı dönüşümün barışçıl yollarla mı yoksa çatışma yoluyla mı olacağı yönündedir. Lemke'nin 1993 yılında geliştirdiği çoklu hiyerarşiler modeline göre uluslararası sistem birçok bölgesel hiyerarşiden oluşmaktadır. Bölgesel hiyerarşilerin küresel hiyerarşiye çok benzer bir şekilde işlediği iddia edilmiştir. Lemke çalışmasında temel alınan güç unsurların etkisinin, bölgesel ve küresel hiyerarşiler üzerindeki etkilerini ve her iki düzeyde de etkilerinin benzerlik gösterip göstermediğini açıklamayı amaçlamıştır. Gelişmiş ülkelerden daha çok az gelişmiş bölgelere dikkatini veren Lemke, Afrika, Orta Doğu ya da Uzak Doğu bölgesel hiyerarşilerin, küresel başat güçten etkilenen, ancak küresel hiyerarşileri etkisi altına alma yeteneğine sahip olmayan birden fazla hiyerarşiyi görmenin olasılığının varlığını iddia etmektedir. Buna ek olarak birçok alt hiyerarşinin küresel hiyerarşik sistemin oluşturduğu fikrini savunmaktadır (Lemke, 2002, ss. 17-18). Ancak bu fikrin yeni olmadığını ifade etmiştir.

Uluslararası sistemi kavramsallaştırma tarzı bakımından çoklu hiyerarşi modeli güç dengesi teorisyenlerinin görüşleri ile benzer özelliklere sahiptir. Uluslararası ilişkilerde, bölgesel alt sistemlerin küresel hiyerarşiler ile benzer bir yaklaşımla hareket etmesi yeni bir durum değildir. Ancak, bu güç geçişi çalışmaları için yeni bir düşüncedir. Teorileri kavramsallaştırma şekli bakımından güç dengesi teorisyenlerinin ve Lemke'nin yaklaşımları arasında benzerlikler görülse de esasında birbirinden oldukça farklıdır. Bu iki yaklaşım arasındaki ana farklardan biri dikkatlerini yoğunlaştırdıkları coğrafyalardır. Avrupa bölgesindeki yerel yapılanmalara GDT yoğunlaşırken, çoklu dünyadaki az gelişmiş bölgelere hiyerarşi modeli yoğunlaşır (Lemke & Reed, 1996, ss. 150-152). Bölgesel hiyerarşilere karşı büyük güçlerin müdahalesi Lemke'nin çarpıcı iddialarından bir diğeridir. Genel bir varsayım yerine, Lemke küresel güçlerin çoğunlukla bölgesel anlaşmazlıklarda askeri çıkartmaya öncelik vermediklerini ancak gerektiği durumlarda başka bir devlete askeri veya ekonomik destek gibi görünmez müdahale yöntemleri kullanmayı yeğlediklerini açıkça ifade etmiştir.

Lemke, bölgesel hiyerarşilerin kendilerine yapılabilecek olası bir askeri müdahaleye karşı korumak üzere düzenlendikleri görüşünü savunur. Bölgesel hiyerarşiye dışarıdan askeri müdahale uygulanmadığı sürece, yerel yapılanmalar için yerel büyük güçler tehdit oluşturabilir. Ayrıca, Lemke büyük güçlerin ihtiyaç duyması durumunda, bölgesel hiyerarşiye görünmez yollarla müdahale etme eğiliminde olduklarını iddia eder. Çoklu hiyerarşi teorisine göre bölgesel ölçekte hiyerarşinin tepesindeki egemen güç, küresel başat güç gibi kendi çıkarları yararına statükoyu kuran ve koruyan aktördür. Yerel bölgesel piramidin düşük seviyesinde yer alan devletler içinde yerel statükodan memnun olanlar ve olmayanlar bulunabilir. Yerel statükodan memnun olmayan ve yerel bölgesel piramidin alt tabakalarında bulunan bir devlet, egemen gücün sahip olduğu güç düzeyine ulaştığında küresel bölgede olduğu gibi savaş çıkma ihtimali yükselir. Aynı düzeyde güce sahip olmasa bile küresel güçlerin desteğini alan memnun olmayan bir devlet bölgesel başat güce karşı koyma girişiminde bulunabilir (Lemke, 2002, ss. 17-23). Çoklu hiyerarşiler modeli ile dünyada birbirinden farklı küçük bölgelere güç geçişi teorisinin uyarlanabilir olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Özetle, GGT dünyadaki güçler hiyerarşisine, çoklu hiyerarşi teorisi bölgesel güçler hiyerarşisine odaklanır. Büyük güçler arasında yaşanan savaşların hedefi küresel sisteme egemen olmaktır.

Danilovic ve Clare, Lemke gibi GGT'yi farklı bir bakış açısıyla yeniden ele alan teorisyenlerdendir. GGT'yi açıklayabilmek için bölgesel bir analiz yapmışlardır. Bölgesel güçler arasındaki anlaşmazlıkların küresel güçlerin bölgesel statükodan memnuniyetsizliği ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, GGT'nin bölgelerdeki çıkar çatışmalarını dâhil etmeden küresel güçler arası anlaşmazlıkların nedeninin anlaşılmasında yeterli olmayacağını belirtmişler. Çalışmalarında küresel güçlerin memnuniyetsizliklerini ve bölgesel anlaşmazlıkları savaş sebebi olarak kabul ettiklerini vurgulamışlar (Clare & Danilovic, 2022, ss. 25-27). 1941 yılında Japonya'nın ABD'ye saldırısını örnek olarak ele almışlardır. Japonların saldırıya geçmesinin asıl nedeninin Japonya'nın Asya'da sahip olduğu çıkarlarına yönelik olarak ABD'yi tehdit olarak algılanmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Gerçekleşen bu saldırının Japonya'nın küresel statükodan memnun olmaması ile bağlantılı olmadığı düşünülmektedir (Levy & Diccico, 1999, ss. 702-703). Dış güçlerin bölgesel hiyerarşiye müdahalesi konusu Danilovic ve Clare'nin teorisini Lemke'nin teorisinden ayıran hususlardan biridir.

3.4. Güç Geçiş Kuramında Düzen, Sistem ve Değişim

3.4.1. Hegemonya, Hiyerarşik Düzen

GGT'ye göre sistem anarşik değil hiyerarşiktir. Organski'nin World Politics adlı eserinde, uluslararası sistemdeki hiyerarşik düzenin yapısı güç piramidi ile sembolize edilmiştir. Oluşturulan güç piramindeki tüm devletler güç dağılımına uygun şekilde konumlandırılmıştır. Piramidin en tepesinde kuralları koyan ve statükonun belirleyicisi olan başat güç (günümüzde ABD) bulunmaktadır. Başat gücün asıl amacı, uluslararası sistemde varlığını sürdürebilmesi için statükosunu olası tehditlere karşı koruyabilmektir. GGT'ye göre, sistemdeki mevcut düzenden ve düzendeki kendi konumundan memnun olmayan büyük ve güçlü devletler güçleri başat güce yaklaştığı ya da geçtiği durumda statükoya yönelik büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin kurallarını, normlarını ve değerlerini belirleyen statüko hiyerarşideki başat güç tarafından korunmakta ve belirlenmektedir. Uluslararası sistemde devletlerin; askeri, ekonomik ve politik ilişkilerin kuralları başat güç aracılığıyla belirlenir. Birinci bölümde verilen Organski'nin uluslararası güç geçişi piramidinde (Şekil 2.1 ve 2.2) gösterildiği gibi en tepede başat devlet yer alır. En üst basamaktan aşağı basamaklara doğru inildikçe devletlerin sahip olduğu gücün aşama aşama azaldığı ve bu alt basamaklarda yer alan

devletlerin sayısının arttığı görülür. En alt basamakta güç bakımından en zayıf devletler yani küçük devletler ve koloniler yer alır. Ulusal ve uluslararası sistemdeki hiyerarşik yapı birbirinden farklı değildir ve kesin ayırım sınırları yoktur. Uluslararası sistemdeki bu yapıyı, güç hiyerarşisi oluşturmaktadır (Akgül, 2019, ss. 815-817).

GGT'ye göre, sistemde savaşı tetikleyen iki koşul vardır. Bunlardan ilki, güç denkliliğidir. Başat güce yaklaşan meydan okuyucu güç (büyük güç) eğer başat gücü geçebilirse savaş çıkabilmektedir. Ancak, teori böyle bir durumun olabilmesi için somut ve sayısal verilerle ölçülebilir bir rekabet gerekli olduğunu savunsa da devletin hiyerarşide kendisini konumlandığı güç düzeyi çatışma ve savaş koşulu için bir sebep yaratabilmektedir (Güneylioğlu, 2015, s. 665). Örneğin, Rusya ABD karşısında güç geçiş teorisinin ölçütlerine göre bir üstünlüğe sahip değildir. Ancak, Rusya'nın uluslararası politika ve yakın çevresine uyguladığı dış politika tavırları kendisini güçlü hissettiğini destekler niteliktedir. Güç geçiş teorisi için savaş koşulunu belirleyen ikinci koşul ise memnuniyettir. Başat gücün oluşturduğu sisteme karşı olumlu ya da olumsuz algılamaları kapsar (Kugler, 1989, ss. 183-184). Güç geçiş teorisine göre, uluslararası düzenin kilit noktası hiyerarşidir. Uluslararası sistemin hiyerarşik olmasından dolayı, başat gücün oluşturduğu düzenden memnun olan ya da olmayan aktörleri anlayabilmek adına bu konuya daha detaylı bir şekilde yer verilecektir.

3.4.2. Memnun Güçler ve Memnun Olmayan Güçler

Hiyerarşiyi uluslararası düzenin kilit faktörü olarak kabul eden güç geçiş teorisi, uluslararası sistemi anlamada anarşiyi ilk sıraya koyan güç dengesi teorisinin iddialarına karşı çıkmaktadır. GGT'ye göre, devletlerarasındaki güç dengesini barışı sürdürmenin yolu olarak değil tam tersi düzene ve istikrara tehdit olarak görmektedir. Güç geçiş teorisyenleri statükodan memnun olmayan ve sisteme meydan okumak isteyen bir büyük devletin gücü başat güce yaklaşmasının savaş tehdidi oluşturacağını savunurlar. Barışın sürdürülebilirliği için GDT'nin güç dengesine vurgu yapılır. Ancak, GGT güç dengesizliğini istikrarın, anahtarı olarak görür. GGT, başat güce meydan okuma amacındaki bir devletin sahip olduğu güç unsurları egemen devletin gücüne oranının %80'den daha fazla oranda yaklaşıyor olması halinde savaşın meydana gelebileceğini ve bu durumda başat güç ve yükselen güç arasında güç eşitliğinin ortaya çıkabileceğini savunur (Lemke & Reed, 1998, ss. 512-513). Eğer hiyerarşide meydan okuyucu gücün yükselişi devam eder ve sahip olduğu güç başat devletin gücünü aşarsa, meydan

okuyucu gücün başat devletin gücünü devraldığı (güç geçişi) ve beraberinde savaşın çıkma ihtimalinin arttığı anlamına gelebilir. Meydan okuyucu gücün, başat gücü geçmek için ekonomik unsur bakımından çok daha hızlı gelişmesi gerekir. Sadece ekonomik ve gelişim seviyesi değil beraberinde politik potansiyel unsuruna da sahip olması önemlidir. Organski'ye göre, devletin sahip olduğu ulusal gücün yanı sıra dış politika hedefleri ve uygulama şekilleri, uluslararası sistemde bir devletin saldırgan mı yoksa daha uyumlu mu davranacağını belirleyen ana unsurlar arasında yer almaktadır. Özetle, sadece devletin sahip olduğu ulusal güç unsurlarına değil, devletin dış politika hedefleri ve uygulayış biçimi de o devletin uluslararası sistemde düzene sahip olup devam ettiren mi yoksa bu düzeni değiştirmeye niyetlenen mi olduğunun anlaşılmasını sağlar (Kugler & Tammen, 2004, ss. 50-51).

Daha önce bahsedildiği üzere Organski, devletin davranışlarını belirleyen iki unsurun var olduğunu öne sürer. Bunlar ulusal güç ve ulusal hedeflerdir. Ulusal hedefi güç, ekonomik refah, kültürel gelişim, sürdürülebilir barış olacak şekilde dört gruba ayırır. Uluslararası sistemde bunlara sadece sahip olmanın yeterli olmadığını ve bunlara sahipken, diğer aktörlerin davranışlarını yönetme yeteneğine de sahip olmanın gerekliliğini savunur. Ona göre bir devlet kendi gücünün farkında olmalıdır ve dış politika hedeflerini ona göre belirlemelidir. Kendi gücünü, sahip olduğu güçten fazla görmenin rakiplerinin gücünün olduğundan fazla görmekle eş değer olduğunu söylemektedir. Organski'ye göre, bir devlet dış politikada gücünü dört şekilde kullanmalıdır. Birincisi, ceza yöntemidir. Başka devleti cezalandırma yöntemiyle tehdit edebilir. Ceza yönteminin sonuçları ödüllendirme yöntemiyle çok benzer bir mekanizmaya sahip olsa da devletlere bıraktığı izlenim aynı değildir. Ceza yöntemi devletlerarası bağı zayıflatırken ödüllendirme yöntemi aradaki bağı daha da güçlendirmektedir. İkincisi, kendi istediği şekilde, karşıdaki devletin davranışlarını yönetme kabiliyetine sahip olmaktır. Başat güce sahip olan devlet, kendisinden zayıf olan devleti zorlayarak eylemlerinin sonuçlarını o devletin belirleme şansını elinden alıp kendi belirler. Üçüncüsü, ikna etmedir. Başat güç, isteklerini karşı devletin bazı ihtiyaçlarını karşılayarak istediğini kabul ettirir. Burada ikna olan devlet askeri ve ekonomik kapasite anlamında çok zayıftır. Maliyeti ve kaybı en az olan yol ikna etmedir. Dördüncüsü ise ödüllendirme yöntemidir. Bu yöntemde, başat güç kendi istekleri doğrultusunda davranan devleti ödüllendirme yöntemiyle aradaki ilişkileri kuvvetlendirme yöntemini tercih eder. Kazanılan ödülün boyutu ve kalitesi uluslararası

sistemde var olan diğer devletleri motive etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Ödüller sadece ekonomik değildir aynı zamanda politik de olabilir.

Gücün başat devletten yükselen devlete geçmesi halinde savaşın meydana gelip gelmeyeceğini belirleyen diğer önemli değişken ise yükselen büyük gücün memnuniyet düzeyidir. Hiyerarşik düzende başat gücün üstünlüğünü sürdürmesine ve sistemde barışı ve istikrarı korumasına yardımcı olan büyük güçler vardır. Başat devlet, büyük güçlerin memnun olacağı bir şekilde uluslararası sistemin getirisi olan kaynakların dağılımını sağlamalıdır. Devlet içi kaynakların (ekonomik ve politik kaynak) dağılımı uluslararası sistemde başat güç tarafından diğer devletlere dağılımıyla benzerlik göstermektedir (Lemke & Reed, 1996, ss. 145-146). Başat güç, hiyerarşide alt basamaklarda kalan diğer devletlerin hem devlet içinde hem de uluslararası alanda kendisi gibi davranmalarını beklemektedir. Ancak, bu devletlerin başat güç gibi davranma şeklini belirleyen unsurdur. Böylelikle başat güç statükosunun büyük devletler tarafından korunmasını da garantilemektedir. Başat gücün yanında olan devletler sistemin avantajlarından faydalanır ve uluslararası arenada daha fazla söz hakkına sahip olur. Ancak hiyerarşik basamağın ikinci bloğunda yer alan büyük devletlerin hepsini memnun etme olasılığı düşüktür. Bu nedenle ortaya çıkabilecek memnuniyetsizliğin birçok sebebi olabilir. Bulunduğu konumdaki diğer devletlere oranla uluslararası sistemde daha az söz hakkına sahip olabilir ya da sahip olduğu güç kaynaklarını başat güçten farklı olarak kullanmak isteyebilir. Bundan dolayı az memnun olan devletler uluslararası hiyerarşik sistemdeki statükosunu kendi değerleri ve kuralları ile uyumlu bir şekilde değiştirebilir. Sahip olduğu mevcut konumundan memnun olmayan yükselen büyük devletlerden biri, sistemin kurallarını değiştirmek için güçlü bir iradeye sahipse, güç geçişi meydana gelebilir. Organski'ye göre, başat güce karşı potansiyel meydan okuma gücüne sahip yükselen güç, güç geçişi için harekete geçerse, uluslararası düzen, istikrar ve barış yerini çatışma ve savaşa bırakabilir. Çünkü meydan okuyucu başat güç konuma yükseldiğinde uluslararası sistemin kural koyucusu olacaktır. Bunun sonucunda daha önce sistemden daha fazla yarar sağlayacaktır.

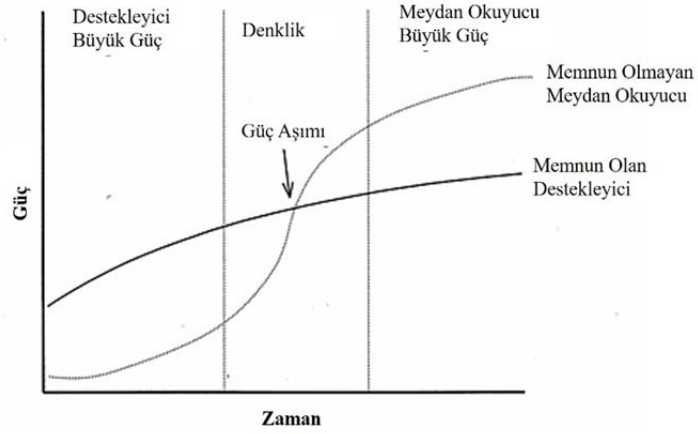
Güç geçiş teorisyenleri savaşlar niçin ve ne zaman çıkar sorusuyla ilgilenmektedir. GGT çalışan uzmanlar, savaş ve çatışmaların genellikle başat gücün üstünlüğünü ele geçiren meydan okuyucunun mevcut durumundan tatmin olmadığı durumlarda ortaya çıktığını savunurlar. Meydan okuyucunun uluslararası sistemdeki hızlı yükselişinin savaşı veya çatışmayı beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir. Yükselen büyük güç mevcut statükodan memnun ise barışı korumaya istekli olup ve

savaşı tercih etmez. Ancak böyle bir durumda savaşı bir güç geçişi de meydana gelebilir.

Uluslararası düzende karların ve kazanımların dağıtılma şekliinden memnuniyet, uluslararası düzenin ne kadar sorunsuz işlediğinin kritik belirleyiciliğini oluşturmaktadır. Güç kadar memnuniyet derecesi de barış ve çatışmanın kritik belirleyicileridir. Uluslararası düzeni destekleyen büyük uluslar, egemen ulusun müttefikleridir ve sistemin ne kadar sorunsuz işlediğini belirlemeye yardımcı olurlar. Sonucunda, sistem uluslararası düzende barış menfaatlerin dağıtımından memnun olan büyük güçlerin desteğiyle güvence altına alınır. Bu nedenle güç geçişi, ittifakları kısa vadede kolayca değiştirilemeyen uluslararası düzeni desteklemek için yaratılmış istikrarlı ve güvenilir araçlar olarak kabul edilir (Kugler, 1989, s. 175). Elbette, uluslararası düzenin işleyişinden ve egemen ulusun liderliğinden bütün uluslar memnun değildir. Bazı ulusların seçkinleri, kendilerinin ve toplumlarının haklarını uluslararası düzenden aldığına inanmadıkları için memnun olmayabilir. Bu tür ülkeler büyük olabilir. Eğer memnun olmayan güç zayıflarsa başat güce ve ona yakın ittifaklara tehdit oluşturmazlar. Sadece nadiren memnun olmayan ulus büyük bir güç olduğunda çatışmalara yol açabilecek ortamı elde etmiş olur.

Meydan okuyanlar, mevcut uluslararası düzenin empoze edilmesinden sonra iktidara gelen güçlü ve memnun olmayan büyük uluslardır. Elitleri, uluslararası düzenin temel çıkarlarının zaten tahsis edilmiş olduğu koşullarıyla karşı karşıyadır. Artan güçlerinin kendilerine haklar verdiğine inandıkları bir yer olan uluslararası düzende meydan okuyanlar kendileri için yeni bir düzen kurmaya çalıştıklarında barışı tehdit edilir (Kugler, 1989, s. 173). Örneğin, 19. yüzyılın sonundaki gücün yapısı ele alındığında, güç dağılımı kaba bir dengede görünür ve her ülkenin büyüme yolunda gittiği yörüngelerin eğiminin neredeyse paralel olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Güneylioğlu GGT’de çatışma ve savaş evresini belirleyen iki nokta bulunduğunu ifade etmiş ve bunları, denklik (*parity*) ve güç aşımı (*overtaking*) olarak ele almıştır.

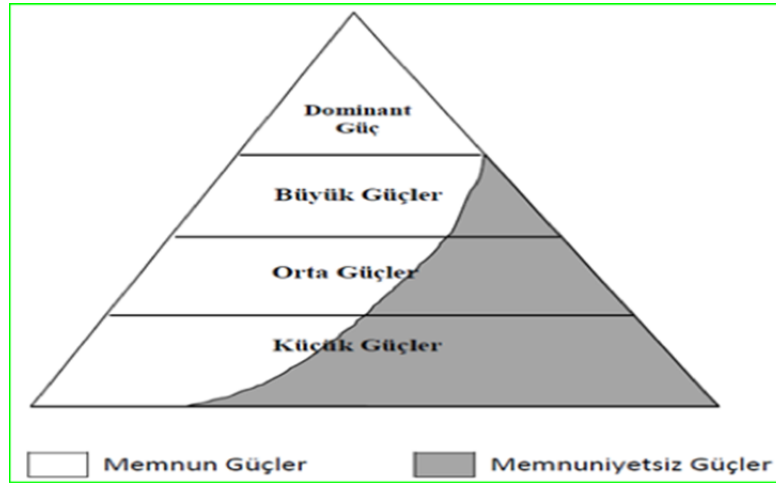
Şekil 3.2. Uluslararası çatışmaların açıklanması

Kaynak: Güneylüoğlu, 2016).

Uluslararası sistemde ya da bölgesel düzeyde bir hiyerarşik yapılanma içindeki denklik (*parity*) yükselen büyük güçlerden birinin başat gücün sahip olduğu kapasitenin en az %80'ine ulaşması durumunda ortaya çıkmaktadır. Büyük gücün bu kriterlere ulaşması durumunda başat güce karşı meydan okuma şansı doğmuş olacaktır. Bu da beraberinde savaş çıkma olasılığını beraberinde getirebilecektir. Yükselen güce sahip olan büyük gücün, başat gücün mevcut kapasitesini %20 oranında aşması ile denklik durumu son bulacaktır. Şekil 3.2'te güç aşımı (*overtaking*) ele alındığında meydan okumakta olan gücün yükseliş gösterdiği çizgisinden daha hızlı bir gelişme göstermesi ve göreceli olarak başat gücü aşmış olduğu görülebilir. Bu durum savaş ihtimalini önceki duruma göre daha da arttırabilir. Her iki durumda da savaş çıkma olasılığı yüksektir. Ancak, yaşanacak olan güç geçişinin savaş yoluyla mı yoksa barışçıl yolla mı olacağı başat gücün sunduğu statükoya bağlıdır. Başat güce karşı meydan okuyan yükselen büyük güc mevcut statükosundan memnuniyet duyuyor ise sözü edilen güç geçişinin savaşa sebebiyet verecek olması düşük ihtimal dâhilindedir ve güç geçişi barışçıl yolla olacaktır. Tam tersi durumda ise, büyük güc sahip olduğu konumdan memnuniyetsizlik duyması halinde bir değişim çabası içine girecektir ve bu durumda savaş yolunu tercih etmiş olacaktır.

Uluslararası sistemdeki mevcut statükosundan duyulan memnuniyet veya memnuniyetsizlik durumu, devletlerin barış veya savaş konusunda kesin kararlar alması noktasında nasıl tetikleyici role sahip olduğu daha öncesinde de detaylıca ele alınmıştır.

Uluslararası sistem içindeki devletlerin memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumunu aşağıdaki görsel ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Şekil 3.3. Memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumu.

Kaynak: (Doğan, 2016, s. 44)

Şekil 3.3'te başat gücün oluşturduğu sistemden memnun olan güçler beyaz olmayanlar ise gri renk kullanılarak gösterilmiştir. Uluslararası hiyerarşik sistemin kurallarını başat güç oluşturduğundan memnuniyet düzeyi oldukça yüksektir. Sahip olduğu bu güç ile sistem içindeki mevcut kaynakların büyük çoğunluğunun kontrolü de elindedir. Bundan dolayı kendisi ve ittifak kurduğu devletlerin birçoğu statükonun koruyucusu konumundadır. Oluştulan ittifakların sürdürülebilirliği, mevcut üyelerinin statükoya ilişkin benzer tutum ve fikirlere sahip olmasıyla gerçekleşebilmektedir. Diğer tarafta ise, sistemden memnuniyetsizlik duyan devletler vardır ve bunların büyük çoğunluğunun çatışmaların oluşmasına neden oldukları bilinmektedir. Hiyerarşik düzende aşağı basamaklara doğru inildikçe devlet sayısı artmakla birlikte memnuniyetsizlik oranında da ciddi artışların olduğu görülmektedir. Büyük güçlerin ve orta güçlerin çoğunluğu sahip oldukları konumlarından memnundur. Ayrıca, küçük güçlerin ise bir kısmının mevcut statükodan memnun konumda olduğu şekilden anlaşılmaktadır. Ancak, bu durum sistem için bir tehdit unsuru oluşturmamaktadır. Çünkü sistem içerisindeki başat güç büyük bir çoğunluğunun desteğini almıştır. Bunu sağlamanın birçok yolu vardır. İttifak kurmak ya da uluslararası antlaşmalar ya da başat gücün sahip olduğu avantajlardan pay vererek tehdit unsurunu ortadan kaldırmaktadır. Memnuniyetsizlerin sayısal çoğunluğa sahip olmaları uluslararası düzenin devamlılığı açısından tehdit oluşturabilir ve beraberinde değişim yönündeki taleplerin çoğalmasına neden olabilir. Hiyerarşik düzenin bu yapısı durumu

desteklemektedir. Hiyerarşik olarak oluşturulan sistem içinde herhangi bir gücün ulusal güç kapasitesindeki bir üst basamakta yer alan devlete olan yaklaşması beraberinde savaş ihtimalini getirebilmektedir. Ulusların, uluslararası sistemde sahip oldukları konumlarını güçlendirme isteklerini gözardı edip sadece çatışmaların hiyerarşik yapıdan kaynakladığından bahsetmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu durumda da büyük güçler arasında bir savaş çıkma ihtimali düşüktür. Çünkü genel olarak sahip oldukları mevcut konumlarından memnundurlar.

Özetle, Organski'nin güç geçişi yaklaşımına göre, ülkelerin gücünü oluşturan kendi iç kapasiteleridir. Ekonomik, askeri, demografik, toplumsal ve teknolojik birçok değişken ülkelerin kapasitesini belirleyen unsurlardır. Devletlerin askeri ve ekonomik büyümelerinin getirdiği yükseliş eğilimi, bu devletlerin güçlerini birbirlerine yaklaştırmakta ve bu durum uluslararası sistemin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak başat güce yaklaşan büyük güç, başat gücün oluşturduğu uluslararası sistemde kurallar ve kaynaklardan istediği ölçüde bir çıkar elde edemiyorsa uluslararası sisteme karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Organski, yükselen gücün bu durumunu memnun olmayan büyük güç olarak tanımlamaktadır. Uluslararası sistemde memnun olmayan devletlerin, uluslararası sistem hiyerarşisinde bir revizyon yaratma girişimi, küresel sistemi savaşa sürükleyebilmektedir.

BÖLÜM IV

ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SSCB arasında bir Soğuk Savaş yaşanmıştır. Uluslararası sistem içinde ABD ve SSCB arasında ortaya çıkan güç mücadelesini meydana getiren ideolojik farklılıklar zamanla yerini ekonomik, askeri ve siyasi zeminde de göstermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya karşısında birlikte hareket eden SSCB ve ABD savaş sonrasında uluslararası sistem içinde rekabete girmişlerdir ve uluslararası sistemde yoğun bir şekilde ideolojik ve siyasi mücadele bulunmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde, ABD (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü, NATO) ve SSCB (Varşova Paktı) küresel yapı içinde güç dengesi oluşumlarına öncülük etmişlerdir. ABD'nin öncülük ettiği oluşum Batı Bloğu antikomünist ülkeleri, SSCB Doğu Bloğu ise komünist ülkeleri kapsamaktadır (Tokatlı, 2022, ss. 378-383). ABD ve SSCB uluslararası sistemde güç dengesini etkilemekte ve uluslararası sistemdeki oluşan güç dengelerinin yönünü değiştirerek kendi dış politika kazançları arttırma yoluna gitmektedirler.

Soğuk Savaş döneminde, ABD Pekin yönetiminin SSCB'ye yakınlaşmasını engellemek adına Çin'le ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır (Şanlı & Ateş, 2020, ss. 81-87). Anılan dönemde Çin-ABD ikili ilişkilerinde ara sıra sorunlar çıksa da özellikle Johnson döneminde iki ülke ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, ABD'nin bu dönemde Vietnam Savaşı meşguliyetinden dolayı istediği aşamaya gelmesini engellenmiştir. Johnson yönetiminden sonra Nixon da, ABD'nin çıkarları için Çin'in çok önemli olduğunu savunmuştur. Vietnam Savaşı'nın sona ermesiyle güç dengesi ABD'nin lehine dönmüştür. 1972 yılında Nixon Pekin ziyaretini gerçekleştirmiştir. Nixon, Çin'in tek başkenti olarak Pekin'i tanımıştır ve diplomatik ilişkiler başlamıştır (Doğan, 2017, ss. 172-180). ABD'nin amacı Çin'in küresel sisteme katılımını sağlamaktır. Özellikle, ekonomik ve ticari alanda Çin'i destekleyici bir politika izleme amacı ile ABD, Çin'e en çok kayrılan ulus statüsünü vermiştir (Doğan, 2016, ss. 162-168). Bu sürecin kalkınma ve yükselme dönemine tekabül etmesi bu politikalardan Çin'in en yüksek oranda fayda sağlamasına imkân sağlamıştır. 1979 yılına kadar bütün Çin'i temsilen Tayvan'ı tanıyan ABD'nin Çin'i tek meşru hükümet olarak tanınması 1 Ocak 1979 tarihinden sonra olmuştur. Buna rağmen ABD, Çin'e karşı her zaman Tayvan'ın avantajlarına yönelik politikalar üretmiştir.

1980’li yıllara gelindiğinde Çin’in 129 ülke ile diplomatik ilişkiler kurması Çin ve ABD arasında sorun olan Tayvan sorununun daha sonraki yıllarda çözülmek üzere geçici süreliğine rafa kaldırılmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından uluslararası sistem çift kutupluluktan tek kutupluluğa evrilmiştir. Bu dönemde ABD, Çin’in ekonomik ve güvenlik konusunda kendisi için çok önemli olduğunu kabul etmesinden dolayı ikili ilişkilerde ciddi sorunlar yaşamamıştır. ABD, Çin’in Tiananmen Meydanı’ndaki kanlı olay karşısında tepkisini ortaya koysa da ekonomik anlamda aralarında oluşan bağımlılık ilişkisinden dolayı bu tepkisini çok uzun sürdürememiştir (Çelik, 2016, ss. 1-3). ABD, Çin’in ekonomik ve diğer güç unsurlarıyla beraber kendisine çok yaklaştığının farkında olmuştur. Uluslararası sistemin tek kutupluluğa evrilmesinden sonra başat güç olan ABD’ye meydan okuyabilecek bir gücün çıkabileceği ve bu gücün Çin olabileceğine dair düşünceler yavaşça ortaya çıkmıştır. Ayrıca, 2000’li yılların başında, Çin’in Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olması ile ticari anlamda ABD’ye olan bağımlılığı azalmış ve bu durum Çin’in ekonomik anlamda uluslararası sisteme hızlı girişine olanak sağlamıştır (Dedekoca, 2017, ss. 145-146). Çin, bu hızlı giriş konusunda sistemle uyumlu davranacağını sürekli ifade etmeye çalışmıştır. Bunu sağlamak adına dış politikada 1950’li yıllarda oluşturulan “Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın İlkelerine” göre hareket etmiştir. Bu ilkeler, ülkelerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı, başka ülkelerin iç işlerine karışmamak, karşılıklı saldırmazlık, ortak çıkar doğrultusunda iş birliği ve barış içinde birlikte yaşamaktır (Gökten, 2011, s. 124). Çin, dış politikada izlediği bu barış stratejisiyle beraber gelen siyasi başarısının yanında ekonomik gelişim açısından da olumlu karşılanmıştır. Böylelikle, bölgesel ve küresel güçlerle kurduğu ekonomik ilişkiler ile kazandığı ivme ile Çin yükselen bir güç olarak tanımlanmıştır. Özellikle, başta ABD olmak üzere tehdit olarak görülen bu yükseliş, Çin’in uluslararası sistemdeki yükselişini “barışçıl” tanımlaması ile tehdit algısını azaltma çabası olarak nitelendirilmektedir. Bu yükselişin ne derece “barışçıl” olduğu birçok akademisyen ve lider arasında tartışma konusu olsa da genel anlamda söylemsel pratikler açısından “barışçıl” olarak değerlendirilmektedir (Doğan, 2017, ss. 179-183).

ABD, 2000’li yıllarda Çin’in DTÖ içinde kalması ve DTÖ’nün müktesebatını kabul etmesi yönünde politikalar izlemiştir. Çin, özellikle telif hakları gibi konularda yavaş bir ivme ile bu politikaya uyum göstermeye çalışmıştır. Çin, Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB arasında jeostratejik önemini kullanarak ekonomik alt yapısını geliştirerek güçlü bir ekonomik güce sahip olmuştur. 2008’de yaşanan ekonomik kriz

sonrası, ABD ekonomik yönden ciddi hasarlar alırken, Çin bu süreci daha az hasarla ve görece olarak başarılı şekilde atlattır (Esen, 2020, ss. 2-3). 1990 sonrası ucuz iş gücü ve ucuz üretime sahip olması ve 2009’da ABD’den sonra dünyada en büyük ikinci ekonomik güce ve en büyük nüfusa sahip olması uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. ABD, Çin’in bu yükselişini mevcut sistemin nimetlerinden faydalanan ancak bu sistemin maliyetlerine katlanamayan bir aktör olarak görmeye başlamıştır. Bu nedenle, özellikle Trump döneminde Çin’e ekonomik bedel ödetilmeye çalışılmış ve sert yaptırımlar uygulanmıştır. Trump yönetiminin, ABD’nin uluslararası sistemdeki çıkarlarını korumaya ve Çin’in hegemonik yükselişini engellemeye yönelik uyguladığı politikalar, ‘ticaret savaşına’ dönmüştür (Çavuş & Öztürk, 2021, s. 392). Bununla beraber ikili ilişkileri derinden etkileyen en önemli sorunlardan birisi 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkarak dünyaya yayılan ve ABD’yi de çok olumsuz etkileyen Kovid-19 salgını olmuştur. Bu bölümde, Çin’in ABD ile olan ilişkilerine yüzeysel olarak değinilmiştir. Çin-ABD ilişkilerinin tarihçesi adlı bölümde, Çin ve ABD ilişkilerindeki sorunlara detaylı bir şekilde yer verilecektir.

4.1. Çin-ABD İlişkilerinin Tarihçesi

Çin-ABD ilişkilerinin kökeni çok uzak tarihlere dayanmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra Çin’in başına Mao geçmiştir. Mao 1949’da Çin’de komünizmi benimsemiştir ve rejim olarak Çin’in dış politikasını belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Çin’de meydana gelen bu rejim değişikliği SSCB ve Doğu bloğu ülkeleriyle yakın ilişkiler içine girmesini sağlamıştır. Ancak ABD ve Batı bloğu ülkeleriyle bu rejim değişikliği sebebiyle ilişkilerinde sorun yaşanmıştır. Çin’deki bu rejim değişikliğini Batı bloğu ülkeleri ve ABD tanımamıştır. 1950’li yıllarda, SSCB ve Çin’in desteğini alarak Kuzey Kore’nin, Güney Kore’ye saldırması ABD ve BM’nin tepkisini çekmesine neden olmuştur. Bunun üzerine, ABD ve BM, Güney Kore’nin korunması ve Çin’in olası bir Tayvan saldırısı karşısında Tayvan’ın da korunmasına yönelik bir dizi önlemler alınmasına öncülük yapmıştır (Şanlı & Ateş, 2020). 1954 yılına gelindiğinde ise Çin ve ABD, Tayvan konusunda bir karşılıklı savunma anlaşması imzalamışlardır. Çin ve ABD arasında yaşanan Tayvan sorununa değinmek ilişkilerin zaman zaman çıkmaza neden girdiğini anlamamıza kolaylık sağlayacaktır. Bunun için de ilk olarak “Tayvan meselesi neden Çin için bu kadar

önemlidir?” sorusunun detaylı bir şekilde ele alınmasını gerekmektedir. Tayvan Çin’in hâkimiyetine girmeden önce, Hollanda’nın sömürgesi olmuştur. 1683 yılında Çin imparatorluğunun yönetimine girmiş ve Çin’in resmi olarak bir parçası haline gelmiştir. Ancak, 1895 yılındaki Japonya-Çin Savaşı sonucunda Çin yenilmiş, Tayvan’ın yönetimi Japonya’ya geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda Japonya’nın yenilmesinden sonra Tayvan’ın hakimiyeti tekrardan Çin’e geçmiştir. Bu dönemde iktidar kısa süreli olarak Milliyetçi Parti’de olsa da (Turan, 2016, s. 83) 1949 yılında yaşanan devrimle iktidara Komünist Partisi geçmiştir. Çin’de iktidarda olan Komünist Partisi Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Çin’de daha önce yönetimde bulunan Milliyetçi Parti ise Tayvan’a geçmiş ve Çin’de 1912 yılından beri kurulmuş olan Çin Cumhuriyeti’nin Tayvan’da varlığını sürdürdüğünü ilan etmişlerdir. Ancak, Çin Tayvan’ın bu ilanını kabul etmeyip, kendi yönetimi altındaki bir eyalet olarak görmüştür. Tayvan üzerinde hak iddiasında bulunmaya da devam etmiştir. Bundan dolayı, 1949’da Çin’de ortaya çıkan devrimle birlikte Tayvan’la arasında yaşanan iki siyasal otoritenin varlığı ve devamında dış politikalarında uyguladıkları süreçler Tayvan sorununun kökenini oluşturmaktadır. ABD’nin Tayvan’a bakışı ise, Çin’in ilhakını önlemek ve var olan statükosunu korumak olmuştur (Köksoy, 2019, ss. 97-98).

Uzun bir süre boyunca Milliyetçi Çin olarak nitelendirilen Tayvan, Çin’in tek temsilcisi olarak ABD ve BM tarafından tanınmıştır. Kore Savaşı’ndan sonra Çin’le olan ilişkiler tamamen bitmiştir. Çin’le arası açılan ABD ise komünist tehdidine karşı Truman doktrini sunmuş ve Tayvan’ın konumu önemli olduğundan Kore Savaşı’ndan sonra Tayvan’la yakın ilişkiler içine girmiştir. 1954 yılında ABD ve Tayvan arasında bir savunma antlaşması (*US-ROC Mutual Defense Treaty*) imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, ABD, Tayvan’ın herhangi bir dış güç tarafından özellikle komünizm rejime sahip devletler tarafından bir saldırıya uğraması durumunda, Tayvan’ın güvenliğini sağlayacağını kabul etmiştir (Yurdakul, 2019, ss. 48-53).

Uluslararası sistemde yalnız kalmak istemeyen Çin Halk Cumhuriyeti Doğu Bloğu ülkeleri ve SSCB’yle yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1960’lı yıllara kadar yakın ilişkiler devam etse de 1960 yılından itibaren SSCB ve Çin’in arası açılmıştır. SSCB ve Çin’in arasının açılmasının birçok sebebi bulunmaktadır. İlk olarak, iki ülkenin komünizme karşı bakış açılarının farklı olmasıdır (Akdağ, 2019, ss. 136-138). Mao’ya göre komünizm amacı, dünyada ezilen halkların yanlarında olarak emperyalist güçlere karşı bir politika sergileyerek dünya barışını savunmaktır. 1960’larda SSCB’nin dış politikası güç artırma odaklıdır. Mao’ya göre, SSCB’nin dış politikasının nükleer

gücü arttırma odaklı olması, ezilen haklar için ciddi tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bundan dolayı, Çin SSCB'nin dış politikasını sosyalist – emperyalist olarak görmüştür. İkinci sorun komünist rejiminin liderliği konusunda aralarında yaşadıkları rekabettir. Son olarak, Doğu Türkistan ve Moğolistan'daki sınır bölgelerinde yaşanan sorunlar SSCB ve Çin'in arasının açılmasının nedenleri arasında yer alır. Bu gibi sorunlar 1960'lı yıllarda ikili ilişkilerin kopma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Aynı dönemde SSCB ve ABD ilişkileri yumuşama dönemine evrilmiştir. Çin'in SSCB ile arasının bozulması uluslararası arenada yalnız kalmasına neden olmuştur. Çin'le SSCB'nin arasının bozuk olmasını iyi değerlendirmek isteyen ABD, Çin'e karşı yumuşak güç politikaları uygulamaya başlamıştır. Çünkü böylelikle Çin ve SSCB arasında yeniden bir yakınlaşma olasılığını engellemiş olacaktır. 1971'e kadar Çin'i temsilen Tayvan'ı tanıyan ABD ve BM, bu tarihten itibaren Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) tanımış ve Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'daki koltuğu Tayvan'dan Çin'e geçmiştir. ABD'nin Çin'e karşı ılımlı tavrı Çin tarafından da olumlu karşılanmıştır (Dedekoca, 2017, ss. 148-153). Bunun üzerine 1971 yılına gelindiğinde ABD ping pong takımı Çin'e davet edilmiştir. Çin hükümeti ilk defa yedi Batılı gazeteciyi ülkelerine kabul etmiştir. Bu davranışa karşılık ABD ise Çin'e karşı olan ticaret ambargolarını büyük bir çoğunluğunu kaldırmıştır. 1972 ise, Şanghay Ortak İş birliği Antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle, yirmi yıldan daha fazla süren iletişim kurmama durumu sona ermiştir. 1978 yılında gelindiğinde diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair ortak bildiriye imzalamalarından sonra, 1979 yılında Çin ile ABD arasında resmi diplomatik ilişkiler başlamıştır. ABD, Vietnam Savaşı'nın etkilerinden kurtulabilmek adına SSCB'ye karşı Çin ile stratejik iş birliği yapmıştır. Bu durum ara ara ilişkilerde sorun olsa da Soğuk Savaş'ın bitimine kadar sürmüştür. 9 Nisan 1979 tarihinde ABD Kongresi Tayvan'ı iç hukukunda tanıyan yasayı kabul etmiştir. Bu yasa, ABD'ye tek taraflı olarak Tayvan'a müdahale etme yetkisi tanımıştır. Tayvan'a silah satışı da meşru kılınmıştır. Tayvan'ı kendi meselesi olarak gören Çin, ABD'nin kendi iç içişlerine müdahale ettiğini düşünmesine neden olmuştur (Turan, 2016, ss. 80-81).

1980'li yıllara gelindiğinde Çin ile Tayvan arasında yaşanan gerginlik ve ABD'nin Tayvan'ın savunma gücünü arttırabilmesi için silah ve askeri mühimmat satması 1970'lerde oluşan olumlu havanın bozulmasına neden olmuştur. 17 Ağustos 1982'de Çin ve ABD arasında "17 Ağustos Ortak Bildirisi" ile Tayvan'a silah satışı ile ilgili kademeli olarak çözümler belirlenmiştir. Bu bildiriyle, ABD ve Çin arasında Tayvan'a satılan silahların sayısını ve niteliğini iyileştirmeyeceğine dair 1982 yılında

mütabakata varmışlardır. Reagan yönetiminde ise Tayvan'la olan ilişkilerini iyileştirmek adına Tayvan'a birçok ayrıcalık verilmiştir. Bu ayrıcalıklar Tayvan'la ilişkiler yasasına uygunluk, silah satışının sonlandırılmasına dair bir tarih verilmemesi şeklinde sıralanabilir. ABD tek Çin politikasına olan bağlılığını üçüncü ortak tebligatıyla teyit ettirmiştir. Bu dönemde Reagan yönetimi, Çin'in Sovyet yayılmacılığının etkisi altında kalmaması adına ABD-Çin ilişkilerini geliştirmesine önem vermiştir. Ocak 1984'te Çin başbakanı ABD'yi ziyaret etmiştir. ABD başkanı Ronald Reagan'ın, aynı yılın Nisan ayında yapmış olduğu Çin ziyaretinde Çin'in ABD'den askeri ekipmanları almasına yönelik taahhütlerde bulunmuştur (Dedekoca, 2017, ss. 147-148). 1989'lı yıllara kadar ABD-Çin arasındaki ılımlı ilişkilere karşın, Çin'de başlayan reform ve özgürlük talebinde bulunan aydınların, akademisyenlerin, öğrencilerin ve işçilerin Tiananmen Meydanında yapmış oldukları gösterilerin Pekin yönetimi tarafından şiddet yoluyla bastırılması ABD'nin Çin'le olan ilişkilerini askıya almasına neden olmuştur. Bu durum 1998 yılına kadar sürmüştür. 1998'in Ocak ayında ABD savunma bakana Çin'e gelmiştir. Çin ve ABD savunma bakanlıkları arasında denizde de askeri güvenliğin sağlanmasına dair protokol imzalanmıştır. Daha sonra ABD yönetimine gelen Clinton ve Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin, iki ülke arasında ilk kez telefon hattından iletişim kurulmuştur. Güney Asya'da yaşanan ekonomik kriz ve genel Çin -ABD ilişkileri hakkında görüşme yapılmıştır. Ayrıca, iki tarafta stratejik nükleer silahlarını birbirlerine karşı hedef almama konusunda mütabakata varmışlardır. Özetle Clinton yönetimi, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'ye karşı bir rakip çıkmaması için potansiyel rakip olan devletlere karşı adil, uzlaşmacı ve çok taraflı bir dış politika izlemiştir (Şanlı & Ateş, 2020, ss. 76-78). Clinton'un çok taraflılık ilkesine göre, uluslararası örgütlerle yapılacak olan iş birliği önceliklidir. Böylelikle, Clinton yönetimi akıllı güç (*smart power*) politikaları ile ABD'nin dış politikasını inşa etmiştir. Clinton yönetimi bu dönemde daha çok ulusal ve uluslararası güvenliği güçlendirme yolunda adımlar atmıştır. İnsan hakları, barışçıl dış politika anlayışı ve dış politikanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Yumuşak güç kavramı bu dönemde daha etkin kullanılmıştır. Clinton yönetimi zamanında Tayvan'da ilk serbest başkanlık oylaması yapılmış, Milliyetçi Parti'den aday olan Lee Teng-Hui, başkan olmuştur. Ancak, Çin bu durumdan memnun olmayarak Tayvan'a engel olmaya çalışmıştır (Köksoy, 2019, s. 98). ABD yönetimi ise, Tayvan'ın ilk seçilmiş başkanı olan Lee ile görüşerek, Tayvanlı liderlere vize veren yasayı onaylamıştır. Çin bunun üzerine ABD'de bulunan elçisini çağırmıştır. ABD ve Çin ilişkilerin bozulmasının ardından 1998 yılında Clinton Çin

ziyaretinde bulunmuştur. Uluslararası birçok sorunun çözülmesi adına iş birliği ve diyalogu güçlendirme adına mutabakata varmışlardır. Fakat bu normalleşme havası çok uzun sürmemiştir. Çünkü NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik hava operasyonunda Çin'in Belgrad büyükelçiliği de füzelerin hedefi olmuştur. Üç Çinli gazeteci ölmüş ve yirmiden fazla kişide yaralanmıştır. Ancak, Clinton yönetimi, Çin ile aralarında gelişmekte olan ticari ilişkilerini göz önünde bulundurarak, Çin'in DTÖ'ye girişine olan engelleri kaldırmıştır (Dedekoca, 2017, ss. 146-147). 2000 yılına gelindiğinde ise ABD, ABD-Çin ilişkileri yasasını imzalayarak Çin'le kalıcı normal ticari ilişkilerin oluşmasını garantilemiştir. Bu durum, Çin'in DTÖ'ye katılmasını sağlamıştır. Bu gelişme 2006 yılında Çin'in ABD'nin ikinci büyük ticaret ortağı olmasının önünü açacağı düşünülmüştür. 2001 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasında yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Krizin sebebi ABD deniz kuvvetlerine ait keşif uçağının, Çin'e ait savaş uçağıyla çarpışması sonucunda Çin'e zorunlu iniş yapmak zorunda kalmasıdır. Böylelikle farkedilen uçak, casus uçağı krizinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Anılan kriz, ABD'nin tazminat ve "özür" dilemesi ile aşılmıştır. 11 Eylül 2001 yılında Eylül saldırıları olmuştur ve beraberinde ABD yönetimi birçok sorunla karşılaşmıştır.

11 Eylül terör saldırısı, Afganistan ve Irak işgalleri sonrasında ABD yönetiminin aldığı kararlarla, uluslararası politika ve Çin-ABD ilişkilerinin temelde bir değişim sürecine girmesine yol açmıştır. ABD'de yaşanan bu sorunlar ABD'nin dış politika sürecini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. ABD, bu süreçte Asya kıtasında var olan askeri ve siyasi gücünü daha fazla arttırma yoluna gitmiştir (Güneş, 2009, s. 178). 2003 yılında Clinton yönetimi, dış politika stratejisini açıklamıştır. Buna göre, Uluslararası politikada terör ve diktatör rejim yönetimlerle mücadele; barış ve istikrarı sağlanmasının koşulunun ABD hegemonyası olduğunu; demokrasi, insan hakları, liberal dünya düzeninin olması gerektiğini söylemiştir. Bu stratejilere bakılacak olursak, ABD'nin kendisini dünyanın lideri olarak gördüğünü ve bu liderliği de kimseye kaptırmayacağına dair çıkarımda bulunmak yanlış olmayacaktır. ABD, bu dış stratejileriyle tek taraflılık ve çok taraflı arasında orta bir yol benimsediği görülmektedir. Örneğin, ABD'nin 2000 yılındaki Irak işgalinde BM'nin onayını dikkate almamış daha doğrusu bu işgali BM'nin 51. maddesi olan "nefsi müdafa" ilkesine dayandırmıştır (Güneş, 2012, s. 93).

ABD'nin terörü hedef göstererek, Afganistan ve Irak işgaliyle enerji merkezi yollarının kontrolünü ele almıştır. Çin Hindistan, İran ve Rusya'nın bulundukları coğrafi bölgelerde askeri gücünü ve siyasi gücünü arttırarak komşu olmuştur. 2001 yılında

Çin, ABD'ye terörle mücadele etme konusunda bir iş birliği teklifinde bulunmuştur. Çin'in Afganistan olayında ABD'ye destek vermesinin sebebi, Çin köktencililiğini kendi siyasal sistemine bir tehdit olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Çin yönetimi Çin'de yaşayan ve merkezi hükümete karşı ayaklanan yaklaşık dokuz milyona sahip olan Müslüman Uygur azınlığının Taliban ve El-Kaide tarafından desteklediğini düşünmektedir. Bununla birlikte ABD'nin Uluslararası sistemde kendisini rakip olarak gördüğünde farkındadır. Çin'in ABD'ye terörle birlikte hareket etme teklifi (Güneş, 2009, s. 179) üzerine ABD'nin Tayvan politikasında Çin'in avantajına yönelik değişimler meydana gelmiştir. ABD, tek Çin politikasını kabul ettiğini, Tayvan'ın ise, barışçıl şekilde Çin'e dönmesini desteklediğini söylemiştir. Bu durumu sadece terörizm konusunda Çin'in destekleyişi olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Çünkü o dönem Rusya Tayvan konusunda Çin'i açıkça desteklediğine yönelik davranışlar sergilemiştir.

ABD ilerleyen dönemlerde ise Çin'le stratejik diyalog sürecini başlatmıştır (Akgül, 2019, ss. 825-826). Uluslararası sistemde Çin'in gelişmekte olan bir güç olarak tanınmış, uluslararası sistemde sorumluluk alma konusunda ABD Dışişleri Başkan Yardımcısı Robert B. Zoellick çağrıda bulunmuştur. Böylelikle Çin'in; Sudan, Kuzey Kore ve İran'ı uluslararası sisteme çekmesini istemiştir. 2007 yılında gelindiğinde Çin'in askeri harcamalarında artışın fazla olmasından dolayı ABD bunu bir tehdit olarak görerek, Çin'in barışçıl yükseliş söylemlerinin uygulamada kendisini göstermediği düşünmüştür. Çin ise bu durumu kabul etmeyerek, amaçlarının askeri eğitimi geliştirerek, kendi ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü korumak olduğunu söylemiştir. 2008 yılına gelindiğinde ABD ile olan ticaret bağımlılığı artmıştır (Saray & Gökdemir, 2007, ss. 665-667). ABD meydana gelen küresel krizde Çin'i suçlamıştır. Çin'in uluslararası sistemin nimetlerinden faydalandığını ve sorumluluk almadığını savunmuştur. Bununla beraber, Obama yönetiminin göreve gelmesinin ardından Çin'i uluslararası sistemde önemli bir ortak ve rakip olarak tanımlamıştır. İlişkilerin sadece ticari değil siyasi boyutunun da önemine vurgu yapmıştır. Obama yönetimi, Tayvan'a silah satışlarını devam ettirmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ortalama altı milyar dolar değerinde silah satışına onay vermiştir. Ayrıca, o dönem Tayvan'da iktidarda bulunan Milliyetçi Çin Partisinden hoşnut değildir. O dönem Tayvan'ın savunma harcamalarına bakıldığında ciddi oranda bir düşüş olduğuda görülmektedir. Obama yönetiminin genel olarak Çin'e karşı amacı Çin'in uluslararası sistemdeki yükselişinin karşısında ABD'nin mevcut çıkarlarını korumak ve nüfuz alanını geliştirmektir. Bunu gerçekleştirebilmek adına Asya eksenli stratejisini hayata geçirmek en önemli hedef olmuştur. Asya eksenli

stratejisine göre, bölge ülkeleriyle ittifaklar kurmak ve bölgede askeri gücü arttırarak Çin'i çevreleyerek baskı altında hissetmesini sağlamaktır. 2010 sonrası Çin-ABD ilişkilerinin genel konularını; (i) Kuzey Kore ve İran'ın nükleer silah denemelerinin önüne geçilmesi, (ii) Suriye sorununun çözümünde ortak sorumluluk, (iii) Tayvan sorunu, (iv) Doğu ve Güney Çin Denizinde yaşanan krizler, (v) Çin para biriminin değerinin arttırılması, (vi) DTÖ kurallarına uyulması, (vii) doğrudan yabancı sermaye yatırımları, (viii) iklim değişikliğiyle mücadelede Çin'in sorumluluk alması ve (ix) insan haklarına dikkat edilmesi olacak şeklinde sıralayabiliriz. (Dedekoca, 2017, s. 157). Bu konuları tek tek ele aldığımızda özellikle Çin'in, İran'ın nükleer denemelerini engellemek adına oluşturulan yaptırımların BM tarafından veto edilmesi ilişkilerinde yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olduğunu görebiliriz. Ayrıca Çin'in Doğu Türkistan konusunda yaşadığı sorunları ABD'nin uluslararası platformlarda dile getirmesi Doğu Türkistanı kendi iç sorunu olarak kabul etmesinden dolayı Çin'i rahatsız etmiştir. İç sorunu olarak kabul etmesinin sebebi, Doğu Türkistan'ı, çok eski çağlardan bu yana anavatanının bir parçası olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Daha detaylı olarak şekilde ele alacak olursak, 1755'te bu bölgeye ilk Çin istilasına başlamıştır. Çin imparatorluğunun emriyle 1844 yılında bu bölgeye Sincan (yeni toprak) adı verilmiştir. İkinci istilası dönemi 1944 yılına kadar devam etmiştir. Ancak, İkinci Çin istilasında tam egemenlik elde edilememiştir. 1933-1944 yılları arasında Doğu Türkistan'da iki milli devlet kurulmuştur. 1945 yılından sonra Çin, bölgeyi Rusya hâkimiyetine bırakmamak adına 1949 yılında Urimçi'yi işgal etmiştir. 1951 yılında bölge tamamen Çin hâkimiyetine girmiştir. Bu işgale karşı çıkan Doğu Türkistanlılar Osman Batur liderliği altında isyan başlatmışlardır. Çin hükümeti, 1951-1953 yılları arasında yaklaşık 100.000 Doğu Türkistanlının ölümüyle sonuçlanan isyanı bastırmıştır. 1955 yılına gelindiğinde, Çin yönetimi Doğu Türkistan otonom bölgesinin kuruluşunu ilan etmiştir. Doğu Türkistan'ın günümüze kadar işgalinin devam etmesine neden olmuştur. Bu bölgenin Çin için önemi genel olarak iki noktada özetleyebiliriz. Birinci, nüfustur. Çin sahip olduğu nüfusunun besin ihtiyacını karşılaması gerekmektedir. Doğu Türkistan'da önemli miktarda tarımsal üretime sahiptir. Çin'in tarım gereksinimini karşılamak için bu bölgenin tarımsal üretimine ihtiyacı vardır. Ayrıca, Pekin yönetimi sahip olduğu işsiz nüfusu bu bölgeye yerleştirmektedir. Günümüze kadar süren çatışmaların kısacası Uygurlar ve Han Çinlilerin arasında yaşanan etnik çatışmaların ortaya çıkmasına bu durum neden olmaktadır. İkincisi ise, Doğu Türkistan'ın sahip olduğu doğal kaynaklardır. Çin'in gelişmeye devam eden sanayisinin petrole ihtiyacı vardır. Bunu

tedarik etmesi gerekmektedir. Enerji tüketimi bakımından dünya sıralamasında Çin birinci sıradadır. Bundan dolayı, hızlı gelişen ekonomisi için enerji ihtiyacının düzenli ve istikrarlı sağlanması hayati bir önem teşkil etmektedir. Kısacası, Çin enerji gereksimini stratejik bir güvenlik meselesi olarak görmektedir. Doğu Türkistan'ın hidrokarbon ve petrol kaynaklarına sahip olması ve Çin içinde bu kaynakların elzem olması, bu bölgenin bir diğer önemini göstermektedir (Şen, 2009, s. 127). Çin'in Orta Asya'da etkinliğinin artması ABD'yi rahatsız etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Doğu Türkistan'a yaklaşımı değişmiştir. ABD'nin değişen yaklaşımı, Çin ulusal medyası tarafından çok iyi kullanılmıştır. Özellikle, o dönemde “Müslüman Uygur”, “Uygur teröristleri”, “Cihat” ve “Doğu Türkistan” gibi kelimeler medyada çok fazla kullanılmıştır. 5 Temmuz 2009 akşamı Urimçi'de ortaya çıkan olaylar Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'ndeki diğer şehirlere kısa sürede yayılmıştır. Bu bölgede ortaya çıkan olaylar uluslararası toplumun ve ABD kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Olaylarda Çin resmi ajansı Şinhua'nın açıkladığı verilere göre yaklaşık 184 kişi hayatını kaybetmiş ve 1100'den daha fazla kişide yaralanmıştır. Ancak belirtilen bu verilerden çok daha fazla kişinin öldüğü ve yaralandığına dair uluslararası kamuoyunda yayınlar yapılmıştır. Özetle, 5 Temmuz 2009 ve akabinde gerçekleşen birçok olay Çin'in ulusal ve uluslararası konumunu derinden etkilemiştir. Çin'in Tek Çin Politikası adı altında yaşayan azınlıkları ve insan hakları çerçevesinde bu sorunları çözüme ulaştırması çok önemlidir. Çünkü bu sorunlar, 2022 yılına kadar hem ulusal hem uluslararası kamuoyunun yakından takip ettiği sorunları oluşturmaktadır.

Donald Trump'ın yönetimine bakıldığında ise ilişkilerde sorunlar daha fazla çıkmaya başlamıştır. Trump'ın seçimi kazanmasının ardından Tayvan lideriyle yakın ilişkiler kurması 1996 yılından beri kurulan dengenin sarsıntıya uğramasına neden olmuştur (Esen, 2020, ss. 14-16). Çin hükümeti bu duruma sessiz kalmayarak bunu kınaması ile iki ülke arasında gerilim yaşanmıştır. 6-7 Nisan'da ABD ve Çin liderleri Florida'da biraraya gelerek mevcut sorunları konuşup, meydana gelen gerginliğin azalmasına katkı sunmuşlardır. 2018 yılında, Trump yönetimi Çin'i hile ve teknolojik hırsızlıkla suçlamıştır. Bu nedenle Çin'e ciddi yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. Bu yaptırımlara ilk olarak ABD'nin Çin'in ithalatına yönelik 50 milyar dolardan fazla kapsamlı bir gümrük vergisi getirmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda çelik ve alüminyum ithalatı ile ilgili vergiler konulmuştur. Giyim, ayakkabı ve elektronik aygıtlar ve ABD'de olan Çin'in yatırımlarına da kısıtlama getirilmiştir. 6 Temmuz'da ABD, Çin ürünlerine 34 milyar dolarlık bir gümrük vergisi uygulamıştır.

Çin'in yaklaşık 200 ürünündeki ithalat vergisini %25 oranında arttırmıştır. Çin'de ABD'nin bu kısıtlamalarına karşılık olarak misilleme yapmıştır. Çin, 500'den fazla ABD ürününe gümrük vergisi getirmiştir. Bu dönemde ABD Başkan Yardımcısı olan Mike Pence Çin ile ekonomik anlamda sert bir şekilde savaşılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Güney Çin Denizi'nde Çin'in askeri saldırganlığının arttırması ve Doğu Türkistan'da uygulamış olduğu dini zulmü eleştirmiştir. Ekonomik kısıtlamalar çerçevesinde ise ABD, güvenlik gerekçesiyle Çin teknoloji devi Huawei'ye ambargo uygulamıştır. 1 Aralık 2018 tarihinde Huawei mali işler müdürü Meng Wanzhaou, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını ihlal ettiği suçlamasıyla, ABD'nin talebi üzerine Kanada'da tutuklanmıştır. Ayrıca, Çin için casusluk yapmasını kolaylaştırdığı gerekçesiyle ABD tarafından Huawei ciddi yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bundan dolayı, Huawei'nin ABD şirketleri ile iş birliği yapması yasaklanmıştır (Esen, 2021, s. 95). Trump yönetimi sadece bununla kalmayıp aynı zamanda Huawei'nin ekipmanlarının da kullanılmasını yasaklamıştır. Bu yasaklanmanın üzerine, Çin teknoloji devi Huawei ABD'yi Çin ekipmanlarının kullanımının yasaklanmasından dolayı dava etmiştir. 2019 yılında ABD yönetimi Çin malları için gümrük vergisini %10'dan %25'e yükseltmiş ve Ticaret Savaşı'nın nüksetmesine neden olmuştur (Şanlı & Ateş, 2020, ss. 82-83). Çin yönetimi ise karşı atak yaparak ABD'nin toplamda 60 milyar dolarlık bir ürün çeşidini kapsayacak şekilde gümrük vergi getirmiştir. Trump yönetimi bu vergi artışı ve Huawei gibi yasaklarla Çin'i zor duruma düşürerek, uluslararası sistemdeki yükselişini kısmen de olsa durdurmayı hedeflemiştir. Özetle, Trump yönetiminin asıl amacı, uluslararası sistemde ABD'nin çıkarlarını korumak ve sistem içinde Çin'in yükselişini engellemektir. Trump yönetimin Çin'e karşı yönelik politikaları, zamanla Ticaret Savaşı'na zemin hazırlamıştır (Şanlı & Ateş, 2020, ss. 98-99).

27 Kasım 2019 yılında ABD Kongresi tarafından Hong Kong İnsan Hakları ve Demokrasi Yasası onanmıştır. Bu yasa tasarıları ABD'ye Hong Kong'da insan hakları ihlallerinden sorumlu olan Çinli yetkililere yaptırım uygulamasına imkân vermiştir. ABD'nin Hong Kong'daki gösterilere yasalarla karşı destek verdiğini resmi olarak açıklaması ABD-Çin arasında yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özgür & Vural, 2021, s. 881). Hong Kong'daki gösterilerin neden ortaya çıktığına değinmeden önce Hong Kong'un konumunu açıklamak ABD-Çin arasındaki krizin neden büyüdüğünü anlamamız adına yararlı olacaktır. Hong Kong, "iki sistem, tek devlet" ilkesi adı altında yönetilmektedir. Daha önce İngiliz sömürgesi olan yarı özerk bölge,

İngiltere'nin 1842'de başlayan sömürge yönetimi sonrası 1 Temmuz 1997'de yeniden Çin'in hâkimiyeti altına girmiştir. Hong Kong'da medya özgürlüğü ve yargı bağımsızlığı kendi yasal güvencesiyle korunmaktadır. 2019 Haziran ayında Çin yönetimi suç işlediklerinden şüphelenilen kişilerin Çin'e iadesine imkân veren tartışmalı yasa tasarısı sunmuştur. Daha sonra gösterilerin büyümesi sonrası Hong Kong yönetimi, yasa tasarısının askıya alındığını açıklasa da göstericiler, "Çin'in boyunduruğuna karşı çıkmak amacıyla" gösterilerine düzenli aralıklarla devam ettirmişlerdir. Göstericilere göre, eğer bu yasa tasarısı kabul edilirse kanunla korunan özgürlüklerinin kısıtlanacağını ve Çin'e karşı olan iç yönetimdeki muhaliflerin susturulması için kullanılacağını iddia etmişlerdir. Çin yönetimi ise bu gösterileri, terörizme yakın davranış olarak nitelemiş ve kınama mesajı yayınlamıştır. Göstericiler, gözaltına alınan göstericilerin bağımsız bir soruşturma açılarak serbest bırakılmalarını talep etmişlerdir (Özgür, & Vural, 2021, ss. 900-901). 2020'de ise, ABD-Çin ilişkilerinde kısmen de olsa yumuşama olmuştur. Normalleşme dönemine etki eden unsur olarak ABD-Çin arasında birinci faz ticaret antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, ABD Çin'e karşı olan vergilerini azaltacak Çin ise ABD'de yaklaşık 200 milyar dolarlık bir ithalat yapacaktır. 2019 Aralık ayında Çin'in Vuhan kentinde çıkıp, dünyaya yayılan Kovid-19 salgını ABD'yi de derinden etkilemiştir. 31 Ocak 2020 tarihinde Trump yönetimi, Çin'i virüsün tüm dünyaya yayılmasına sebep olmakla suçlamıştır. ABD yönetimine göre Çin, virüsün ilk çıkışında birtakım önlemlerle erken davranarak virüsün dünyaya yayılmasını engelleyebilir durumda bulunmaktaydı. Çin yönetimi bu suçlamaları kabul etmeyip, ABD ordusunun bu virüsü Çin'e getirdiğini ifade etmiştir. Ancak, bu söylemin herhangi bir kanıtı yoktur. Bu dönemde ABD vatandaşlarının Çin'e gitmesini yasaklayarak salgının daha da yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Çin, ABD'nin bu davranışını aşırıcılık olarak tanımlayarak tepki göstermiştir. DSÖ ise Çin'in ABD'ye karşı tepkisini desteklemiştir. Virüsün kaynağının incelenmesi adına DSÖ, Çin'e uzman ekip gönderilmesi teklifi sunmuştur. Bu teklif Çin tarafından olumlu karşılanmasına rağmen uzman ekip ülkeye gecikmeli olarak gitmiştir. Trump ise, DSÖ'nün Çin ziyaretini geciktirdiğini iddia ederek bu durumu eleştirmiştir. ABD, DSÖ'nün salgının başından beri farklı açıklamalar yaparak yanlış yönlendirmeler yaptığını daha doğrusu Çin'i destekleyici açıklamalarda bulunduğunu iddia ederek, DSÖ'ye artık para aktarmayacağını duyurmuştur (Çavuş & Öztürk, 2021, s. 396).

Trump yönetiminden sonra gelen Biden yönetimi, Çin'in Tayvan'ı işgal etmesi halinde Tayvan'ı savunma taahhüdümüz var diyerek, Çin ile olan ilişkilerinde

sorunların çıkmasına zemin hazırlayacak açıklamalarda bulunmuştur. Bu sorunun önüne geçmek isteyen Beyaz Saray ise, “Tek Çin” politikalarının değişmediğine dair açıklama yapmıştır. Biden yönetimi, Çin’in Tayvan’ı işgal etmesi durumunda Tayvan’a direk destek vereceğini söyleyemediği gibi destek veremeyeceğini de söylememektedir. Kısacası stratejik bir belirsizlik söz konusudur. ABD’de Cumhuriyetçiler ve Demokratlar bu durumun bir netlik kazanması yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. 2022 Haziran ayında Senetoda bulunan Bob Menendez “2022 Tayvan Politikası” adlı tasarıyı gündeme getirmiştir. Bu tasarının amacı 1979’daki Tayvan ilişkiler yasasının yeniden ele almaktır. Bu tasarı önerisi Tayvan’a 2026 yılına kadar beş milyar dolar güvenlik yardımını içermektedir. Ayrıca “Nato Dışı Büyük Müttefik” statüsü verilmesi, Uluslararası kuruluşlara ve çok taraflı ticaret antlaşmalarına girmesini sağlanması, Çin’in Tayvan’a herhangi bir saldırıda yaptırım uygulanmasını da kapsamaktadır. Ayrıca bu yasayı savunan Senetör, Biden’in Tayvan konusundaki “Belirsizlik Stratejisinin” New York Times yazısında da eleştirmiştir (Menendez, 2022).

Çin devlet konseyi Tayvan işleri ofisi sözcüsü olan Zhu Fenglian, Menendez ve aynı düşünceye sahip bazı senatörler, Çin-ABD arasında taahhüt edilen konuların ciddi bir şekilde ihlal edildiği söylemlerinde bulunmuştur. Bu tasarının açıkça Çin’in egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı bir tedit olduğunu, ABD’nin bunu yaparak Tayvan sorununda çözümlenmesi imkânsız olan yıkıcı bir etkiye neden olacağını, Çin-ABD arasındaki siyasi ilişkilerin çıkmaza girmesine ve Çin’in Tayvan’la birleşmesini engellemeye çalışmakla suçlamıştır. Tasarının kötü niyetle yapıldığını ve bu fikre kapılan senatörlerin Tayvan sorunuyla ilgili yanltan bilgileri ve eylemlerini durdurmalarını söylemiştir. Ayrıca daha önce Çin’e Tayvan konusunda verdikleri sözlerini yerine getirme çağrısında bulunmuştur. Bu sözler arasında ABD’nin özellikle Tayvan’ın bağımsızlığını destekleme konusundaki resmi taahhüdünü yerine getirmesini istemiştir (Fenglian, 2022). Kısacası, Biden yönetimi, Trump yönetiminin ABD’nin çıkarlarını önceleyen “Önce Amerika” yaklaşımını terk etmiştir. Küresel meseleler ve Çin karşısında müttefikleriyle birlikte ortak hareket etme görüşündedirler. Çin’in uluslararası sistemde ortaya çıkan sorunlarda aktif sorumluluk alması hususunda birlikte hareket etme ve gerektiğinde sorunlar karşısında iş birliğine girilerek belirli stratejiler geliştirme amacı Biden yönetimin Çin’e olan bakış açısını yansıtmaktadır (Demir, 2020, s. 239). ABD-Çin ilişkilerine özellikle 1990 sonrasına bakıldığında ABD açısından Çin’in yükselişi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu tehdit algısını net anlayabilmek

adına GGT'ye göre ABD ve Çin'in güçte geçişken, potansiyel ve olgun güç dönemlerine detaylı bakmak gerekmektedir.

4.2. ABD'nin Yükselişi ve Olgun Güç Dönemi

Organski'nin güç geçişleri bağlamında ABD'ye baktığımızda, ABD'nin kuruluşu ve yükselişe geçtiği dönem potansiyel dönemi, uluslararası sistemde büyük güç oluşu olgun güç dönemi, ABD'nin başat güç oluşu ve ABD hegemonyası olarak ele alınmaktadır. İlk olarak ABD'nin potansiyel güç döneminin başlangıcının devrimlerle oluştuğu görülmektedir. Amerikan Devrimine giden süreçteki en önemli olay, Britanya hükümetinin 1763 Paris Antlaşması'ndan sonra Britanya İmparatorluğu'nu yeniden yapılandırma çabasından kaynaklanmıştır.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden olan en önemli olaylardan biri, 1756-1763 yılları arasında gerçekleşen Yedi Yıl Savaşları'dır. Bugünkü Kanada'nın büyük bir çoğunluğuna sahip olan Fransa, savaşın sonunda Quebec ve Montreal'i kaybetmiştir. Ancak, İngiltere savaş bitiminden hemen sonra Fransızlar ve yerliler ile girdiği mücadelenin maliyetini kolonilere yüklemiştir. İngiltere'nin koloniler üzerinde yaptığı ilk yaptırım, Şeker Yasası (1764) olmuştur. 1765 yılında yapılan her yazılı iktisadi işlem için Pul Vergisi uygulamaya katmıştır. 9 farklı koloninin kendi aralarında seçtikleri temsilciler New York'ta toplanarak vergileri protesto etmişlerdir. Bunun üzerine üzerine, İngiltere koloniler üzerindeki vergiyi 1767' yılında yürürlükten kaldırmıştır. Ancak, bu yasanın kaldırılarak yerine Maliye Bakanı Townshend'in getirdiği yeni vergi yasalarıyla kolonilerin gümrük vergi yükleri daha da artırılmıştır (Rogin, 1996, ss. 15-17). New York ve Massachusetts koloni meclisleri, bu vergi kararlarını kabul etmediklerine dair kararlar alınca, İngiliz valiler, bu meclisleri kapatmıştır. Boston'da İngiliz gemilerini basan koloniler, buldukları çayları denize dökerek bağımsızlık yolundaki ilk adımlarını atmışlardır. Bunun üzerine İngiltere cezalandırma amacıyla sert tedbirler içeren yasayı yürürlüğe koymuşlardır. İngiltere'nin sert karşılık vermesi üzerine savaş çıkmıştır. Daha sonra Thomas Jefferson, John Adams, Benjamin Franklin, Robert Livingston ve Roger Sherman bir komite oluşturmuştur. Bu komite 4 Temmuz 1776'da bir bildiri yayınlayarak 13 koloninin birleştiğini ilan etmiştir (Schlesinger, 1919, ss. 63-64). General George Washington liderliğinde sekiz yıl süren Bağımsızlık Savaşı sonucunda, İngiltere 1783'te

Paris Antlaşması'nı imzalayarak, Amerika'nın bağımsızlığını kabul etmiştir. Sonucunda ise 1783'te Amerika Birleşik Devletleri kurulmuştur.

Amerikayı kuran, güçlendiren ve hegemon güç olmasını sağlayan unsurların en başında sosyal yapısını oluşturan Puriten ahlakı yer alır Amerika bağımsızlığını kazandıktan sonra genişlemecilik (*expansionism*) politikası sergilemiştir. Topraklarını satın alma yoluyla veya savaşarak genişletmiştir. Bu genişletme stratejisini de felsefi bir amaca bağlamıştır. Onlara göre bu genişleme kaderin peşinden gitmektir (*manifest destiny*). İlk olarak Fransa'dan Louisiana ve çevresi satın alınmıştır. Böylelikle topraklarını ikiye katlamıştır. Potansiyel dönemde başkan olan Monroe, diğer Avrupalı devletlerle sınırlı bir ilişkiye girmiştir. Bunun sebebi ise kendinden önce başkanlığa gelen liderlerin Avrupa'nın büyük güçleri ile askeri yollarla temas kurmanın ya da oradaki çatışmalara taraf olmanın zararlarını farketmiş olmasıdır. Bundan dolayı Monroe doktrini ilan etmiştir. Bu doktrinle, Avrupa müdahaleleri önlenmiş ve batıya doğru hızlı bir yayılma dönemi yaşanmıştır. Avrupa'nın, Amerika'nın her iki kıtasında huzurunu bozacak herhangi bir girişimine izin verilmeyecektir. Diğer kolonilerin kendi kaderlerini tayin etme haklarında yanlarında bulunacaktır. Ayrıca donanmada güçlenecektir (Doğan, 2017, ss. 105-107). Monroe doktrini ile kısaca Avrupalı güçlere Amerika'ya müdahale etmeyin denilmiştir. Yalnızcılık (*Isolationism*) olarak adlandırılan bu politikaya göre, Avrupalı güçlere sadece ticaret ve ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmalıdır. Böylelikle ABD Avrupalı devletlerin müdahalesi olmadan gücünü yükseltebilecektir.

GGT'ye göre güç kaynaklarından biri olan göç, Amerikan nüfusunun artmasında ve yeni oluşan devletin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Göç diğer büyük güçler gibi ABD'yi de tarihi boyunca, ayakta tutan önemli bir güç unsuru olmuştur. Özellikle güçte yükseliş döneminde büyük katkısının olduğunu bilinmektedir. ABD yükseliş sürecinde yalnızcılık politikasını uygulaması ve askeri ilişkilerden uzak durması sayesinde ABD'nin büyük güç olma sürecini kolay bir şekilde yakalamıştır. 1800'lerin sonları ve 1900'lerin başlarında ABD'de, endüstrileşme ile aynı dönemde yenilikçi reformlar da artmaya başlamıştır. Yapılan reformlar hızlı bir şekilde yayılarak eyaletlerde ve federal devlette çabucak benimsenmiştir. Yapılan yenilikler Amerikan ruhu olarak tanımlanmıştır. Amerikan sosyal yapısında orta sınıfın güçlenmesi, gelir vergisi, senatörlerin doğrudan seçimi, kadınların oy kullanma hakkına sahip olması, tekelciliğin yasaklanması, çalışma hayatının düzenlenmesi, başta alkol olmak üzere belirli yasaklar, batıya doğru yayılmanın tamamlanması, göçler, eğlence sektöründe

yapılan yenilikler Amerikan ruhunu tanımlayan yeniliklere örnek olarak verilebilir (Friedenthal, 2010, ss. 5-6).

ABD'nin büyük güç veya olgun güç olarak adlandırılan dönemi 1900'ler ile 1945 arası döneme tekabül etmektedir. Bu dönem Britanya hegemonyasında bir gerileme ve çöküş dönemine denk gelmektedir. ABD, bu dönemde dünya politikasına daha çok entegre olmaya başlamış; I. ve II. Dünya Savaşlarından güçlenerek çıkmış, endüstrileşme hızını daha da çok geliştirerek ve hegemon olmuştur. Askeri harcamalarını arttırmış ve II. Dünya Savaşı'nda atom bombasını kullanarak dünyaya süper güç olduğunu ilan etmiştir. ABD'nin tarihsel sürecine uygun olarak potansiyel güç ve olgun güç dönemi yukarıda bahsedilmiştir. Ancak bu dönemi net çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça zordur. Potansiyel dönemde başlayan bu değişkenler olgun güç döneminde de gelişerek devam etmiştir. Bu iki döneme baktığımızda günümüz ABD hegemonyasını oluşturan unsurların bu dönemlerde geliştiği söylemek yerinde olacaktır. Çalışmada izlenen yol bağlamında, GGT'nin yükseliş aşamalarında bahsettiği olgun güç dönemini, kabaca, ABD'nin 1900 ile 1945 arası dönemi olarak ele almak mümkündür. GGT'ye göre 1945 sonrası dönem ABD'nin başat dönemine denk gelmektedir. Özellikle ABD konumunu 1945 sonrası dönemde güçlendirmeye yönelik hedefler belirlemiştir. İki kutuplu sistemde SSCB'nin içsel kapasitesi, nüfusu, ekonomisi ve askeri kapasitesi gibi güç unsurları ABD'ye denk duruma gelmemiştir (Tammen & Kugler, 2006, s. 48). Organski'ye göre iki devlet arasında savaş ya da çatışmanın ortaya çıkması iki nedene bağlıdır. Bunlar hegemon gücün kapasitesinin en az %80'nine ulaşması ve güç denklidir. Burada ise meydan okuyan gücün kapasitesinin hegemon gücün kapasitesine aştığı duruma denilmektedir (Organski, 1958). Ayrıca hegemon güç, kurduğu düzene tehdit oluşturacak bir güç meydana geldiğinde büyük güçlerden yardım alabilir. Tammen ve Kugler ABD ve SSCB arasında güç denkliliği olmadığını hatta NATO'nun toplam kapasitesi düşünüldüğünde güç denkliliğine ulaşılmadığını ve bu yüzden SSCB ile ABD arasında savaş çıkmadığı görüşünde bulunmuşlardır. Clineise, ABD ile SSCB arasında güç denkliliği olduğunu hatta gücü belirli aşamada daha yüksektir (Cline, 1980, ss. 244-247). Ancak, NATO ittifakını da hesaba kattığımızda bu argümanı çürütebilir konumdadır. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, ABD hegemon olmuştur. Ancak, bu tek kutuplu sistemde dahil olmak üzere diğer bölgelere de bakıldığında yükselen birçok büyük güç olduğu da görülmektedir. Soğuk Savaş'ın baskın olduğu süreçte ülkelerin GSMH verilere

bakıldığında başta Çin ve Hindistan olmak üzere birçok büyük devletin uluslararası sistem hiyerarşisinde hızla yükselerek statülerinin değiştiği görülmektedir.

ABD, ilk olarak Batı bloğunu kurarak bir hegemonya kurmuştur. Kurduğu bu hegemonyayı da SSCB'nin yıkılışının ardından küresel alana yaymıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte güç dağılımı yeniden düzenlemiştir. Tammen ve Kugler'a göre Soğuk Savaş sonrası dönemde hegemon olan ABD'ye meydan okuyabilecek, içsel kapasite anlamında ona yaklaşabilecek güce sahip olan büyük güçlerin varlığından söz etmek doğru değildir. ABD'yle kıyaslayabilmek için Avrupa'ya bakıldığında İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın güç kapasiteleri çok altta kalmaktadır. Avrupa'nın en büyük gücü Almanya'ya bakıldığında dahi gücü Japonya ile eşleşebilmektedir (Lemke, 2002). Bundan dolayı, Soğuk Savaş sonrası dönemde güç denkliğinin ortaya çıkma ihtimali oldukça düşüktür. Güç denkliğinin oluşmamasıda beraberinde uluslararası sistemde istikrar meydana getirmiştir.

ABD'nin özellikle Soğuk Savaş sonrası politikalarına GGT açısından ele alınırsa, kendi çıkarına uygun davranışlar sergilediği görülmektedir. Statükosunu korumaya ve yükselen güçleri engellemeye çalışması bu bakımdan değerlendirilebilir. Ancak, GGT'ye göre uluslararası sistemde bu hegemonyayı sürdürebilmek zor ve maliyetlidir. Bundan dolayı ABD hegemonyasının özellikle 2008 krizi sonrası dönemde gücünde düşme eğilimleri farkedilmiştir. Bu görece düşüşün iki boyutu vardır. Birincisi, ABD'nin iç dinamiklerinin zayıflaması ve bunu engellemekteki yeteneğinin azalmasıdır. İkincisi ise, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin özellikle de Çin'in ABD'nin hegemonyasından faydalanarak uluslararası sistemde sorumluluk ve maliyetini üstlenmeden sadece kazanç elde ederek faydalanması sonucunda gücüne güç katmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Çin ABD hegemonyasından faydalanmasına rağmen memnun olmayan güçler arasında yer almaktadır. Bu da GGT'ye göre sistem değişikliğinin meydana geleceğinin bir göstergesidir. 1945 sonrası ABD küresel dünya ekonomisine hâkim olmuştur. Bunu devam ettirebilmek ve kontrol altında tutabilmek adına çok sayıda uluslararası örgütlerin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu örgütlerin çalışma ve karar alma süreçlerinde başat olan hâkimiyetini pekiştirici hareketlerde bulunmuştur. Bunun en net örneklerinden biri Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve devamı olan DTÖ' dür. DTÖ ile Amerikan çıkarları kurumsal bir hale evrilmiştir. Serbest ticaret yaygınlaşmıştır. Örgütün karar alma ve

uygulamalarında ABD'nin çok etkili olduğu görülmektedir. ABD'nin yalnızcılığı bıraktığı tarihten itibaren küresel pazarda, çok taraflı kurumlarda, onların kurulması ve şekillendirilmesinde en güçlü karar alıcı konumundadır. Uluslararası sistemi düzenlemede yardımcı örgütlerin çoğunda ABD hegemonyasının etkileri görülmektedir. Wade'ye göre hegemonya bir nevi yumuşak güçtür. Dünya Bankası ABD'nin temel hedefi olan liberal ekonomik düzeni diğer ülkeler için kullanışlı bir araç haline getirmektedir (Wade, 2002, ss. 223-225). Kısacası serbest piyasa ekonomisi ve liberalleşme ile ABD'ye yeni pazar ve nakit akış serisi kolaylaşacaktır.

ABD hegemonyasının yalnızcılık politikasından çıkışı çok önemlidir. Ancak şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: “ABD 1919 yılında geleneksel politikasına dönerken neden 1945 sonrası aynı şeyi yapmadı?”. Bu soruyu açıklamak için uluslararası sistemini incelemek bize yol gösterecektir. 1919 sonrası dönemde ABD sistemde sadece büyük güç konumunda olup bu nedenden dolayı yapabilecekleri sınırlı kalmaktaydı. Organski'nin bahsettiği siyasal yetkinlik konusunda zayıf bir durumda idi. Çünkü o dönem iç politik yapısını ve kamoyu uluslararası sorunlarda sorumluluk konusuna izin verecek durumda değildi. Ancak, 1945 yılına gelindiğinde, ABD'nin ekonomisi gelişmiş ve iç politikası kamoyunu etkileme gücüne sahip olabilmıştır. O dönemde sistemsel sorunlardan kendini çekememiştir. ABD'nin sorumluluk alması sonucunda dış politikasının nitelikleri de değişime uğramıştır. Artık globalizm, uluslararası komünizme karşı mücadele, SSCB'nin çevre ülkelere olan etkisini azaltma çabaları dış politikasını oluşturmuştur. Kısacası iki Dünya Savaşı sonrası yükselen iki güç vardır. Ancak, ABD kendi dışında yükselen SSCB'yi çevreleme çabasına girerek yeni sistemin lideri olmayı amaçlamıştır (Kegly & Wittkopf, 1987, ss. 38-43).

II. Dünya Savaşı'ndan kazançlı çıkan ABD, SSCB tehdidinin zayıf ülkeler üzerinde etkili olduğunun farkına vararak Truman doktrinini ilan etmiştir. Truman doktrinini 1947 yılından ilan edilmiştir. Bu doktrin ile ABD resmi olarak yalnızcılık politikasından ayrılarak fiilen globalizme giriş yapmıştır. Kongrede 400 milyon dolarlık yardım paketi onaylanmıştır. ABD, Avrupa'nın zayıfladığının farkındaydı ve ekonomik olarak yeniden güçlenmesi gerekmektedir. Böylelikle Avrupa ülkeleri güçlenecek ve o bölgedeki SSCB tehdidi ortadan kalkmış olacaktı. Bu neden ile ABD, Avrupa'nın kalkınması için Marshall planı hazırlamıştır. Avrupa'nın ekonomik kalkınması için ABD'nin parasal gücü kullanılacaktır. Kongrede 400 milyon dolarlık yardım paketi onaylanmıştır. Marshall planı ve Truman doktrinini SSCB tehdidine karşı yapılmıştır. Ancak, ABD' nin asıl amacı, kendi gücü için yeni pazar yeri yaratmaktır. Çünkü kendi

üretim gücü çok arttığından yeni pazara her zaman ihtiyacı bulunmaktaydı. Ancak, bu pazar alanı farklı bir yükselen güce geçerse sistem içindeki konumu zayıflayabilirdi (Dinç, 2021, ss. 135-137).

1960'lı yıllarda ABD'nin dış politikası genel olarak caydırıcılık üzerine kurulu olup SSCB'yi çevreleme amacına sahip olsa da ABD'nin gerçek stratejisi güçte üstün olmaktı. Bunun örneği ise NSC68'dir. Bu belgeyle önleyicilik ve tek taraflılık kendini göstermiştir. ABD dış politikasında önleyicilik hep yer almıştır. Ancak, Bush doktrininiyle savunma odağı yerini saldırı felsefesine bırakmıştır (Doğan, 2017, ss. 75-77). ABD dış politikası, Soğuk Savaş sonrası dönemde de aynı şekilde devam etmiştir. Demokrasilerin korunması ve tarafsızların korunması görüşünde idi. Böylelikle hem kendi meşrutiyetlerini korumuş oluyor hemde dünyanın onlardan beklediği koruma sorumluluğunu dış politikada söylemlere dökmüş oluyorlardı. Soğuk Savaş sonrası dönemde de ABD'nin dünya liderliği devam etmiştir. Onlara göre zayıf ülkeler için her zaman bir tehdit vardır. Bu yüzden ABD'nin korumacılığı gereklidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ilan edilen yenedünya düzeninin ABD çıkarları üzerinden değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Zira ABD, Avrupa'nın güçlenmesi, Doğu Avrupa'nın demokratikleşme çabası, Pasifik Okyanusu'nun güvenliğinin sağlanması ve yeni yükselen güçlerin olası tehdidi ortaya çıkan meseleri engelleyerek kendi hegemonyasını koruma ve bunu sürdürme stratejisini gütmüştür (Nye, 2017, ss. 29-32).

ABD'nin yükselmesine etki eden diğer bir önemli güç unsuru, yumuşak gücü iyi kullanmasıdır. Hegemonyanın askeri ve ekonomik unsurlarının yanı sıra yumuşak güç unsurlarından biri olan kültürel liderliğinin güçlü olması gereklidir. Özellikle Hollywood ABD'nin kendisini anlatmada önemli bir aracı olmuştur. ABD yumuşak gücün etkileyebilme kapasitesini kullanarak; ülkelerin demokratik yönetime geçişini, insan haklarına uyumlu olmasını ve serbest piyasaya uyumlaşmasını sağlayabilir. Nye, bir devleti demokratikleşmeye zorlayarak istediğini elde edilemeyeceğini savunur. Ancak bir ülkenin demokratikleşmesini istiyorsanız, demokrasinin cezbedecek yönlerini onlara göstererek bu sağlanabilir. Kısacası rol model olarak etkileyebilmek mümkündür (Nye, 2017, s. 36). Devletin bünyesinde olan şirketlerin, üniversitelerin, vakıfların, dini kurumların ve sivil toplumların kendilerine göre bir yumuşak güce sahip olabileceğinden bahsetmektedir. Gerektiğinde bu kurumlar, hükümet politikalarıyla çatışma ihtimali yaşayabilmektedir. Örneğin, Çinli öğrenciler, eğitim değişim programlarıyla Amerika'da eğitim almışlardır. Zamanla oradaki sistemden etkilenecek ülkelere döndüklerinde kurumlarındaki boşluklardan faydalananak, o

sistemi Çin sistemine uygulamaya çalışmışlardır (Nye, 2017, s. 40). Bu da yumuşak gücün eğitim alanındaki etkisindendir. Organski, yükselen güç başat gücün statükosunu tehdit edecek konuma gelirse orada değişim olacağı görüşündedir. Britanya'dan ABD'ye geçen güç geçişi aşamasına baktığımızda ABD'nin yükselen gücü giderek artmış, ancak Britanya'nın gücü giderek azalmış ve artık Britanya'nın uluslararası sistemdeki gücünün sorgulanmasına başlanılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ABD'nin politikaları sorgulanmaya başlanmış olup bununla birlikte Çin güçlenmesini devam ettirmektedir. Ancak daha sonraki bölümde daha ayrıntılı değinilecek olan Çin içinde yaşanan sorunların diğer devletler ve uluslararası örgütler tarafından eleştirildiğini de unutmamak gerekmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Avrupa'ya olan ilgisi Ortadoğu'ya kaymıştır. ABD'nin buradaki politikasının oluşmasında geçmişten gelen çevreleme siyasetinin yanısıra İsrailin korunması ve petrol kaynakları rol oynamaktadır. Bush yönetimi yapılan bu saldırının II. Dünya Savaşı gibi büyük bir tehdidi beslediğini belirtmektedir. ABD'nin uluslararası prestijini de zayıflatmıştır. Özellikle 2008 ekonomik krizi, farklı ülkelere olan müdahalesi, Irak işgali, Ticaret Savaşları, Huawei krizi gibi sorunlar ABD'nin uluslararası arenada prestijini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Bu sorunlara Çin- ABD ilişkileri bölümünde detaylı değinilmiştir.

4.3. Çin'in Yükselişi ve Olgun Güç Dönemi

1970'den günümüze kadar olan süreç, Çin'in yükseliş ve büyük güç olma dönemini kapsamaktadır. Çin'in bu süreç aralığında uluslararası sistem içinde yaşadığı değişim, dönüşüm ve beraberinde gelen yükselişle ilgili detaylı analize girmeden önce ülkenin sahip olduğu potansiyeli anlamak önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkenin sahip olduğu verilere bakmak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. ÇHC, Doğu Asya'da Pasifik Okyanusu'nun batı kıyısında yer alan bir devlettir. Ülkenin güneydoğusunda Güney Çin Denizi, doğusunda Sarı Deniz ve Doğu Çin Denizi çevrilidir. Kuzey Kore, Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal, Bhutan, Myanmar, Laos ve Vietnam olmak üzere 14 ülke ile komşudur. Başkenti Pekin (Beijing), para birimi ise Yuan (Renminbi)'dir. Dünya'da en geniş yüz ölçümüne (9.575.900 km²) sahip üçüncü ülkedir. Nüfusu yaklaşık 1,412 milyar olup dünya nüfusunun %20'si tekabül etmesinden dolayı birinci sıradadır. Çin resmi kaynaklara göre 56 ayrı etnisiteye ev sahipliği yapmaktadır. 1949 yılında Çin'de Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Çin, 23 eyalet, beş özerk bölge, dört belediye ve iki

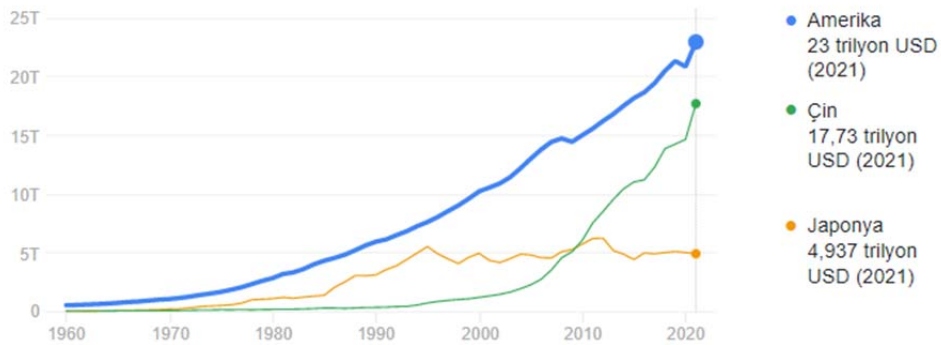
idari bölgeden (Hong Kong ve Makao (Macau)) oluşan toplam 34 idari birime ayrılmış bir yapıya sahiptir (Dinç, 2021, ss. 132-135). Çin'in sahip olduğu nüfus her yıl milyonlarca insanın iş gücüne katılmasına temel hazırlamaktadır. Bu durum beraberinde Çin'in hızlı büyümesini getirmektedir. Ancak, sadece nüfus üzerinde bir kıyaslama yapılmış olsaydı kuşkusuz en güçlü devlet Çin olabilirdi. Organski'ye göre, güç için tek değişken nüfus değildir. Fakat bu özellik modern dönemin en önemli güç unsurlarından biridir. Çin nüfusunu insan sermayesi olarak kabul etse de nüfus sadece pozitif etki yapmayıp sorunlara da yol açabilir.

Nüfusun beraberinde getirdiği ilk sorun yaşlı nüfusun giderek artması ve yaşlı nüfusunun devlete olan yükleridir. Teknolojik yatırımlarla ilişkili olarak artan yaşlı nüfusu nitelikli işgücünü düşürecek ve beraberinde işsizlik sorunlarında artışa neden olacaktır. Bu durum Çin'in uyguladığı sosyal güvenlik politikalarından kaynaklansa da nüfus kaynaklı sorunları en aza indirmek adına çeşitli uygulamaları gündemlerine getirmişlerdir. Bu nedenle 1950'lerde Çin nüfus kontrolünü sağlamak adına aile planlamasını hayata geçirmiştir. Fakat hükümetin Büyük Sıçrama ve Kültür Devrimi ile daha çok meşgul olmalarından dolayı istedikleri sonucu elde edememiştir. 1970'lere gelindiğinde tek çocuk politikasına geçilmiştir. Bu politika evliliklerin erken yaştan ileri yaşlara uzatılma isteği, çocuk için daha çok beklemek, tek çocuk düşüncesi şeklinde üç düşünceye bağlıdır. 1979'lu yıllara gelindiğinde ise daha katı bir şekilde yeniden ele alınmıştır. Nüfus artış hızıyla birlikte ekonomik büyüme sağlamak ve kişi başı düşen gelirin yükselmesi için ekonomik büyümenin daha fazla olması gerektiği düşüncesiyle bu planlamaya gidilmiştir (Akdağ, 2019, ss. 15-18). 1983'lü yıllara gelindiğinde, bu planlamayı başarıya ulaştırmak adına birçok farklı uygulamaya gidilmiştir. Evlilik sözleşmesi, doğum kontrol bilgisinin verilmesi, ödül ceza yönteminin uygulanması, medyayı kullanarak propaganda gibi daha çok ikna etme araçları kullanılmıştır. Çin'deki tek çocuk politikasının uygulanması sonrasında Kızıl Çin isimlendirmesi ile Batı'nın ve uluslararası toplumun dikkatini negatif anlamda üzerine çekmiştir. Çin'in nüfusla ilgili diğer büyük sorunu ise içeride yaşadığı göç meselesidir. Çin'in kalkınmasına yardımcı olsa da birçok çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Hareketli nüfusu yaklaşık 100 milyondur. Çin'in dünyaya işçi ihracatı yapması ülkeye girdi sağlamaktadır (Skeldon, 2007, ss. 40-42). Çin'in kalabalık nüfusa sahip olmasından dolayı bu oran önemsizmiş gibi görünse de Deng yönetimiyle başlayan Açık Kapı Politikası ile Çinli yöneticiler dışarıdaki Çinlilerin sayısı ve durumu ile de yakından ilgilenmeye başlamıştır (Solinger, 1999, ss. 11-15). Amerika'da vatandaşlık

alan Çinliler, Çin'in daha çok ilgi görmesini olanak sağlamıştır. Amerikalı Çinliler, ABD-Çin ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası dönemde daha etkili olmaya başlamıştır (Solinger, 1999, ss. 3-7).

Günümüz dünyasında ÇHC'yi doğru bir şekilde anlamak ve uluslararası sistem içindeki konumunu yorumlayabilmek adına 20. yüzyıl önemli bir dönemdir. 20. yüzyıla girildiğinde Avrupa altın çağında bulunmaktadır ve Avrupa'nın Asya ve Afrika üzerindeki gücü tartışılmayacak seviyededir. Hiçbir ülke Avrupa'nın sahip olduğu silah ve ticaret üstünlüğünde değildir. Ancak, 60 yıl sonra Avrupa'nın bu üstünlük yerini kalıntılara bırakmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin ekonomik açıdan gelişmeye başlaması, önceden var olan mevcut sistemin yavaş yavaş değişmeye başlayacağını ilk göstergesi olarak kabul görmüştür. Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkeler arasında en belirgin olarak göze çarpan bölge Doğu Asya'dır. Bu bölgede belirgin bir şekilde ilk yükselen güç Japonya'dır. Devamında ise Japonya'nın eski sömürgeleri olan Kore ve Tayvan gelmektedir (Eckstein, 1977). 1950'lerin sonunda Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur ekonomik yükselişe geçmiştir. Çin'in yükselişi ise 1970'li yıllara denk gelmektedir (Solinger, 1999, ss. 17-25). Çin'in ekonomik anlamda yükselişini ifade etmek adına Şekil 4.1'de ABD, Çin ve Japonya'nın 1960-2021 yılları arasında GSYİH değişim grafiği verilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi 1960'de ABD'nin GSYİH'sı Çin'in neredeyse on katı iken 2021'e gelindiğinde ise ABD'nin GSYİH'sı Çin'in bir buçuk katıdır.

23 trilyon USD (2021)

Şekil 4.1. GSYİH Grafiği (DB, 2022).

Uluslararası sistemde Doğu Asya başta olmak üzere gelişmekte olan birçok ülkenin yükselişi, ekonomik güç dengesinde büyük bir değişikliğin yaşanacağına işaret

etmektedir. Uluslararası sistemde gelişmekte olan ülkelerin sayısı çok olsa da açık ara farkla ekonomik anlamda en önemli ülke Çin'dir. Çin, uluslararası sistemde yeni dünyanın taşıyıcısı ve yönlendiricisidir. Çünkü Çin yükselmekte olan Doğu Asya ülkeleri gibi birçok yönden ABD'ye bağımlı değildir (Segal, 1988). Bu dönemde askerî açıdan ABD kadar olamasa da sistemde askerî yönden de önemli konumdadır. Çin'in hegemonik yükselişinin diğer Doğu Asya ekonomilerinin yükselişinden çok daha fazla etkisi olmuştur. Çin, Asya ve diğer devletlerle ticari ve ekonomik gelişmenin ana itici gücü haline gelmiştir. Çin'deki bu yükseliş, kapitalist dünya merkezinin yönünün Doğu Asya'ya kaydığı yönünde birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Çin 19. yüzyılın başlarından itibaren ekonomik gelişim göstermediği gibi gücünü gittikçe kaybetmiştir. 20. yüzyılda Cumhuriyet Devrimi ve sonrasındaki ülkede yaşanan sorunlardan dolayı istenilen gelişmeler sağlanamamıştır. Ancak 1949 yılında yaşanan Çin Devrimi sonrasında iktidara gelen Mao, eski dönemin yönetiminin tam tersi olarak Çin toplumunun her kesimine etki eden, toplumu kendi istekleri doğrultusunda harekete geçirebilme potansiyeline sahip bir lider olmuştur. Bu etkileyebilme kapasitesinden dolayı ulusal düzeni kendi istekleri doğrultusunda yeniden kurarak büyük bir sosyo-ekonomik değişim gerçekleştirebilmiştir. Bu devrim, Çin geleneğini de büyük oranda etkileyerek değişmesine neden olmuştur. Bu bakımdan devrimi gerçekleştiren Mao'nun düşüncelerine yer vermek çok önemlidir. Mao, teorik bilgilerden daha çok gerçekliği test edilebilen bilgilere önem vermiştir. Devrimin öncüleri olarak işçiler yerine köylüleri kabul etmesi bakımından Mao Marksist-Leninst düşünceden farklı bir düşünceye sahiptir (Doğan, 2017, ss. 122-123). 1928 sonrası dönemi gözlemleyen Mao, Çin'in bir proletarya sınıfının olmadığını bildirmiştir. Onun yerine değerlerini tüketmiş köylü sınıfı vardır. 1950'li yıllarda toprak reformları yapılarak köylülere toprak dağıtılmış bunun sonucunda da tarım üretimi artmaya başlamıştır. Çin uyguladığı bu beş yıllık kalkınma programlarıyla göreceli olarak ekonomik gelişim sağlamaya başlamıştır. Beş yıllık kalkınma planları ve sonrasında kültür devrimi sonucunda ekonomide pozitif gelişme sinyalleri alınmaya başlanmıştır. Bu yıllardaki Çin'in politikası hedeflenen istikrarı sağlayıp ve sürdürebilmek olup uluslararası sistemdeki gelişmelere ayak uydurabilmek çerçevesinde hareket etmiştir. İlk etapta sanayi gelişimi öncelikli olarak görünse de 1960'lı yılların başında tarım öncelikli konular arasında yer almıştır.

Devrim sonrası dönemde Büyük Sıçrama (*the Great Leap Forward*) olarak adlandırılan hamle 1958 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu hamle, ciddi bir sanayi

girişimidir. Çin bu girişimi ile sanayisini geliştirmeyi ve uluslararası sistemde büyük güçleri yakalamayı hedeflemiştir. Demir çelik üretimi, kimyasal üretim, demir yolu üretimi, pamuk üretimi ve tarımsal üretimi arttırma gibi birçok konuda radikal kararlar almıştır. Özetle, ekonomik büyüme ve aile planlaması gibi ekonomik bütünlüğü sağlama adına yapılan bu reformlara başvurulmuştur (Eckstein, 1977, ss. 320-327). Kültür devrimi ile Çin toplumunu geçmişe bağlayan meslekler, kurumlar ve kültürden kurtarmayı hedeflenmiştir. Mao'nun başa geldiği süreçte SSCB'den beklediği desteğin sağlanamamasından dolayı yeni dış politikaların oluşturulmasına gerek duyulmuştur. Ancak, Büyük Sıçrama politikasında istediği hedefi yakalamayan Mao, daha radikal adımların atılması gereksinimi duymuştur. Bu da beraberinde kültürel devrimi getirmiştir. Kalkınmada kültürün negatif bir etkisinin var olduğunu savunmuştur. Kültür devrimi kalkınma sürecinde dönüm noktası olmuştur (Gao, 2008, ss. 25-29).

Çin'de yönetimin başına Deng'in gelmesiyle devrim şeklindeki reformlarla yeni bir dönüşüm ve gelişim dönemine girilmiştir. Bu dönem Çin'in yükselişi ve uluslararası sistemde büyük güç olma dönemi olarak anılmaktadır. Deng yönetimi Mao'nun sınıf ayırımına dayalı politikasını terk etmiştir. Ülkeyi kalkındırma öncelikli politikalara yönelmiştir. İlk olarak "Açık Kapı" politikasına yönelmiştir. Bu politika, önceliği ekonomik kalkınmaya vermiş, komünistler aracılığı ile kolektif olarak kullanılan toprak veya tarım sektörünü ailelere bırakmıştır. Ayrıca kıyı kesimlerde serbest ticaret bölgeleri de oluşturulmuştur. Yabancı teknolojilere kapı açması, serbest ticaret alanlarının oluşturulması ve Mao'nun uyguladığı politikaları terk ederek Çin'in üretici gücünü yükseltilmesi ve gelir dağılımının arttırılması gibi konulara odaklanmıştır. Deng ile daha önceki yönetimin yıkıcı politikalarında yumuşamaya gidilmiştir. Toplum ve ekonomi üzerindeki baskılar azaltılmıştır. Kendini sosyalist bir ülke olarak tanımlayan Çin uyguladığı kalkınma programını "sosyalist pazar ekonomisi" olarak adlandırmıştır (Chun, 2013, ss. 313-319). Liberalleşme pazar üzerinde etkili olsa da ekonomi üzerinde istenildiği ölçüde etkili olmamıştır. Çünkü ekonomi üzerinde hala Deng ve ekibinin kontrolü devam etmektedir. Deng'in başlattığı ekonomik reformlar sayesinde 2000'li yıllardan sonra yüksek büyüme oranları elde edilmiştir. Çin, 1980'de IMF ve DB üyesi olmuştur. Devam eden süreçte DTÖ'ye üyelik ve Hong Kong'un yeniden Çin'e bağlanması gibi olumlu süreçler yaşanmıştır. Çin'in DTÖ üyeliği hem yerel hem de küresel ölçekte önemli bir güç haline gelmesine olanak sağlamıştır.

ÇHC, Hong Kong ve Tayvan Yun-Wing Sung tarafından Büyük Çin (Greater China) olarak tanımlanmıştır (Sung, 2005, ss. 5-8). Sung'a göre ekonomik ve ticari

anlamda bu üçlü ve Macau (1998 yılında Çin'e geri dâhil olmuştur) Çin Çemberini oluşturmaktadır. 2000'li yıllarda Çin Çemberi dünyanın en büyük ihracatçısı olarak anılmıştır. Hong Kong ve Macau, Tayvan ile aynı düzeyde bir politik uzlaşma içerisinde bulunmamasına rağmen Tayvan'ı ÇHC'nin dışarıya açılan kapısı olduğu düşüncesi ile Hong Kong üzerinden ticari ilişkilerini devam ettirmiştir (Sung, 2005, ss. 13-17).

Deng'in yönetiminde olduğu dönemde oluşturulan Çin çemberiyle, ekonomik entegrasyon süreci hızlanmıştır. Yönetimin oluşturduğu serbest ticaret bölgeleri ve teşvik edilen yabancı sermaye yatırımları sayesinde Hong Kong üzerinden Tayvanlı yatırımcılarında dâhil olduğu bu süreç sayesinde Çin'e yapılan yatırımlar giderek artmıştır. Çin'in DTÖ'ye üyeliği sonrasında diğer Asya'da yaşayan devletlerle yapmış olduğu serbestlik anlaşmaları ile dünya ticaretinden aldığı payda büyük oranda artış göstermiştir. Bu dönemde % 9'luk bir büyüme elde edilmiştir. Çin'in reformlarının temelini oluşturan ticaret ve finansın liberalleşmesi, DTÖ üyeliği ile desteklenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer reform ise, devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesi hareketidir. 1996 -2003 yılları arasındaki verilere bakıldığında %60 oranında kamu teşebbüsü tamamen ya da kısmen özelleştirilmiştir. Endüstriyel reformlarla demir-çelik sektörü başta olmak üzere bazı stratejik alanlar devlet kontrolünde kalmıştır. Devlet kontrolünde bulunan sektörlerin ve benzeri kurumların verimsiz krediler kullanılması ve bu alandaki yasal boşluklar Çin ekonomisi için tehdit oluşturmaktadır (Cook, 2000, ss. 35-36).

Çin küresel ve bölgesel ticarete uluslararası sistemdeki rakiplerine karşı rekabet yeteneklerini Açık Kapı politikası ile giderek arttırabilmeyi başarmıştır. Eğitimli insan gücü, teknolojik ve alt yapı yatırımları ile ikinci ana unsur olan teknolojiyi de bu rekabette iyi bir şekilde kullanmalarına olanak sağlamıştır. Bu avantajlar sayesinde DTÖ'den aldığı payı giderek arttırmıştır. DTÖ üyeliği sayesinde, kendisine yönelik ticaret kısıtlamalarından kurtulma şansı yakalarken öbür taraftan da kendi iç pazarını dünyaya açmıştır. Ancak, Çin'in kişi başına düşen gelir miktarının istenilen düzeyde olmamasından dolayı ülkede istenilen oranda bir ihracat girişimi olamamıştır. Buna rağmen sahip olduğu ucuz üretim açısından dolayı ticaret dengelerinde her zaman avantaj sağlamıştır. Özellikle 2001 sonrası dönemde ikili anlaşmalara varılmadan da bu avantajlardan yararlanılmıştır (Sally, 2006, ss. 180-182). 2002 yılına gelindiğinde ise doğrudan yabancı yatırımlarda almaya başlamıştır. Açık kapı politikası sayesinde ihracat büyüklüğünün en önemli ayağını yabancı yatırımcılar oluşturmaktadır. Yabancı firmalar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları Çin'in kalkınmasının en önemli

kaynaklarıdır (Wei, 2008, ss. 621-623). Kısaca Çin'in ekonomik büyümesinde etkili olan araçlar nüfusu üretkenliğe çevirme kapasitesi, açık kapı politikası, altyapısı ve teknolojik yatırımları, üretimi artırıp gelişmeyi de beraberinde getirmesidir. Özellikle yabancı sermaye yatırımı ve insani sermayenin birlikte etkin kullanımı ekonominin büyümesinde en etkili araçlar olmuştur. Çin, bugün uluslararası sistemde en büyük ekonomiye sahiptir ve bunu 1970'lerin sonunda başlattığı özellikle Deng yönetiminin yaptığı reformlara borçludur (Lo, 2007, ss. 13-17). 2008 krizi ile ABD'nin uluslararası sistemdeki düşüşü beraberinde Çin'in yükselişini getirmiştir. Ekonomi, sanayi ve ticarete uzun süre boyunca tek olan ABD hegemonyası, başta Çin olmak üzere Hindistan, Brezilya ve Japonya gibi ülkelere kaymıştır. Çin'in bu süreçte birçok unsurda sergilemiş olduğu güç artışında, yapmış olduğu yabancı yatırımların etkisi çok önemlidir. Uluslararası sistem içinde Çin'in sahip olduğu statü konusunda bir belirsizlik söz konusu olsa da ülkenin hızla gelişme göstererek güçlenmekte ve küresel bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemesi göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Çin'in yükselişine etki eden diğer bir etken ise güvenlik ve dış politika yapım sürecidir. Çin'in yükselişinin anlaşılması konusunda genel bilgi vermek önem arz etmektedir. Çin'in dış politika yapım sürecine bakıldığında beş önemli unsur ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Çin Komünist Partisi (ÇKP) dış politikada karar alma sürecinde dominant bir role sahiptir. Mao döneminde bu sınırlı olsa da daha sonraki gelen yönetimler etkinliğini ele almıştır. ÇKP'nin içinde en etkili organ politbüronun daimî komitesidir. Dış politika yapım sürecinde çok etkilidir. İkincisi, Ulusal Halk Kongresidir (UHK). Çin'in dış politikasını yapan UHK'dir. 1990'larda yürütmeye olan ilişkisinden dolayı etkinliğini daha da arttırmıştır. Üçüncüsü, seçim sistemidir. Çinli üst düzey yöneticilerinin seçim konusunda bir endişeleri yoktur. Çünkü çoğu yöneticiler Mao döneminden beri tabiri caizse çekirdek kadrodan yetiştiğinden gücü ele geçirerek dış politika yapım sürecinde çok etkili olmuştur. Dördüncüsü, Çin'in politik yapısı ve sahip olduğu tarihsel birikimdir. Çin'in barış içinde bir arada yaşama düşüncesi ve uluslararası sistemde barışçıl yükselişini kapsamaktadır. Ayrıca ikili ilişkilerde iletişime gireceği ülkelerin iç meselelerine karışmama prensibi ile günümüz Afrika coğrafyasındaki etkinliğindeki başarısını bilmemiz yararlı olacaktır. Beşincisi ise, devlet toplum ilişkisini kapsamaktadır. 1970 sonrası açık kapı politikasıyla devlet toplum ilişkisinde de bir dönüşüm yaşanmıştır. Hükümet olası bir halk hakaretiyle karşılaşmamak adına ulusal ve uluslararası alanları dikkate almıştır (Hao & Hou, 2009, ss. 138-139). Çin güvenlik politikasının temeli savunmadır. Örneğin, Çin Seddi'nin

inşaası bu düşüncenin somut bir örneğidir. Mao döneminde tüm vatandaşlar asker olarak alınırken Deng yönetiminde teknolojiye yatırım öncelikli olmuş ve etkili asker anlayışına evrilmiştir. Kısaca bu durum, savunma sistemini stratejik olarak hücumla dayalı karakterli yapma anlayışına sahip oldukları için gerçekleşmiştir (Scobell, 2003, ss. 1-13). Mao'ya göre parti şiddet tekeli kontrol etmelidir. 1980'lara kadar bu etkinlik devam etmiştir.

Çin, Tayvan krizinden dolayı ABD'nin kendilerine nükleer saldırıda bulunacağını düşünmüştür. Bundan dolayı, 1959 yılında nükleer ve diğer askeri konularda planlama, uygulama ve stratejiler oluşturma konularına ayrı bir önem göstermiştir. 1980'lere gelindiğinde, askeri reformlar bağlamında Merkezi Askeri Komite oluşturulmuştur. Dış politikada etkin olan Politbüro'nun sorumluluğuna nükleer silah ve ona ilişkin konular verilmiştir (Segal, 1988, ss. 222-223). Mao döneminde ABD ile ilişkilerinde Tayvan sorunu, ambargo, Kore Savaşı, yalnızlık, Vietnam politikası gibi sorunlardan dolayı ilişkilerin kopma noktasına gelmiştir. Bu sorunlar Çin'in SSCB'ye yakın davranmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle, ABD kamuoyunun Çin karşıtı tutumu, çevreleme politikası, NSC-68, McCartyism, Tayvan (Guomingtang) yanlısı gibi sorunlar Mao'nun ABD aleyhine politika geliştirmesinde neden olmuştur. İki kutuplu sistemde bağlantısızlar hareketinin ortaya çıkışı, Mao'ya SSCB etkisinden kurtulabilmesi için bir çıkış olanağı sağlamıştır. Çin'in dış politikasının ana özünü oluşturan barış içinde bir arada yaşama ilkesi beş ilkedен oluşmaktadır. Bunu açıklamak Çin'in yükselişine etki eden ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan bu ilkelere bakmak önemlidir. Bunlardan ilki, ülke bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygıdır. İkincisi, karşılıklı saldırmazlıktır. Üçüncüsü, karşılıklı bir şekilde içişlerine karışmamadır. Dördüncüsü, eşitliktir. Beşincisi ise, karşılıklı çıkardır (Pringsheim, 1960, ss. 43-46). Uyguladıkları bu dış politika sonucunda 1956 yılında, Mısır ile diplomatik ilişkiler başlamış, daha sonra birçok Afrikalı ülke ile yakın ilişkiler kurulmuş ve Çin'in savunduğu ilkeleri tanıyan ülke sayısı da artmaya başlamıştır. Örneğin, 1960'larda 14 ülke Çin'i tanıırken 1970'lerde bu sayı 22'ye ulaşmıştır (Arslan, 2018, ss. 133-137). Çin'in sahip olduğu ilkeler Afrikalı ülkelere cazip gelmeye başlamıştır. Ayrıca Çin bağımsızlığını yeni kazanan devletlere faizsiz krediler sağlamıştır.

1980'li yıllarda SSCB tehdidine karşı ABD'nin Çin'e silah satması NATO tarafından tehdit olarak algılanmamıştır. Bir başka uzaklaşma sebebini oluşturarak göreceli de olsa batıyla ilişkiler düzelmiştir. Bu uzaklaşma uzun sürmemiştir. Çünkü 1990'larda Tiananmen sorunuyla karşı karşıya kalan Çin, batı ve ulusüstü toplumlar

tarafından kınanmış ve yalnızlığı itilmiştir. Uluslararası sistemde oluşan kötü imaj ve yalnızlığının etkisi ile bir çıkış yolu olarak Afrika'yı görmüştür. Bu bağlamda SSCB sonrası oluşan boşluğu doldurmak, Tiananmen olayları sonrası sarsılan uluslararası imajını düzeltmek, Tayvan sorununda daha çok sayıda ülkeyi kendi yanına çekmek (tek Çin politikası), ekonomik olarak potansiyel bir pazar oluşturmak, gelişmekte olan ülkelere rol model olarak yumuşak güç unsurlarını ileriki zamanlarda kazanabilmek adına Afrika ile olan ilişkilerini yeniden ele alarak önemli konuma getirmiştir (Mohan & Power, 2008, ss. 26-27).

Çin'in uluslararası sistemde daha etkin olması 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu dönemde BM çalışmalarında daha aktif pozisyonda yer almış, ASEAN gibi bölgesel oluşumlara daha etkin katılmaya, sorunlu ve çatışmalı yerlere barış gücü göndermek gibi konularda daha aktif rol almaya da başlamıştır. Özetle, ABD Mao döneminde Çin'i tanımamış onun yerine Tayvan'ı tanımıştır. Bu dönemde Çin'in diğer ülkelerle ilişkileri zayıftır. Ancak ABD'nin Çin'i tanınmasıyla birlikte ikili ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. ABD'nin müttefiki olan AB/AET ile ilişkilerinin de gelişmesine olanak tanımıştır. AB/AET ile ilişkilerin gelişmesinden sonra Çin'in 2001 DTÖ üyeliği ile dünya ile entegrasyonu sağlanmıştır. Çin'in dış politika anlayışı 1980'lerden başlayıp açık kapı politikası ve barış içinde bir arada yaşama ilkesi sayesinde Çin, dünyaya entegre olmuştur. Bunun beraberinde gelen kalkınma süreci Çin'i çok taraflılığa daha çok meyil etmesini sağlamıştır.

Çin barış içinde bir arada yaşamaya bağlı olarak oluşturduğu beş temel ilkesinden ülke bütünlüğü ve egemenliğe saygı ilkesini savunmasına rağmen Soğuk Savaş bitiminden sonra uluslararası sistemde aktif hareket etme zorunluğu meydana gelmiştir. Savunduğu ilkeye karşı 2015 sonlarına doğru BM ile en çok asker katkısı yapan ülkelerden birisi haline gelmiştir. Çin'in buradaki amacı, kendisinin denizaşırı çıkarlarını korumak, sistemde operasyonel yetkinlik kazanmak ve söz hakkına sahip olmak Tiananmen olayı ve Doğu Türkistan'daki olaylarla kaybettiği itibarını kazanmak olarak sıralayabiliriz. Çin bu bakımdan bir büyük güç olarak artık dünya meseleleriyle yakından ilgilendiğini deklare etmektedir. Yükseliş eğiliminde gelişmiş bir ekonomik güce sahip olsa da askeri ve siyasi bakımdan istediği güce sahip olmadığının farkındadır. Çin her zaman sahip olduğu statükonun korunması ve sürdürülmesine yönelik barışçıl bir politika anlayışında olmuştur.

Çin'in yükselişinde kısmen de olsa etkili olan bir diğer unsur ise yumuşak güçtür. Çin yumuşak güç unsurlarını ABD kadar kullanamasa da önemli olduğunun

farkındadır. Çin yumuşak güç unsurları daha etkin bir şekilde kullanabilmek adına 2012 yılında Çin Kamu Diplomasi Derneği'ni kurmuştur. 2004 yılında ilk olarak Güney Kore'nin Seul şehrinde kurulan Konfüçyüs Enstitüleri 2014 yılı itibariyle 123 ülkeye yayılmış ve sayıları zamanla 465'e kadar çıkmıştır. Çin'in dil ve kültürünün teşvik edilmesi amacını taşıyan ve Çincenin yabancı dil olarak öğretilmesi için gayret sarf eden bu yapılanmalar kâr amacı gütmeyen kuruluşlar niteliği taşımaktadırlar. Çincenin en az İngilizce kadar uluslararası diplomasisinde etkin bir hale gelmesi devletin ana gayelerindendir. Çin'in kültürel diplomasi içinde Çin yemekleri de yer almaktadır. Bu durumu yemek diplomasisi olarak da ifade etmek mümkündür. Uluslararası arenada Çin'in içteki yaşadığı sorunlar ve bunları engelleme amacıyla yaptığı uygulamalar sonucu oluşan kötü algıyı olumlu yöne çevirmek adına 2008 Pekin Olimpiyatları etkinliğini düzenlemiştir. Pekin Olimpiyatlarına yaklaşık 50 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır (Giffert, 2009, ss. 25-39). Çin böylelikle hem ekonomik gücünün sergilemiş hem de imajını düzeltebilme konusunda bir şans elde etmiştir. Deng'in yumuşak güç unsurlarını kullanmaya çalıştığı dönemde içte uyguladığı sert nüfus politikaları yüzünden insan hakları çalışan her türlü kurum ve kuruluşlar tarafından eleştirilmiştir. Bu yüzden Çin'in yumuşak güç unsurlarını etkin bir şekilde kullanabilmesi adına hem zamana hemde iç yönetim şeklinde reforma ihtiyacı vardır. Çünkü başka ülkelerini etkileyebilmenin yolu onlara örnek olmaktır. Uygulamada ve söylemdeki farklılıklar hem kötü izlenim yaratmakta hem de işlerliğini kaybetmesine neden olmaktadır (Nye, 2005, ss. 23-25). 2013'te ÇHC'nin devlet başkanı olan Xi Jinping'in, Uluslararası sistemde Çin'in konumunu ve yükselişi sağlamak ve bunu koruyabilmesi adına iç yönetimde var olan sorunlarını çözmesi gerekmektedir. İlk olarak halkın gözünde olan kötü devlet konumunu düzeltmesi gereklidir. Çünkü çok fazla yolsuzluk vakaları yaşanmıştır ve bunların çözüme ulaştırılmalıdır. İkinci olarak, yönetimin etkinliğini engelleyecek parti içindeki kavgaların oluşumunu durdurmak ve parti içinde güçlü sistemli disiplin sağlanmalıdır. Üçüncüsü, 1972'lerden sonra Çin gelişmeye ve yükselmeye başlasa da sosyal adaleti sağlayamamıştır. 2000'li yıllardan günümüze kadar olan süreçte Çin halkının alım gücünün ciddi oranda zayıfladığı görülmektedir. Dördüncüsü, ilk üç sorunlarla bağlantılı olarak Çin'de yönetim sorunu vardır. Bu sorunlar ilk başta devlet içindeki çözilemeyen yolsuzluk sorunu ve devlet kaynaklarının yanlış kullanımıdır. Beşincisi, etnik azınlık ve kültürel haklar sorununun çözümünde Çin için elzemdir. Örneğin, Müslüman Uygurlar sorunuyla başlayan ve ülkenin dış politikasını etkileyen bir sorundur. Altıncısı, politik, sosyal ve kültürel boyutları ve

sonuçları olarak nüfus açığı bulunmaktadır. Yedincisi ise, bankacılık ve finansal sektör sorunu vardır. 2013'te yönetime gelen Xi Jinping ve ekibi sorunların farkındadır. Genel olarak iç yönetim ve dış politika strajelerine bakıldığında bu sorunları çözmeye yönelik hareket ettikleri görülmektedir.

Çin'nin kuramsal yöndeki bu gelişimlere değinilerek Organski'nin güç geçişi hiyerarşisinde başat gücün hemen altında bulunan büyük güç katagorisinde yer aldığı görülmektedir. Uluslararası sistemi temsil eden ve kuran başat güç olan ABD'ye karşı potansiyel tehdit meydan okuyucu konumunda ise Çin görülmektedir. Çin ise başat güce karşı büyük güç konumunu tek başına sürdürmektedir. Aşağıdaki bölümde karşılaştırmalı analiz yapılarak Organski'nin varsayımlarını, veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.4. Yükselen Güç Çin'in ABD Hegemonyasındaki Yeri

Dünyada belirli dönemlerde bazı devletlerin yükselişe geçtiği bazı devletlerin de düşüşe geçtiği görülmektedir. Yükselişe geçen devletin, sistemin baskın gücüne meydan okuyan devletle beraber var olan uluslararası sistem düzeninde birtakım kırılmalar ortaya çıkmasına sebep olduğuna dair görüşler ileri sürülmektedir. Bundan dolayı dünyada döngüsel olarak farklı zaman dilimlerinde ayrı devletler öncülüğünde hegemonik dönemler yaşanmaktadır. Bu hegemonik aşamada, sistemde var olan gücün dağılımına bağlı olarak yaşanacak olan değişimin neyi getireceği belirlenmektedir. Vestfalya ile başlayan modern devlet sistemi ve günümüze kadar devam eden dönemlerde farklı devletler öncülüğünde hegemonik dönemlerin yaşandığı görülmektedir. Kısacası uluslararası sistem her zaman bir hegemon devlet öncülüğünde yönetilmiştir. Bu durum beraberinde uluslararası sistemde bir değişim getirmektedir. Gilpin, bu durumu hegemonik savaşlar sistemin değişim mekanizmasını oluşturur şeklinde açıklamaktadır. Uluslararası sistemde en güçlü olan devletin (*Dominant Power*) kurduğu düzeni korumak için yaptığı askeri, ekonomik ve politik yaptırımlar devletin önce gelişiminin zayıflamasına daha sonra ise düşüş sürecine girmesine neden olmaktadır (Gilpin, 1988). Bu sistemde gücü zayıflayan başat gücün karşısında güçlenen ve var olan sistemi tehdit eden büyük güçlerde bulunmaktadır. Uzun döngü teorisini ileri süren Modelski ve Thompson'a göre, büyük güçlerin sahip olduğu deniz gücü ile beraber kapasitesinde meydana gelen artış hegemonik geçiş sürecinin hızlanmasına zemin hazırlamaktadır (Yılmaz, 2017, s. 279) Doran'ın güç döngüleri

teorisi (*power cycles*), devletlerin ekonomik ve askeri olarak ani güçlenmeleri durumunda uluslararası sistem hiyerarşisinde bulunduğu statüsünden daha üst basamaklara çıkmasına neden olarak var olan güç baskınlığının bozulmasına neden teşkil edecektir (Emeklier, 2015, s. 751). Kısacası, Modelski, Thompson, Gilpin ve Doran gibi birçok uzmana göre, hegemonik savaşların sebebi güç geçişinin yaşanmasıdır. Ayrıca güç geçişi yaşanan devlerler arasında bulunduğu konumdan memnun olmayan devletler, kapasitelerinin birbirine yaklaşması durumunda çatışma ya da savaşa daha yatkın hale gelebildiklerinden bahsetmektedirler.

Çin'in kuramsal boyuttaki yükselişine değinmeden önce Organski'nin yaklaşımına göre, uluslararası hiyerarşik güç piramidindeki konumuna bakmak gereklidir. Güç geçişi piramidinde 'Büyük Güçler' (*Great Powers*) olarak isimlendirilen basamakta Çin yer almaktadır. Uluslararası sistemi kuran ve düzenleyen dominant güç ise ilk basamakta yer almaktadır. Günümüzde bu hiyerarşik güç primadine baktığımızda başat konumunda olan ABD'ye meydan okuyabilecek ve diğer büyük güçler arasında en yakın basamağında yer alan ise Çin'dir. Bu bağlamda yapılan çalışma analizlerde temel olarak ele alınan güç unsurları nüfus ve GSYİH'dır. ABD, 1980 yılında kadar bu unsurlar ele alındığında Çin'e karşı kendi gücünü sorunsuz sürdürebilir konumda bulunuyordu (Dedekoca, 2017, ss. 142-144). 2000'li yıllara gelindiğinde, ABD'nin globalleşme yolunda 11 Eylül saldırıları, 2003 Irak işgali, 2008 krizi, Çin ve Hindistan'ın çift rakamlı büyüme oranı yakalaması, Rusya'nın yeniden güçlenmeye başlaması gibi ciddi sorunlar ile başetmek zorunda kalmıştır. Ancak ABD'nin bu sorunları çözüme ulaştırma noktasındaki başarısızlığı, uluslararası toplumda bir güç düşüşü olarak değerlendirilmiştir (Lusane, 2008, ss. 34-35). ABD'nin güç düşüşünün anlaşılması bakımından bu sorunları kısaca ele almak çalışmanın niteliği ve anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Bir devletin büyük güç olarak tanımlanabilmesi bakımından dikkate alınan en önemli güç unsuru ekonomidir. Yani ekonomik üstünlüğü bir devletin büyük güç olmasının en temel koşuludur. Bu koşul dikkate alındığında yaklaşık 20 trilyon \$ GSMH büyüklüğü ile ABD ekonomisi dünyanın en büyük ekonomisi olsa da son veriler dikkate alındığında durumun iç açıcı olmadığını söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır. 2000'li yıllarda ABD Borsası'nın düşüş eğilimi gösterdiği ve ülke ekonomisinin zayıfladığına dair veriler mevcuttur. Bu bilgiler ışığında küresel ekonomiye ABD ekonomisinin katkısının azaldığı söylenebilir (Değirmencioğlu, 2007, s. 74). Ayrıca, ABD'nin dış politikasında yaşanan gerilimlerden kaynaklı son zamanlarda petrol fiyatlarının sürekli artış göstermesi ABD ekonomisini sıkıntıya

düşürmüştür. ABD'nin gücünde gözlemlenen düşüş sadece ekonomi unsurundan kaynaklanmamaktadır. Teknoloji unsuru bakımından ele alındığında ABD Ar-Ge harcamaları ve patent sayıları ile dünya birinciliğini korumaya devam etmektedir. Ancak, özellikle Uzakdoğu'daki teknolojik ilerlemeler ABD'nin sahip olduğu teknolojik üstünlüğü negatif yönde etkileyebilecek seviyelere ulaşacak düzeydedir. Askeri harcamalar dikkate alındığında tüm dünyanın askeri harcamasında büyük paya sahip olduğu bilinmektedir. Bu açıdan ele alındığında ABD'nin rakibinin olamadığını söylemek doğru bir çıkarım olabilir. Ancak, sadece askeri güç bakımından çok önemli olsa da bu durumun ekonomi üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ayrıca sosyal yaşamında ABD hegemonyasının etkinliğini etkileyen faktörler arasındadır (Koç, 2006, s. 35). Günümüz ABD'sinde ülke içindeki gelir dağılımının istikrar göstermemesi, yaşam standartlarının düşüklüğü (özellikle siyahi Amerikalılar) ve eyaletler arasındaki gelişmişlik farklılığı sosyal unsurlar açısından karşılaşılan sorunlara örnek verilebilir. 2000'lerde ABD'de ortaya çıkan sorunlara istinaden dünya düzeninde de birtakım sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlardan dolayı sistemin geleceğine ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde GGT önemli bir konuma gelmiştir. Geçmişten günümüze kadar yapılan çalışmalardan esinlenerek yaşanan bu sürecin ABD hegemonyasının zayıflayarak bir güç geçiş süreci içerisine girdiğini ve bundan dolayı Batı temelli dış politikanın ekseninin Asya bölgesine doğru kayabileceği düşünülmektedir (Okur, 2016, ss. 143-145). Geçişin yaşanabileceği en uygun aday ABD'nin düşüşüne karşı yükselişe geçen Çin'dir. Çin'in güç geçişinin engellenmesine yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemler ABD ve Çin arasındaki ekonomik mesafenin açılması ve Uzakdoğu'da caydırıcı bir özellik taşıyan güvenlik oluşumunun inşaa edilmesi şeklindedir. Ancak, Çin yükselen gücünün farkında olmasına rağmen hâlihazırda dünya liderliğine kalkışacak kadar kendini hazır görmemektedir. Bu nedenle Çin'de yaşanan yükselişin sistemde bir büyük savaşa neden olmayacağı Çinli yetkililer ve uzmanlarca ifade edilmektedir

Günümüz koşulları ele alındığında, Çin 2008 krizinden zarar almadan ekonomik alanda büyümeye geçerken, ABD bu krizden önemli derecede etkilenmiştir (Tammen, 2008, ss. 321-323). Organski, Çin'in ABD'yi geçerek başat güç olabileceğini savunmaktadır. GGT'ye göre, güç geçişinin savaş ya da barışçıl şekilde olması statükoyu değiştirmek isteyen büyük güce bağlıdır. Organski, eğer Çin uluslararası sistemin düzenleyici ilkelerine yönelik tehdit oluşturmazsa bu güç değişiminin barışçıl yolla olabileceğini ifade etmiştir (Tammen & Kugler, 2006, ss. 38-39). Nüfusun kaynak

kullanımı ve teknoloji alanında yapmış olduğu gelişim sayesinde uluslararası sistem içinde Çin çok az bir sürede hızlı bir gelişim göstererek baskın güç konumuna gelmiştir. Sistem içinde elde ettiği bu hegemonik konumu çok uzun yıllar devam ettirebilecektir (Akgül, 2019, s. 829). ABD sistem değişikliğini engellemek adına Çin’le ittifak yoluna gidebilir. Ancak, Organski’ye göre, ABD uluslararası sistemde kurduğu düzeni değiştirmeden Çin’e kabul ettirme amacındadır (Tammen, 2008, s. 317). Ayrıca ABD’nin Çin’e karşı ticaret savaşını başlatması, Huawei’nin satışlarının engellemesi, Covid19 konusundaki sert söylemleri de güç geçişini engellemek adına ABD’nin yaptırımları çerçevesinde olduğunu göstermektedir. ABD’den Çin’e bir güç geçişinin olup olmayacağı dair bir değerlendirme yapabilmek adına sahip oldukları güç unsurlarının karşılaştırılması gereklidir. *Tablo 4.1*’de ABD ve Çin’in sahip oldukları güç unsurlarını karşılaştırılması verilmiştir. Büyük güç olmanın temel unsuru olan ekonomi açısından bir değerlendirme yapılırsa Çin’in GSYİH’nın ABD’nin gerisinde olduğu görülmektedir. Ancak, ekonomik kapasitesi ve büyüyen ve gelişen pazarı ile 2030-2040 yılları aralığında ABD’yi geçebilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle ABD’den Çin’e bir güç geçişi olup olmayacağı konusunda bir düşüncenin oluşması adına verilerle desteklenerek GGT’in varsayımlarına bakmak gereklidir.

Organski’ye göre, ülkenin sahip olduğu kapasitesini belirleyen en önemli unsurlardan bir diğeri nüfustur. Büyük nüfuslu ülkelerin görece olarak güç hiyerarşisinde başat güce karşı daha güçlü olacağını düşünmek doğru bir yaklaşım olabilir. Bu durum kalabalık nüfusa teknolojik ilerlemelerin etkisi düşünüldüğünde askeri yapıyı güçlendirebilmesi ile mümkün olabilir. Ayrıca nüfusu kadar, teknoloji geliştirme uzmanlarının sayısı fazla olan, askeri personeli ve askeri harcama miktarı bakımından başat güç ile kıyaslanabilir durumda olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yükselişi, güç geçişine olağan bir şekilde zemin hazırlayabilir. ABD hegemonyası tarafından kurgulanan uluslararası sistemde Çin’in konumu ve bundan duyduğu tatminsizlik güç geçişine olağan bir şekilde zemin hazırlayan diğer bir etkidir (Organski, 1958, ss. 16-21). Organski’nin savunduğu güç geçişi bu noktada ortaya çıkabilir.

Günümüzdeki uluslararası sistem hiyerarşisine bakıldığında asıl sorun Çin ve ABD arasında yaşanmaktadır. Bölgesel hiyerarşilere bakıldığında onlar arasında da rekabetin yaşandığı görülmektedir. Ancak bölgesel hiyerarşilerde oluşan rekabet bazen küresel bir savaşı da meydana getirebilmektedir (Kugler & Organski, 2008, ss. 125-126). Tarihten örnek vermek gerekirse I. Dünya Savaşı’nda Avusturya ve Sırbistan arasında çıkan sorunlardan dolayı konunun yaklaşık beş hafta geçmeden Dünya

Savaşı'na dönüştüğü hatırlanmalıdır. Tabi her güç geçişi savaş doğurmamaktadır. Buna da örnek olarak Britanya'dan ABD'ye geçen hegemonyayı verebiliriz. Nüfusun kaynak kullanımı ve teknolojiadaki etkisi nedeniyle kısa vadede Çin'in uluslararası sistemde baskın güç olacağını ve sahip olduğu kalabalık nüfusun etkisiyle, İngiltere ve ABD'den hegemon kalış sürelerinden daha fazla varlığını sürdürebileceği öngörülmektedir.

GGT'ye göre, ülkelerin sahip olduğu coğrafi büyüklük ve nüfusun büyüklüğü uluslararası sistemde hegemon olmanın ön koşulları arasında yer alır. Çin'in coğrafi konumundan yukarıda detaylı şekilde bahseldilmiştir. *Tablo 4.1'de* verildiği gibi Çin, 1.410.539.758 (2022) nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Nüfus bakımından dünya sıralamasında ABD dördüncü sırada yer alır. GSMH bakımından ele alındığında dünya sıralamasında yükselen güç statüsünde bulunan Çin'den sonra yer almasına rağmen kişi başına düşen GSMH bakımından Çin'den daha yüksek bir sırada yer alır. İşgücünün kalabalık nüfusa sahip olması gerçeğiyle Çin dünya sıralamasında ilk sırada bulunmaktadır. Aynı zamanda enerji kaynaklarının tüketim miktarlarında nüfusa bağlı olarak ABD ile kıyaslandığında Çin'in daha fazla olduğu gerçeği göz ardı edilemez bir durumdur. Aslında ABD-Çin arasında toplam üretimde ciddi farkın olmadığı, Çin'in sahip olduğu işgücü devasallığı karşısında ABD'nin daha özel bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak aynı coğrafi büyüklüğe sahip ancak aralarında ciddi bir nüfus farkı olmasına rağmen ABD, sağlık harcaması ve ulaşım konusunda daha öndedir. Çin ihracatta 1.sırada, ABD ise ikinci sıradadır. İthalat verilerine baktığımızda iki ülkenin ekonomilerinin birbirine çok bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, son zamanlarda ikili arasında yaşanan ticaret savaşının da kazananın olmayacağını açık göstergesidir.

Tablo 4.1.

ABD ve Çin'in sahip oldukları güç unsurlarını karşılaştırılması.

	ÇHC	DS**	ABD	DS**
Yüzölçümü (km ²)	9.596.960	5	9.833.517	4
Nüfus	1.410.539.758 (2022)	1	337.341.954 (2022)	3
Nüfus Artış Hızı	% 0,19	180	% 0,07	135
Ortalama Ömür (yıl)	77,72	85	80,59 (2022)	46
Sağlık Harcaması	%5,4 (2019)		% 16.8 (2019)	1
GSMH (M\$)	23.009.780 (2020)	1	19.846.720 (2020)	2
Kişi Başına Düşen MG*** (\$)	16.400 (2020)	102	60.200 (2020)	17
İşgücü (Milyon)	774.71 (2019)	1	146.128 (2020)	3
İhracat (M\$)	2,732,370 (2020)	1	2,127,250 (2020)	2
İthalat(M\$)	2,362,690 (2020)	2	2,808,960 (2020)	1
Elektrik Üretimi (kW)	2,217,925,000 (2020)	1	1,143,266,000(2020)	2
Elektrik Tüketimi (MW/h)	6,875,088,640 (2019)	1	3,897,886,551 (2020)	2
Ham petrol üretimi (varil/gün)	4,712,200 (2021)	7	17,924,200 (2021)	1
Ham petrol ihracatı(varil/gün)	52,500 (2018)	40	2,048,100 (2018)	12
Ham petrol ithalatı(varil/gün)	9,238,100 (2018)	2	7,768,500 (2018)	1
Ham petrol rezervi (milyon varil)	26.022,6(2021)	12	47.107 (2020)	10
Rafine petrol tüketimi(varil/gün)	14,007,500 (2019)	2	20,542,900 (2019)	1
Doğal gaz üretimi (cm ³)	179,317,495,000 (2019)	6	967,144,362,000 (2021)	1
Doğal gaz tüketimi (cm ³)	306,576,649,000 (2019)	3	857,542,658,000 (2021)	1
Doğal gaz rezervi (cm ³)	6,654,250,000,000 (2021)	9	13,178,780,000,000 (2020)	203
Karbondioksit salınımı (Milyon Mt)	10,773,248,000 (2019)	1	5,144,361,000 (2019)	2
Hava alanı	507 (2021)	13	13,513 (2021)	1
Karayolu (Milyon km)	5.2 (2020)	3	~6,6 (2012)	1
Demiryolu (km)	150.000 km (2021)	2	293.564,2 (2014)	1
Suyolu (km)	27.700 (2020)	6	41.009 (2012)	5
Ticaret limanı	6.662 (2021)	3	3.627	7
Askeri harcama (GSYİH'nın % oranı)	% 1,5 (2021)	88	% 3.5 (2022)	22

*Bu tablodaki bilgiler CIA verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

**DS: Dünya Sıralaması

*** MG: Milli Gelir

Güç geçişi konusunda güç unsurlarının karşılaştırılması kadar Çin ve ABD'nin benzerlik gösterdiği unsurları da dikkate almak önemlidir. Bununla beraber Britanya'dan ABD'ye geçen hegemonya sürecinde iki büyük gücün yaşadığı döngünün ABD ve Çin arasında da yaşanıp yaşanamayacağı konusunda bir fikir edinebilmemiz açısından ayrıca önem teşkil etmektedir. ABD ve Çin'in, coğrafi ve nüfus gibi nicel

verilerine baktığımızda benzer büyüklüğe sahip olduğunu görebiliriz. ABD ve Çin'in önemli bir nüfus potansiyeli bulunmaktadır. İki devletin yükseliş aaşamasına bakıldığında ise dış politikalarında özellikle barışçıl yükseliş dönemine denk gelmektedir. Yükseliş dönemlerinde ise, doğrudan yabancı sermayeyi en çok alan ülkeler arasındadır. Her iki ülkede ulus bütünlüğünü sağlamak ve bunu korumak adına iç savaştan çıkarak yükselişe geçmişlerdir. ABD ve Çin'in dış politikalarında genel olarak yalnızcılık politika izlemelerine rağmen ekonomik bağları güçlüdür. Yalnızcılık politikasını uygulamalarından dolayı askeri harcamaları azaltmıştır. Bu da ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır (Yang, 2012).

Her iki ülke de genel dış polotikalarına bakıldığında dünya liderliğini ele geçirmek konusunda niyetleri yoktur. Ancak ABD ve Çin uluslararası eşit düzenin olması gerektiğini sürekli deklare etmişlerdir. Her Ülkede kendilerini bir istisna olarak görmektedir (Buzan & Cox, 2013, s. 116). Öncelikle Amerikan istisnacılığına bakacak olursak, temelinde evrensellik misyon anlayışı vardır. Bu söylem Amerika'nın dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Kurulan ilişkilerde kendilerine özgü bir rol taşıdıklarını sürekli deklare etmişlerdir. Özellikle uluslararası hukuk alanında istisnacılık anlayışının etkisi görülmektedir. Evrensellik ve tüm insanlığa yön verme bakış açılarını içeren Amerikan istisnacılığı, özellikle I. ve II. Dünya Savaş'ları sonrası uluslararası sistemde kurulan düzenlerde önemli pay sahibi olmuştur. Ayrıca, Amerikan ulusunun ortaya çıkış serüveni diğer uluslardan oldukça farklıdır. Bu özelliği, diğer uluslardan farklı tarihsel süreçlerini kendine özgü bir ulusçuluk düşüncesini geliştirmiştir (Aytekin, 2020, s. 125). Özeline değinecek olursak, Amerikan ulusu, tek bir yapıya gelmeden önce çok uluslu ve kolonyal yönetim biçimine sahip bölgelere, İngiltere, Avrupa ve birçok ülkeden gelenlerle meydana gelmiştir. Amerikan ulusu, dıştan gelen göçlerle oluştuğundan tarihsel olarak toprak anlayışına sahip değildir. Tarihsel olarak bir toprak anlayışına sahip olmayan Amerikan istisnacılığı, dış politikasının evrenselcilik ilkesini daha çok sahiplenmesini sağlamıştır. Kısacası Amerikan istisnacılığı, siyasi bakış açısı, savunduğu ekonomik sistem ve değerleri diğer devletler için ideal bir seçenek olarak sunulmuştur. (Aytekin, 2020, s. 126).

Çin istisnacılığı ise, Çinli akademisyen ve uzmanlar tarafından Amerikan istisnacılığına karşı ortaya atılan bir retoriktir. Çin istisnacılığı söylemlerinin asıl amacı, Çin'in barışçıl yükselişinin bir teorisi olarak kullanmaktadır. Bu da Çin'e uluslararası sistemde kendi çıkarlarını gerçekleştirebilme fırsatı sunmaktadır. Bu fırsat hem Çin'e hem de diğer devletlerle olan ilişkilerde karşılıklı fayda, kazan kazan anlayışını

sunmaktadır (Wang, 2015, s. 52). Çin istisnacılığı, büyük güç olma yönündeki reformlar, dış ilişkilerde iyimser ve barışçıl yaklaşım, harmonik katılımcılık, Çin dışarıya yayılma geleneğine sahip olmama, savunma odaklı olma ilkelerini kapsamaktadır. Bu ilkeler ışığında Çin istisnacılığı, uluslararası sistemin bir parçası olarak ortaya çıkan ve tüm insanlığı ilgilendiren sorunlara karşı Çin etik sistemini yani Çin istisnacılığını çözüm olarak önermektedirler. ABD ve Batı'nın sunduğu liberal geleneğe alternatif bir yaklaşım sunma niyetindedir. Çin'in ileri gelen sözcüleri ve Çinli akademisyenlerin her zaman dile getirdikleri Çin dış politika stratejisiyle yapılmak istenen asıl amaçta budur (Ho, 2014, s. s.165-168).

Çin ve ABD'nin benzerliklerinin yanında önemli farklılıkları da bulunmaktadır. ABD birçok anlamda modern devlet olarak ortaya çıkmışken, Çin eski bir kültür ve geleneğe bağlıdır. Ayrıca ABD'nin yükselişe geçtiği ortam ve konumu çok farklıdır. Örneğin, ABD yer aldığı bölgede en büyük güce sahip olan ülkedir. Bununla beraber yükselişe geçtiği dönemde hegemon olan Britanya ile benzer bir sistemi ve düşünce yapısı vardır. İkiside Anglo Sakson bağına sahip ve Batı medeniyetinin bir parçasıdır. Çin'in olduğu bölgeye bakıldığında ise etrafında farklı medeniyete sahip olan birçok büyük güç vardır. Böyle bir ortamda Çin istisnacılığı adı altında barışçıl yükselişe geçmiştir. Britanya'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra hegemon olduğu için birçok sorunla karşılaşmıştır. Özellikle Almanya'nın yükseleşi nedeniyle Britanya göreceli olarak güç kaybına uğramıştır. Bunun bir getirisi olarak ta ABD hegemonyası ortaya çıkmıştır (Akgül, 2019, s. 826). ABD, bu dönemde Britanya ile bir güç mücadelesine girmeden hegemon olmuştur. Güç geçişinde çatışma olmadığından bu durumu barışçıl güç geçişi olarak nitelendiren birçok uzman da bulunmaktadır. Çin bu noktada dezavantaja sahiptir. Çünkü kendisinin yerine ABD'nin gücünü zayıflatabilecek bir güç yoktur. Günümüzde ABD ve Rusya arasındaki yaşanan gerginliklerin ABD'nin gücünü zayıflatabileceği yönünde açıklamalar olsada Organski'nin güç unsurları açısından değerlendirildiğinde bu durumun pek mümkün olmadığı görülmektedir. Kısacası Çin, ABD'yi zayıflatabilecek dolaylı bir müttefike sahip değildir. ABD'nin iç yapısı ve işleyişine bakıldığında, liberal düzene sahiptir. Liberal uluslararası sistemle de uyum içerisindedir. Ancak, Çin'e bakıldığında durum tam tersidir. Çin, ABD'nin kurduğu düzende yükselişe geçmiştir. Çünkü ABD tarafından oluşturulmuş kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenerek yükselişe geçebilmiştir. Britanya'dan ABD'ye geçen hegemonya döneminde ABD, yeni bir uluslararası düzen kurmuş ve onun sürdürülebilirliği sağlayarak yükselişe geçmiştir. Ancak Çin, uluslararası sistemdeki

mevcut statükosu ve düzene uyma odaklı olarak yükselişe geçmiştir. Ayrıca ABD bulunduğu bölgede en büyük güç olarak güvendeyken, Çin'in bulunduğu bölgeden dolayı güvende değildir (Buzan & Cox, 2013, s. 121).

GGT'ye bakıldığında Britanya'nın hegemonyası endüstrileşme öncesi güç unsurlarına da sahip olduğundan potansiyel güç aşaması ve yükseliş güç aşaması birlikte olmuştur. Britanya'nın hegemonyasına kısaca değinmekteki amaç ABD'nin nasıl bir ortamda ve hangi süreçlerden geçtiğini anlayabilmemiz açısından önem taşımaktadır. ABD'nin yükselişe geçtiği aşamalara yukarıdaki bölümlerde detaylıca değinilmiştir. Britanya'nın kendi hegemonyasını koruması ve Britanya'nın kurduğu düzenin nimetlerinden faydalanarak yükselmiştir. Aynı durum şu an Çin ve ABD içinde geçerli olmaktadır. Britanya'nın hegemon olduğu dönemlere bakıldığında ABD'nin yalnızlık politikasını sürdürdüğü görülmektedir. Bundan dolayı sistemin getirdiği sorumluluklardan kendini dışlayarak yükselişe hedeflenmiştir. Çünkü sorumluluk alması durumunda askeri kapasitesini ciddi oranda artırması söz konusu olacaktır. Ancak ABD bu durumdan uzak durarak askeri kapasite artırımı yerine oraya ayıracağı bütçeyi ekonomik anlamda kalkınmaya yönlendirmiştir (Doğan, 2017, s. 206). Günümüzde özellikle Trump yönetiminin açıklamalarına bakıldığında aynı davranışın Çin'in de yaptığı görülmektedir. Trump yönetimi uluslararası sistemde yaşanan sorunlarda Çin'in sorumluluk almadığından bahsetmektedir. Zaten Çin'in dış politika anlayışına bakıldığında bu durumun çokta yanlış olmadığı aşıkardır. Kısacası Çin'de bağımsız dış politika anlayışıyla hareket etmektedir. Çin'nin yükseliş ve olgun güç aşamasına bakıldığında birlikte olduğu görülmektedir.

Çin ve ABD arasında yaşanacak olan güç geçişinin savaşa mı barış yoluyla mı olacağı ilişkilerinin seyrine bağlıdır. Bu konuda genel düşünce Çin'in yükselişi ABD için ciddi bir sorun olarak görülmediğidir. Ancak, Trump yönetiminin Çin'le yaşadığı genel sorunlara bakıldığında olayın bir çatışmaya dönüşebilme riskinin olduğu görülebilmektedir. Genel olarak iki ülkenin liderlerinin söylemlerine bakıldığında bu riski göze alamadıkları görülmektedir. Barışçıl yollarla sorunları çözme eğiliminde olduklarını genel olarak açıklamaktadırlar.

ABD'nin hegemonik olarak 2001 sonrası gücünün sorgulanması, düşüşü ve Çin'in böyle bir ortamda yükselişi geçmesinin GGT ile teorik olarak açıklanabileceği kabul edilmiştir. GGT güç geçişinde hegemon olan devletin düşüş sürecine girmesi ve meydan okuyucunun yükselişi durumlarında, uluslararası sistemin düzeninden hoşnut olması halinde bu durumun değişeceğini kabul eder. Kısacası bu durumda çatışma ya da

savaşın olmayacağını kabul etmektedir. Hoşnutsuzluğun başlamasıyla savaş ya da çatışma riskinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Britanya ve ABD arasında yaşanan güç geçişinde bir çatışma ya da savaşın olmadığını daha önce değinilmiştir. Burada şöyle bir durumuda gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu hegemonya geçişinde ABD hegemonyası I. Dünya Savaşı sonrasında kurmuştur. Ancak Çin ve ABD arasındaki ilişkilerin genel seyrine bakıldığında birçok güç unsuru bağlamında birbirine bağlı oldukları düşünüldüğünde savaş olasılığının düşük olduğu düşünülebilir.

BÖLÜM V

SONUÇ

Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası ABD-Çin ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu iki ülkenin ilişkisi iki büyük gücün ilişkisi olarak kabul edilmiştir. Taraflardan biri olan ABD sadece bir büyük güç olarak değil aynı zamanda hegemon güç olarak görülmüştür. İkili ilişkilerin diğer tarafındaki Çin ele alınan dönemde yavaş yavaş dünyaya entegre olmaya başlamış ve hızla yükselen bir büyük güçtür. Bu çalışmada Çin, ABD hegemonyasının en önemli rakibi olarak değerlendirilmiştir. Bu bakımdan Çin ve ABD'nin ilişkilerinin analizi uluslararası ilişkiler disiplini için anlamlı görülmüştür. İkili ilişkilerin analizi için kullanılan GGT teorik zemin olarak kullanılmıştır. GGT'nin temel varsayımları ve temel kavramları bu çalışmada merkeze alınarak ikili ilişkilerin tarihsel analizi için kullanılmıştır. Bu çalışma, ana iddia ve yardımcı iddiaları değerlendirmek üzere giriş ve sonuç dâhil beş bölümden oluşturulmuştur.

Birinci bölümde çalışmanın problemi ve gerekçesi açık bir şekilde verilmiştir. Uluslararası literatüre uygun olarak tarihsel veriler kullanılarak çalışmanın amacı ve önemi vurgulanmıştır. Çalışmanın temel iddaları ve varsayımları verilmiştir. Bu çalışmanın ana varsayımı Çin'in yükselişinin bir güç geçişi olarak görülüp ABD-Çin ilişkilerinin GGT üzerinden analiz edilebileceğidir. Çok geniş bir literatür çalışması gerektiren ancak bu çalışmanın temel ve yardımcı iddialar kapsamında görece olarak açıklanması adına literatürün sadece belirli bir kısmından yararlanılmıştır. Çalışmanın temel amacı Çin-ABD ilişkileri olduğundan güç geçişine etki eden Rusya, BM ve AB yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde tezin amacına uygun olarak kavramsal terimler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın en temel ögesi güç kelimesi olduğundan ilk olarak bu kavram ele alınmıştır. Uluslararası sistemde var olabilmek için devletler güçlü olmak zorundadır. Bir devletin güçlü olarak nitelendirilmesi için karşılaştırılma yapılması gerekmektedir. Anlamlı ve doğru bir karşılaştırma ölçülebilir niceliklerin ele alınmasına bağlıdır. Uluslararası sistemde devletlerarasında güçlü ve güçsüz şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Devletlerin güçlü ya da güçsüz olarak gruplandırılmasında bu devletlerin sahip oldukları unsurlar önem teşkil etmektedir. Mearsheimer'a göre, bir ülkenin büyük güç, süper güç ya da buna benzer bir sınıflandırılmasının yapılmasının, o ülkenin sahip olduğu ulusal güç unsurların

değerlendirmesiyle mümkündür. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümü olan kavramsal çerçeve açısından güç kavramının uluslararası sistemdeki anlamına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Büyük güçlerin tanımlanması ve büyük güç olarak nitelendirilen ülkelerin sahip olduğu ulusal unsurlara da değinilmiştir. Tezin içeriği bakımından önem arz eden terimlerden olan hegemonya terimi ve uluslararası değişim ve sistemden bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde teorik çerçevesi bakımından GGT ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. GGY’yi kısaca özetleyecek olursak, ülkelerin gücünü oluşturan iç kapasiteleri ekonomik, askeri, demografik, topraksal ve teknolojik birçok değişkenleri kapsar. Bu içsel kapasiteler durağan değildir ve sürekli bir gelişim içerisindedir. Devletlerin askeri ve ekonomik büyümeleri beraberinde uluslararası sistemde yükselişi getirmiştir. Bu yükseliş sonucunda devletlerin güçleri birbirlerine yaklaşarak uluslararası sistemin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Uluslararası sistemde tatmin olmayan devletlerin, uluslararası sistem hiyerarşisinde bir revizyon yaratma girişimi küresel sistemi savaşa sürükleyebilir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Çin-ABD ilişkilerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Daha sonra Çin-ABD ilişkilerinin genel kronolojik açıklaması yapıldıktan sonra Organski’nin varsayımları üzerinden Çin-ABD ilişkilerine bakılmış ve aşağıdaki veriler elde edilmiştir.

GGT üzerinde Çin-ABD ilişkileri incelendiğinde ilk dikkat çeken detay bir hegemonya rekabetidir. Özellikle bu çalışmada dikkate alınan literatüre bakıldığında zaman bu rekabete çokça vurgu yapıldığı görülmüştür. GGT’nin temel varsayımlarından biri olan “uluslararası sistemin hiyerarşik yapısı” anlayışını ikili ilişkilerde çıkış noktası olarak kullanabiliriz. Teorik çerçevenin çizildiği üçüncü bölümde bu hiyerarşik yapı detaylı bir şekilde verilmiştir. Söz konusu hiyerarşik yapıda hegemonya rekabetine baktığımızda ikili ilişkilerdeki durum literatürde iddia edildiği düzeyde bir rekabet şeklinde olmadığı görülmüştür. Hiyerarşik yapıda başat güç ABD’dir. Çin hiyerarşinin ikinci basamağında olan yükselen büyük güçlerden biridir. GGT’de ülkelerin güçte geçiş süreçlerinde Çin’in hala ikinci aşamada olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Çin’in gerek ekonomik büyümesi gerek sosyal yapısı gerekse de dünya politikasında aldığı roller başat gücün meydan okuyanı (*Challenger*) olduğu iddiasını boşa çıkarmaktadır.

GGT’de hiyerarşik yapı analiz edilirken sistemde memnuniyet ve memnuniyetsizlik de önemli bir değişken olarak görülmektedir. Bu bağlamda Çin’in

hiyerarşideki pozisyonundan büyük oranda memnun olduğu söylenebilir. Dördüncü bölümde ele alınan detaylar ise bu iddiayı desteklemektedir. Çünkü Çin hızlı yükselişini ve büyük güç statüsünü elde etmesini ve güçte olgunluk aşamasına geçişini ABD düzeni içinde gerçekleştirmektedir. Bazı konularda Çin'in memnuniyetsizliği gözlemlenmiştir. Ancak bu memnuniyetsizlik ABD hegemonyasına meydan okuma olarak görülmemelidir. Çin'in memnuniyetsiz olduğu konular büyük kapsamda Çin'in siyasi ve sosyal düzenine ABD'nin müdahale ediyor olması ile ilişkilidir. İşlerine karışmama, farklı siyasi ve sosyal düzenlere saygı istemesi geniş yorumuyla ele alacak olursak BM düzenindeki değerler olarak görülebilir. Çünkü Çin'in benzeri talepleri BM şartında bahsedilen ilkelere uyarlanabilir. Dolayısıyla BM düzeni de ABD hegemonyasının işlevsel yansıması olarak ele alınırsa bir alternatif önerisi olmadığı görülebilir. Çin'in memnuniyetsizliğinin sıkça görüldüğü bir başka detay ise ABD'nin tek taraflılığı ile ilgilidir. Özellikle 2000'li yıllarda ABD'nin tek taraflı müdahaleleri ve Tayvan konusundaki tek taraflı tutumu Çin'i rahatsız etmektedir. Dolayısıyla Çin, BM düzeni ve BM şartı dışında başka gerekçelerle müdahale edilmesi ve iç işlerine karışılmasını istememektedir. İkili ve çok taraflı ilişkilerde ise karşılıklı fayda ve kazan kazan anlayışını hâkim olmasını istemektedir. Bu bakımdan temel memnuniyetlik olarak görülen bu başlıklarda Çin'in henüz belirleyici bir pozisyona geldiğini söylemek mümkün değildir. Çin bu konulardaki tutumu dolayısıyla Afrika ve Latin Amerika gibi otoriter rejimlerin çok olduğu bölgelerde sempati toplamaktadır.

GGT'nin bir başka varsayımı olan devletlerin endüstriyel gelişmesin gücün kaynağı ve uluslararası değişimin tetikleyicisi olduğudur. İkili ilişkilere bu açıdan bakıldığında Çin'in büyümesi ya da yükselmesi hegemonya rekabeti söylemini destekler. Ticaret savaşına bakıldığında, iki ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda korumacılık/yeni korumacılık politikaları oluşmuş, ABD ve Çin, tarifeleri yükseltme, kota koyma ve ek vergi yükleme gibi araçlarla dış ticarete müdahale etmişlerdir. 2016 Kasım'ında göreve gelen Trump'ın amacı uluslararası sistemde ABD'nin çıkarlarını korumak ve sistem içinde Çin'in yükselişini engellemektir. Trump yönetimin Çin'e karşı yönelik politikaları, zamanla 'ticaret savaşına' zemin hazırlamıştır önce Amerika sloganı ve Obama dönemi politikalarını tam tersi hareket ederek ABD'yi yeniden güçlü kılmayı hedeflemiş olduğu görülmüştür. Bu hedefe odaklanarak Çin'in yükselişini engellemek adına, 1 Ekim 2016'dan itibaren 250 milyar dolarlık Çin mallarına yönelik tarifeleri, yüzde 25'ten yüzde 30'a çıkaracağını söylemiştir.

ABD açısından ise, hegemon gücün kendi çıkarına göre statükoyu sürdürme çabası, GGT’de yer bulmaktadır. Statükoyu sürdürmek pahalı bir süreç olduğu için Çin ile ilişkilerde pozisyonunu yavaş yavaş kaybettiği değerlendirilebilir. Özellikle ikili ilişkilerin başlangıcından beri gelişmelere bakılırsa bu iddiayı destekleyen veriler karşımıza çıkmaktadır. Tayvan, 1971’e kadar, tüm Çin adına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde temsil hakkı bulunmaktaydı. 1960’lardan sonra Çin’in gelişip yükselmesi ve SSCB ile yakınlaşma tehdidine karşı ABD Çin ile yakın ilişkilere girmiştir. Bundan dolayı Tayvan hem bölgesinde hem de dünyadaki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Çin ve ABD arasındaki Tayvan sorunu ileriki yıllarda da aynı önemini koruyacaktır. ABD’nin Tayvan’ı askeri mühimmat açıdan desteklemesi ve egemenliğinin koruyucusu olma garantisi vermesi Çin’in Tek Çin politikasını uygulamasına engel olmuştur ve günümüzde de hala sorunlar devam etmektedir. Tayvan’ın konumunda ABD’nin bölgeye olan ilgisini arttırmaktadır. Özellikle, petrol rezervleri ve balıkçılık açısından oldukça zengin bir bölgedir. Ayrıca, yüksek teknoloji ihracatı gerçekleştirmektedir. Tayvan sosyal yaşantı ve Batılı bir demokrasiyle ABD’ye daha yakındır. Bu gibi artılar ve Çin’in yükselişi ABD tarafından engellenmek adına her zaman Tayvan’ın koruyuculuğu ile gösterilecektir.

Obama dönemine gelindiğinde, ABD-Çin ilişkilerini olumsuz etkileyen başlıca konular: Kuzey Kore ve İran’ın nükleer silah geliştirme programının engellenmesi, Suriye sorununun çözümü, Tayvan ile ilişkiler, Doğu ve Güney Çin Denizindeki anlaşmazlıklar, Yuan’ın değerinin arttırılması, DTÖ’nün kurallarına uyma, yabancı kaynaklı doğrudan yatırımlar, iklim değişikliğiyle mücadele ve insan hakları ihlalleri oluşturmaktadır. Obama döneminde İran’a yaptırım uygulanmak istenmiş ancak BM’de Çin’in bunu veto etmesi ilişkileri derinden etkilemiştir. İlişkileri geren bir diğer mesele ise, Çin’in Doğu Türkistan ve Tibet sorunlarını kendi iç meselesi olarak gördüğünden dolayı ABD’nin Çin’in bu iki bölgeye uyguladığı politikaları ABD’nin uluslararası platformda dile getirmesi rahatsız etmiştir. ABD Savunma Bakanlığının, Çin’in 2020’ye kadar modernize edilmiş düzenli bir ordu kuracağı açıklaması Çin’le ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle ABD yönetimi zaferini ilan etmiştir. Savaş sonrası döneminde iki kutuplu yapının sona ermesi ile ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanan ABD başat gücünün temelleri atmıştır. ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki amacı, günün birinde kendisine rakip olarak çıkabilecek bir gücün gelişmesini engellemek, uluslararası sistemde kurduğu hegemonyanın tartışılmaz bir şekilde

kabulünü sağlamaktır. Böyle bir ortamda Çin'in 1970'lerde belirgin bir şekilde yükselmeye başlaması ilk başlarda ABD yönetimi için tehdit teşkil etmese de daha sonraki yıllarda Çin'e uyguladığı engel ve yaptırımlarla gün yüze çıkmaya başlamıştır. Organski'ye göre Çin ve ABD rekabetinde, Çin'in tatminsizliğinin en kolay ölçüm yolu olan topraksal sorunlardır. Çünkü güç denkliliği ya da yakın seviyeye gelmede ikili topraksal sorunlarının askeri yöntemlerle çözüldüğü görülmektedir. Kugler ve Tammen, bu durumu şöyle açıklamaktadır. ABD ve Çin arasındaki uluslararası sistemde var olan hiyerarşik yapıda meydana gelen tatminsizlik düzeyini, ABD'nin, Çin'in toprağa ilişkin uyuşmazlıklarındaki rolünde aramaktadır. Örneğin ABD'nin Kore, Tayvan, Hong Kong ve Vietnam meselelerindeki yaklaşımıdır. Ancak Çin'in dış politikada yapısına bakıldığında aslında Çin'in ABD'nin yerini alma gibi bir niyeti yoktur. Çin'in isteği, ABD'nin oluşturduğu sistemde uluslararası piyasalara aktif hareket edebilme, ABD ile eşit şartlarda sistemden yararlanma, uluslararası sistemde saygınlık kazanmaktır. Kısacası Çin uluslararası sistemde ABD gibi bir sorumluluk alma isteği yoktur. ABD'nin özellikle 2008 krizi sonrası Çin'i suçlaması da bu yöndedir. Çünkü Çin sorumluluk almadan kazancına kazanç eklemektedir. Ancak ABD için bu durum öyle değildir. Çünkü ABD sistemi kuran ve onu düzenleyendir. Sistemden çıkan herhangi bir sorunda doğrudan onun ekonomisini etkilemektedir. Çin değişim olmadan uluslararası sistemdeki amaçlarına eriştiğinde tek Çin politikasını kolaylıkla elde edebilecektir. Çin hükümeti, akademisyenler ve uzmanlar güç geçişi olduğunda bir çatışmanın meydana gelebileceğini kabul etmektedirler. Bundan dolayı her anlamda geliştikleri büyüme oranlarını barışçıl olduğuna dair açıklamalar yapmışlardır. Çin yönetimi ülkesinin gelişmekte olduğunu savunarak eğer bir güç geçişi olması durumunda sistem değişikliğinin yaşanmasına sebep olacaktır bu da en çok kendi ekonomisini etkileyecektir. Bu düşünceye odaklanılarak aslında güç geçişinin savaş yoluyla değil de barışçıl yolla olacağını düşünmek ütopyik değil gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca sistem içinde büyük güç kategorisinde olan ve birbirleriyle rakip olan Çin, ABD, Hindistan, Japonya ve Rusya büyük güçlerin arasında iş birliği sağlanarak gelecekte oluşabilecek bir çatışmayı da engellemiş olacaktır. Stratejik davranmanın ve kazan kazan anlayışı ve sistemden eşit yararlanma isteği devletlerarasında yaşanan sorunları azaltacaktır.

Çin ile ABD günün birinde savaşma ihtimalinin olup olmadığı, ya da eğer bir geçiş olarsa bu savaş ya da barışla olacağı konusunda birçok veriye dayalı olarak yabancı literatürlerde çalışmalar yapılmıştır. Yakın tarihe baktığımızda Britanya'dan

ABD'ye geçen bir g geçişi vardır. Ancak bu savaşla olmamıştır. Britanya'nın hegemon olduğu dönemde Almanya'nın yükselişi karşısında güç kaybı yaşamıştır. Bunun sonucu olarak ABD'ye hegemon olma yolu açılmıştır. ABD ve Britanya arasındaki g geçişi çatışma ya da savaşla olmadığından barışçıl g geçişi olarak değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalara göre, birbirine yaklaşan iki devlet arasında doğrudan savaş olasılığı çıkarttığı gibi, barışçıl yollarla da olabilir barışçıl olmasının yolu da iki rakip devletin uluslararası sistemden tatmin olmasına bağlıdır. İki lke arasında güvenlik ikilemi oluşmadan, iişlere saygı ve ortak kazanç gibi yollarla barışçıl g geçişini mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arı , T. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*. marmara kitabevi.
- Aggarwal, V. K., & Newland, S. A. (2015). Introduction. V. K. Aggarwal, & S. A. Newland İçinde, *Responding to china's rise: Us and eu strategies* (S. 8-12.). New york: Springer.
- Akdağ, Z. (2019). Dünya - sistemde çin'in yükselişinin hegemonya çevrimleri yönünden analizi. İstanbul.
- Akgül, O. (2019). Güç geçiş teorisi ve çoklu hiyerarşi modelini yeniden düşünmek: Dünya güç hiyerarşisindeki değişimin teorik analizi. *Makû İibf*, 815-831.
- Arslan, İ. (2018). Bir ülke-bir kıta ilişkileri: Çin-afrika örneği. *Yönetim bilimleri dergisi*, 125-142.
- Ateş, D. (2014). Uluslararası sistem. S. Kardaş, & A. Balcı İçinde, *Uluslararası ilişkilere giriş* (S. 285-292.). Ankara: Dora Yayınevi.
- Battır, O., & Ateş, D. (2013). Türkiye bölgesel hegemonya arayışında mı? *Dergipark*.
- Bektaş, O. (2014, Mart 11). *Güç kavramı*. Tuic Akademi: <https://www.tuicakademi.org/guc-kavrami/> Adresinden Alındı
- Brian Effird, J. K. (2003). From war to integration: Generalizing power transition theory. *International Interactions*, 1-27.
- Buzan , B. (2015). *Uluslararası ilişkilerde ingiliz okulu*. Role Akademik.
- Candaş , C., & Aksoy, İ. (2016, Ocak). Hegemonya ve karşı-hegemonik sızıntılar: Yeni bir kavramsallaştırma denemesi. *Pesa international journal of social studies*, 62-76. Researchgate: https://www.researchgate.net/publication/327968648_Hegemonya_Ve_Karsi-Hegemonik_Sizintilar_Yeni_Bir_Kavramsallastirma_Denemesi Adresinden Alındı
- Chun, L. (2013). *China and global capitalism reflections on marxism, History, and contemporary politics*. New york: Palgrave Macmillan.
- Clare, J., & Danilovic, V. (2022). The geopolitics of major power interventions in civil wars. *Political Research Quarterly*, 20–34.
- Clare, V. D. (2007). Global power transitions and regional interests. *International Interactions*, 278-297.

- Cook, L. G. (2000). Pressures of development on china's cities and regions . T. Cannon İçinde, *China's Economic growth the impact on regions,migration and the environment* (S. 33-52). London: Macmillan Press.
- Cerbaro, R. H. (2011). Competition-trapping the concept of power. *European journal of social sciences*.
- Cox, R. W. (2000). Gramsci, hegemony and international relations: An essay in method. A. Linklater İçinde, *International relations: Critical concepts in political science*. London: Routledge.
- Hao, Y., & Hou, Y. (2009). Chinese foreign policy making: A comparative perspective. *Public administration review*, 136-S141.
- Sung, Y. W. (2005). *The emergence of greater china: The economic integration of mainland china, Taiwan and Hong Kong*. New York: Palgrave Macmillan.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Berkeley: Addison-Wesley Publishing Company.
- Çavuş, S., & Öztürk, M. (2021). Kovid-19'un abd-çin ilişkilerine etkisini trump'ın twitter'daki hakikat ötesi siyaseti üzerinden okumak. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 389-403.
- Çağlar, A. (2013). *Güç: sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç*. [Http://Www.Alicaglar.Net.Tr/Staticfiles/File/Guc-Sert-Yumusak-Ve-Akilli-Guc.Pdf](http://www.alicaglar.net.tr/Staticfiles/File/Guc-Sert-Yumusak-Ve-Akilli-Guc.Pdf) Adresinden Alındı
- Çelik, Ü. (2016, Aralık 5). *Düşmanımın düşmanı dostumdur: çin - rusya ilişkileri ve abd*. Uiportal.Net: [Http://Www.Uiportal.Net/Dusmanimin-Dusmani-Dostumdur-Cin-Rusya-Iliskileri-Ve-Abd.Htm](http://www.uiportal.net/Dusmanimin-Dusmani-Dostumdur-Cin-Rusya-Iliskileri-Ve-Abd.Htm) Adresinden Alındı
- (1932). Türk dil kurumları sözlükleri: [Https://Sozluk.Gov.Tr/](https://sozluk.gov.tr/) Adresinden Alındı
- Db. (2022, Aralık 5). The world bank: [Https://Datatopics.Worldbank.Org/World-Development-İndicators/](https://datatopics.worldbank.org/World-Development-Indicators/) Adresinden Alındı
- Dedekoca, E. (2017). Abd-çin ilişkilerinde kriz yönetimi. *Dergipark*, 141-168.
- Demir, E. (2020). Abd'nin Biden dönemi çin politikası: Asya'ya dönüş. *Cappadocia Journal Of Area Studies*, 232-248.
- Demirel, E. (2019). Güç dengesi teorisi perspektifinden birleşmiş milletler. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 575-601.
- Dinç, C. (2021). Amerikan hegemonyasının son dönemlerdeki seyri ve çin'in yükselişi. *Dergipark*, 130-166.

- Douglas Lemke, W. R. (2008). Regime types and status quo evaluations. *International Interactions*, 143-164.
- Doğan, F. (2016). Uluslararası ilişkilerde güç intikal teorisi: Britanya, abd ve çin. Konya.
- Doğan, F. (2017). *Çin'in hegemonik yükselişi: Pax americana'dan pax sinica'ya*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Doğan, N. (2011). Uluslararası ilişkiler teorileri: Abd'nin uluslararası sistemdeki yeri ve teorilerin paradigmasal değişimi. C. Çakmak İçinde, *Yakın dönem amerikan dış politikası: Teori ve pratik* (S. 15 - 35). Ankara: Nobel.
- Dural, A. B. (2012). Antonio gramsci ve hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 309-321.
- Eckstein, A. (1977). *China's economic revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Efird, B., Kugler, J., & Genna, G. M. (2003). From war to integration: Generalizing the dynamic of power transition. *International Interactions*, 293-313.
- Emeklier, B. (2017). 21. Yüzyılda küresel sistemin yapısal dönüşümü: Yeni düzen arayışının temel parametreleri. *II. Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi*, (S. 56-62). Malaga.
- Esen, B. (2021). Teknoloji rekabetinde huawei bir tehdit mi? *Maliye Ve Finans Yazıları*, 93 - 118.
- Esen, B. (2020). Abd-Çin ticaret savaşının politik boyutu. *Dergipark*, 1-23.
- Friedenthal, L. (2010). Key concepts in american history. R. Eisenstark İçinde, *Progressivism* (S. 1-8). New York: Chelsea House.
- Gökçe, E. U. (2021). Sistem kavramı ve uluslararası ilişkiler disiplindeki tanımları . *Avrasya Terim Dergisi*, 1 - 11.
- Gökten, K. (2011). Çin'in barışçıl yükselişine muhafazakar -realist çözümler. *Dergipark*, 110-129.
- Güner, A. U. (2020, Aralık 20). Uluslararası ilişkilerde güç kavramı ve enerji kaynaklarının güce etkisi. V. Öngel İçinde, *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç* (S. 175-195). Gazi Kitapevi.
- Güneylioğlu, M. (2015). A.F.K Organski. E. Büyükkakıncı İçinde, *Savaş kuramları* (S. 661-688). Ankara: Adres Yayınları.

- Gallarotti, G. M. (2011, Nisan). *Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use*. Researchgate: https://www.researchgate.net/publication/241737188_Soft_Power_What_It_Is_Why_It%27s_Important_And_The_Conditions_For_Its_Effective_Use Adresinden Alındı
- Gao, M. (2008). *The battle for china's past: mao and cultural revolution*. London: Plutu Press.
- Gilpin, R. (1988). The theory of hegemonic war the journal of interdisciplinary history.
- Gilpin, R. (2016). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Gitlin, T. (1979, Şubat). *Prime time ideology: The hegemonic process in television entertainment todd gitlin*. Academia: https://www.academia.edu/3163030/Prime_Time_Ideology_The_Hegemonic_Process_In_Television_Entertainment Adresinden Alındı
- Holsti, K. J. (1994). *International politics: A framework for analysis*. London: Pearson College Div.
- Hook, S. W., & Spanier, J. (2013). *Amerikan dış politikası: İkinci dünya savaşından günümüze*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Jacek Kugler, A. F. (1989). Handbook of war studies. M. I. Midlarsky İçinde, *The power transition: A retrospective and prospective evaluation* (S. 170-194). Winchester: Routledge.
- Köksoy, F. (2019). Çin halk cumhuriyeti merkezli tayvan, tibet ve doğu türkistan sorununun amerika-çin ilişkilerine yansımaları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 83-103.
- Kantarcı, S. (2012). Soğuk savaş sonrası uluslararası sistem: Yeni sürecin adı “koalisyonlar dönemi mi?”. *Dergipark*, 47-84.
- Kaplan, M. A. (2005). *System and process in international politics*. New York: Ecpr Press.
- Kappel, R. (2015, Haziran). *Global power shifts and challenges for the global order*. Researchgate: https://www.researchgate.net/publication/279287367_Global_Power_Shifts_And_Challenges_For_The_Global_Order Adresinden Alındı
- Kegly, C. W., & Wittkopf, E. R. (1987). *American foreign policy: Pattern and process*. New York: St Martin Press.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and interdependence*. Pearson Education.

- Kissinger, H. (4 Nisan 1995). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster .
- Kugler, J., & Organski, A. (1989). The power transition: A retrospective and prospective evaluation. M. Manus İçinde, *Handbook Of War Studies* (ss. 171-195.). Winchester: Routledge.
- Kugler, J., & Organski, A. (2000). *Power transitions: strategies for the 21st century*. New York: Seven Bridges Publishers.
- Kugler, J., & Organski, A. (2008, Haziran 09). The end of hegemony? *International Interaction*, s. 113-128 .
- Kugler, J., & Tammen, R. L. (2004). Regional challenge: China's rise to power. Honolulu İçinde, *Regional Challenge: China's rise to power". The asia-pacific: A region in transition* (ss. 33-53.).
- Lemke , D., & Reed, W. (1998). Power is not satisfaction: A comment on de soysa, oneal, and park. *Sage Publications*, 511-516 .
- Lemke, D. (2002). *Regions of war and peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lemke, D., & Reed, W. (1996). Regime types and status quo evaluations. *International Interactions*,, 143-164.
- Levy, J., & Diccico, J. (1999). Power shifts and problem shifts: The evolution of the power transition research program. *Journal Of Conflict Resolution*, 675-704.
- Lo, C. (2007). *Understanding china's growth: Forces that drive china's economic future*. London: Palgrave Macmillan.
- Lusane, C. (2008). We must lead the world:" The obama doctrine and the re-branding of u.s. hegemony. *The Black Scholar*, 34-43 .
- Mcgiffert, C. (2009). *Chinese soft power and its implications For the united states: Competition and cooperation in the developing world : A report of the csis Smart power initiative*. Center For Strategic & International Studies; Illustrated Edition.
- Mearsheimer , J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: W. W. Norton.
- Mearsheimer, J. (1990). Back to the future: Instability in europe after the cold war. *International Security*, 5-56.
- Mearsheimer, J. (2005). E.H. Carr Vs. Idealism: The battle rages on. *International relations*, 139-150. Mearsheimercom: <https://www.mearsheimer.com/Wp-Content/Uploads/2019/07/A0035.Pdf> Adresinden Alındı

- Mohan, G., & Power, M. (2008). New african choices? The politics of chinese engagement. *Review Of African Political Economy*, 23-42.
- Morgenthau, H. J. (1959). The nature and limits of a theory of international relations. W. T. Fox İçinde, *Theoretical aspects of international relations* (S. 15-29). Indiana: University Of Notre Dame Ppress.
- Nyadera, I. N. (2021, Ocak 29). *The evolution and future components of soft power*. tasamorg: [https://Tasam.Org/Files/Icerik/File/Gelecegin_Guvenigi_Igk_4_Ekt-356-365_\(1\)_Pdf_0c643a47-D5c9-4964-89f6-776bdc4846aa.Pdf](https://Tasam.Org/Files/Icerik/File/Gelecegin_Guvenigi_Igk_4_Ekt-356-365_(1)_Pdf_0c643a47-D5c9-4964-89f6-776bdc4846aa.Pdf) Adresinden Alındı
- Nye , J. (2003). *The paradox of american power*. Oxford University Press.
- Nye, J. S. (2003). *Amerikan gücünün paradoksu*. İstanbul: Literatür.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak güç: Dünya siyasetinde başarının araçları*. Ankara: Elips Yayınları .
- Okur, M. A. (2016). Karmaşa çağında organski'yi hatırlamak: Doğu avrupa'daki gerilimlerin küresel bağlamı. M. Şahingöz, & A. Alp İçinde, *Hamdullah Suphi Ve Gagavuzlar İçinde* (S. 139-147). Ankara: Türk Yurdu. .
- Organski , A., & Kugler, J. (1981). *The war ledger*. Chicago : University Of Chicago Press.
- Organski. (1961). *Population and world power*. New York: Alfred A.Knoph.
- Organski, A. (1958). *World politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Organski, A. F. (1965). *The stage of political development*. New York: A.Knoph.
- Organski, A., & Kugler, J. (1980). Davids and goliaths predicting the out comes of international wars. A. Organski, & J. Kugler İçinde, *The war ledger* (S. 141-180). University Of Chicago.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası ilişkilerde güç: Çok boyutlu bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi* , 114-144.
- Özgür,, M., & Vural, C. (2021). Tek devlet, iki sistem” politikası çerçevesinde hong kong’un statüsünün analizi. *Mülkiye Dergisi*, 878-911.
- Pop, A., & Brinza, A. (2017, Ocak). Power transition and balance of power: Comprehending the power dynamics of the 21st century. *Researchgate*, 58-70.
- Pringsheim, K. H. (1960). New dimensions in china's foreign policy. *The china quarterly*, 40-54.
- Ransome , P. (2011). *Antonio gramsci yeni bir giriş*. Ankara: Dipnot Yayınları.

- Rogin, M. (1996). The two declarations of american independence. *Representations*, 13-26.
- Ronald L. Tammen Jacek Kugler Ronald L. Tammen, J. K. (2000). *Power transitions: Strategies for the 21st century*. New York: : Seven Bridges.
- Singer, J. D., Bremer, S., & Stuckey, J. (1972). Capability distribution, uncertainty, and major power war, 1820-1965. *Peace, war, and numbers*, 19-48.
- Sally, R. (2006). China's trade policies in wider asian perspective. Y. Yao, & L. Yueh İçinde, *Globalisation and economic growth in china, singapore* (S. 179- 210). Singapore: World Scientific Publishing.
- Sancak, K. (2016). Soft power as a effect instruments in foreign policy: Turkey's soft power analysis and the assessment of its soft power capacity on azerbaijan. *Academia*, 225-234.
- Saray, M. O., & Gökdemir, L. (2007). Çin ekonomisinin büyüme aşamaları. *Journal Of Yaşar Universty*, 681-686.
- Schlesinger, A. M. (1919). The american revolution reconsidered. *Political Science Quarterly*, 61-78.
- Schmidt, B. C. (2007). Realism and facets of power in international relations. F. Berenskoetter, & M. J. Williams İçinde, *Power in world politics* (S. 43-63). New York: Routledge.
- Scobell, A. (2003). *China's use of military force :Beyond the great wall and the long march*. Cambridge University Press.
- Segal, G. (1988). As china grows strong. *International Affairs*, 217-231.
- Skeldon, R. (2007). The chinese overseas: The end of exceptionalism. m. thunø içinde, *beyond chinatown new chinese migration and the global expansion of china*, (S. 35-48). Copenhagen: Nias Press.
- Solinger, D. J. (1999). *Contesting citizenship in urban china*. california: University Of California Press.
- Solinger, D. J. (1999). China's floating population: Implications for state and society. R. Macfarquhar, & M. Goldman İçinde, *The paradox of china's post-mao reforms* (S. 1-45). Cambridge: Harvard University Press.
- Şahin, Y. (2020). Uluslararası ilişkilerde güce farklı yaklaşımlar ve türkiye'nin gücü. *Uluslararası İlişkiler Ve Diplomasi Dergisi*, 1-22.

- Şanlı, O., & Ateş, I. (2020). ABD-Çin odaklı ticaret ve kur savaşlarının dünya ekonomisi üzerine etkileri. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75-101.
- Tammen, R. (2008). The organski legacy: A fifty-year research program . *International Interactions*, 314-332.
- Tammen, R., & Kugler, J. (2006). Power transition and china-us conflicts . *The Chinese Journal Of International Politics*, 35-55.
- Tdk. (2002 , Temmuz 11). Tdk: <https://sozluk.gov.tr> Adresinden Alındı
- Tdk. (2012). Türk dili kurumu sözlüğü.
- Tokatlı, S. G. (2022). Soğuk savaş dönemi güvenlik algısında yaşanan değişim ve uluslararası sistemin değişen dinamikleri. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 376-402.
- Turan, O. İ. (2016). ABD-Çin ilişkileri bağlamında tayvan sorunu. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 80-105.
- Wade, R. H. (2002). Us hegemony and the world bank: The fight over people and ideas. *Review Of Internaional Political Economy* , 2001-229.
- Walker, J. (2010, August). *Gramsci's concept of hegemony at the national and international level*. Academia: https://www.academia.edu/6932804/Gramscis_Concept_Of_Hegemony_At_The_National_And_International_Level Adresinden Alındı
- Waltz, K. N. (2021). *Uluslararası politika teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Wei, Y. (2008). Mutual productivity spillovers between foreign and local firms in china. *Cambridge Journal Of Economics*, 609-631.
- Wendt, A. (2013). Anarşi devletler ne anlıyorsa odur: Güç politikalarının sosyal inşası*. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* , 3-43.
- Yatağan, A. G. (2018). Sert güç unsurların yumuşak güç aracı olarak etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 69-94.
- Yurdakul, D. (2019). ABD hegemonyası karşısında Çin'in yükselişi ve 'barışçıl dış politika' söylemi. *doktora tezi*. istanbul.